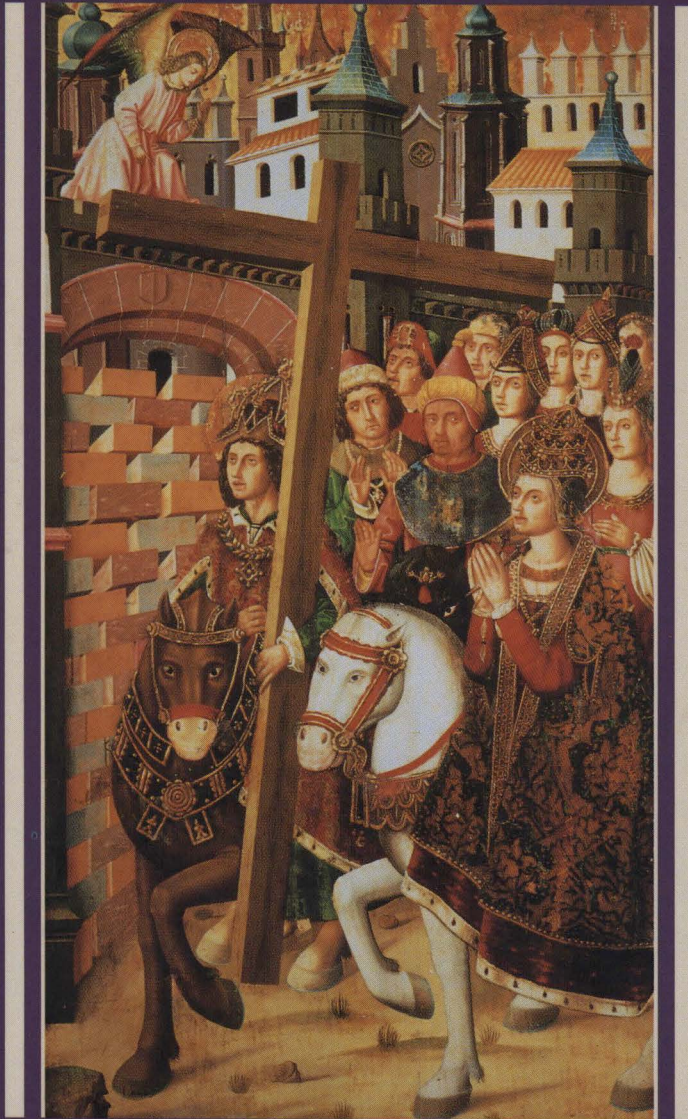

Religion och Politik

Marie Demker

SNS Förlag

Religion och Politik

Till minnet av Bo Särvik

Religion och Politik

DEN EUROPEISKA KRISTDEMOKRATINS DILEMMA

Marie Demker

SNS Förlag

SNS Förlag
Box 5629
114 86 Stockholm
Telefon 08-453 99 50
Telefax 08-20 62 06
E-post bok.info.order@sns.se
Hemsida <http://www.sns.se>

SNS – Studieförbundet Näringsliv och Samhälle

- grundades 1948 som en ideell sammanslutning
- är fristående i förhållande till politiska partier och intressegrupper
- sprider kunskap om ekonomiska och sociala förhållanden samt är ett obundet forum för öppet utbyte av idéer i sådana frågor
- verkar genom forskning och utredningar, bokutgivning, seminarier och konferenser

Boken ingår som nummer 48 i serien "Göteborg Studies in Politics".

Religion och politik. Den europeiska kristdemokratins dilemma

Marie Demker

Första upplagan

Första tryckningen

© 1998 Författaren och SNS Förlag

Omslag: Nyebølle Grafisk Form AB

Omslagsbild: GreatShots/Superstock; St. Helena och Heraklios,

Martin Bernat 1454–1497, Saragozza Museum

Sättning: FaktorsTjänst i Malmö AB

Tryck: Norstedts Tryckeri AB, 1998

ISBN 91-7150-697-7

Innehåll

Förord 7

1. *Gud, medborgarna och det politiska systemet* 9
 - Vad vet vi om samspelet religion och politik? 13
 - Kristendom som politik 18
 - De kristdemokratiska partiernas dilemma 21
 - Att studera religiösa partier 23
 - Bokens struktur 26
2. *Att lyda Gud eller människor?* 28
 - Kristendom och samhälle fram till reformationen 28
 - Luther, Calvin, Zwingli och den katolska kyrkan 32
 - Upplysningen, sekulariseringen och väckelsen 34
 - Kristdemokratin växer fram 37
 - Partier i katolska områden 40
 - Partier i religiöst blandade områden 43
 - Partier i protestantiska områden 44
 - Samverkande kristdemokrati i Europa 46
 - Den europeiska kristdemokratins dilemman 48
3. *Ekumenik i partipolitiken* 51
 - Religiösa partier och konfessionalitet 51
 - Det europeiska partisamarbetet – ett motivspeglat dilemma? 59
 - Det europeiska partisamarbetet – ett organisatoriskt speglat dilemma? 60
 - Det europeiska partisamarbetet – ett ideologiskt speglat dilemma? 66
 - Den europeiska kristdemokratins dilemma – politiskt samarbete och teologiska fundament 75
4. *Religiösa partier i sekulariserade samhällen* 77
 - Sekularisering och sekulariserade väljare 78
 - Sverige och Frankrike – två sekulariserade väljarkårer 86
 - Värden och beteende i Sverige 90
 - Värden och åsikter i Sverige 93
 - Den svenska väljarkårens sekularisering 96

- Katolsk sekularisering 97
- Värden och beteende i Frankrike 100
- Värden och åsikter i Frankrike 103
- Den sekulariserade franska väljarkåren 107
- Sverige och Frankrike – sekularisering som politisk förutsättning för partierna 108
- Sverige och Frankrike – kristdemokrati med variation? 110
- Centre des Démocrates Sociaux – Frankrike 113
- Kristdemokraterna – Sverige 118
- Den europeiska kristdemokratins dilemma – sekulära väljare och kristna värden 124

5. *Kristdemokratin och de nationella kraven* 126

- Nationalism och nationalstat 127
- Övernationella ambitioner hos belgiska kristdemokratiska väljare 130
- Övernationella ambitioner hos svenska och franska kristdemokratiska väljare 133
- Har kristdemokratiska väljare övernationella ambitioner? 137
- De kristdemokratiska partiernas övernationella ambitioner 138
- Belgien, Frankrike och Sverige – partierna och nationalismen 141
- Vad vill partierna med Europa, det egna landet och den regionala nivån? 144
- Vad säger partierna när de kommer i regeringen? 152
- Den europeiska kristdemokratins dilemma – nationella krav och övernationella ambitioner 157

6. *Religion och politik – den europeiska kristdemokratins dilemma* 159

- Att hantera den ekumeniska frågan 160
- Att hantera en sekulariserad väljarkår 163
- Att hantera övernationella ambitioner och nationella krav 164
- Religion eller politik? 165
- Religion och demokrati – kan vi acceptera religiösa partier? 167

Referenser 173

Förord

Denna bok var tänkt som en tacksamhetens gåva från mig till professor emeritus Bo Särilvik på hans 70-årsdag den 10 februari 1998. Ödet ville annorlunda och Bo gick hastigt bort i slutet av januari. Boken tillägnas därför minnet av Bo Särilvik, en man vars strävan efter fulländning det är upp till oss som är kvar att förvalta.

Bo uppmuntrade mig redan under mina första år som doktorand att gå vidare med mina funderingar kring den religiösa dimensionens betydelse för det politiska systemet. Han gav mig därmed en puff framåt inom ett område där mitt arbete nu, många år senare, resulterat i denna bok.

Bo kom 1983 tillbaka till Sverige, efter flera år i Essex, England, och pensionerades 1994 som innehavare av August Röhss professur i statsvetenskap vid institutionen i Göteborg. Hans intellektuella briljans och breda bildning var en utmaning och en inspirationskälla för oss alla som påbörjade vår akademiska bana vid institutionen under 1980-talet. För min vetenskapliga tillväxt blev hans omsorger såväl livgivande som ansträngande. Men, för att tala med Kierkegaard, det finns ”ingen väg udenom”. Vetenskap är ju en verksamhet som i sin vilja att söka sanningen och i sin strävan efter objektivitet kanske är det enda medel vi har för att ”tvinga människor att en stund bortse från sina egna älsklingsidéer och älsklingsvärderingar för att söka förstå uppfattningar av annan typ än sin egen”.¹

I det dagliga forskningsarbetet har några personer på ett särskilt sätt kommit att påverka alla de vägval som måste göras. Mikael Gilljam har alltid varit beredd att bistå mig genom att kommentera och diskutera såväl min text som min forskningsdesign. Han har också hjälpt mig med tillgång till väljardata från Sverige och Belgien. Sören Holmberg har, sin vana trogen, varit

¹ Holte 1984:172.

generös med svenska surveydata från SOM-institutet. Tacksam är jag också emot Torbjörn Berglund på Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst (SSD), samt Per Hedberg och Henrik Oscarsson som på den tid när min teknik låg på stenåldersnivå vänligt processade alla tänkbara tabeller och sambandsmått. Torbjörn Berglund och Iris Alfredsson på SSD har också underlättat kontakterna med europeiska databanker.

I det praktiska arbetet är jag Cecilia Malmström ett stort tack skyldig. Hon var under arbetets första år assistent i projektet. En hel del av hennes arbetstid gick åt till att samla in alla Västeuropas kristdemokratiska partiers partiprogram samt katolska encyklikor, en materialstomme som varit helt ovärderlig i arbetet. Hon har också därefter, på alla upptänkliga sätt, varit ett stort stöd under arbetets gång.

Ulf Bjereld, Gunnar Falkemark, Karl Magnus Johansson och Bo Särilvik hade vänligheten att läsa och kommentera manuset i sin helhet. Alla de värdefulla synpunkter som dessa herrar överöste mig med har jag säkert inte gjort rättvisa. Men mina tillkortakommanden i dessa avseenden skall inte skugga kvalitén på deras bidrag.

Projektet finansierades till stor del av Forskningsrådsnämnden (FRN) och jag fick under FRN:s arbetsseminarier tänkvärda synpunkter från Göran Therborn och Jan Hjärpe. Ekonomiskt stöd har jag även fått från Adlerbertska forskningsfonden, Magnus Bergvalls Stiftelse samt Wilhelm och Martina Lundgrens stiftelse. En vistelse vid Centre Culturel Suédois i Paris gav möjlighet att på nära håll studera den franska kristdemokratin.

Jag vill också rikta ett särskilt tack till Jonas Hinnfors för att han varit en trogen samtalspartner vars goda råd fick mig att finna pragmatiska lösningar när det var som mörkast. Tack också till alla er som tagit er tid att diskutera vetenskapliga frågor med mig. Utan den myllan bär inga träd frukt.

Slutligen, utan det helhjärtade stöd och den villkorlösa kärlek som min man och kollega Ulf Bjereld skänkt mig hade träden i min statsvetenskapliga trädgård aldrig blommat, än mindre burit frukt.

Göteborg och Bergen i januari 1998

Marie Demker

1. Gud, medborgarna och det politiska systemet

”Således bör en furste verka mild, trogen, mänsklig, uppriktig, gudfruktig och också kunna vara det, men han bör andligen vara beredd att, då han är nödgad till det, kunna ändra sig och visa de motsatta egenskaperna.”²

Så skriver Niccolò Machiavelli, i nådens år 1513, i sin berömda furstespegel, tillägnad Lorenzo av Medici i Florens. Han anar knappast att hans verk skall bli utgångspunkten för studier i politik och historia under femhundra år. Genom Machiavellis utomordentligt uttrycksfulla och klara ståndpunkter i politikens grundläggande dilemma om makt och rätt har ”Il Principe” emellertid blivit en klassiker i den politisk-filosofiska litteraturen. I citatet ovan speglas Machiavellis uppfattning om dygden; man bör vara god, men om fursten vill behålla sin makt kan han inte alltid vara det. Såväl för Machiavellis furste som för dagens politiska ledare är konflikter mellan makten och rätten oundvikliga. Hur hanterar då dagens furstar konflikter mellan gudomligt påbudna dygder och behovet av politiskt inflytande?

Ett politiskt parti som baserar sin verksamhet på en gudomligt given moral riskerar ständigt att ställas inför dilemmat mellan makt och rätt. Å ena sidan verkar partiet i konkurrens med andra partier i ett pluralistiskt system för att tillvinna sig makt och inflytande i samhället, vilket leder till behov av såväl strategiskt agerande som kompromisser. Å andra sidan har religionen anspråk vilka inte kan ifrågasättas eftersom de bygger på gudomlig ingivelse. Rätt och fel är inte en fråga om bedömningar, utan följ-

² Machiavelli 1513/1987:90.

der av en gudomlig ordning, vilket leder till en handlingsetisk och kompromisslös linje.

En analys och förklaring av religiösa partiers hanterande av ett sådant dilemma mellan gudomliga anspråk och profana maktbehov kan hjälpa oss att förstå religionens politiska betydelse och kraft i samhället.

Vi vet att religiösa trosuppfattningar ofta uppträder som grunden för, eller i nära anslutning till, partipolitisk verksamhet. Religionen kan ha funktionen som *inspiratör* och som *normgivare* i politiken. En tredje funktion som religionen har i det politiska livet är som *förståelse*.

Inspiratör för politiska rörelser har religionen varit t ex via den katolska kyrkans "Rerum novarum" (Om den nya ordningen) från 1891, de kontinentala kristdemokraternas grundbult. I den texten finns uppmaningar till socialt ansvarstagande för samhällets svaga grupper och politiska anspråk på en tredje ståndpunkt mellan socialism och kapitalism. På samma sätt är islamska politiska rörelser inspirerade av profetens samhällsuppfattning, det må gälla kvinnans ställning eller regeringsmaktens legitimitet.

Normgivare blir religionen främst i moraliskt kontroversiella sakfrågor. I Sverige är en viss bibeltolkning normgivande för inställningen till aborter, liksom en viss tolkning av Koranens bud om att religionen aldrig får vara ett tvång är normgivande för många politiskt verksamma muslimer. Urkunden tillsammans med den religiösa uppenbarelsen blir den legitimitetsgrund på vilken individen fattar politiska beslut.

Att skapa förståelse är en funktion som religionen har gemensamt med ideologin. Liksom en ideologi är religionen en karta, en orienteringshjälp i tillvaron.³ Utan ideologin skulle människan inte kunna tolka och förstå händelser i sin egen vardag och heller inte kunna utveckla någon förståelse för sin egen plats i ett större sammanhang. Genom att vara ett tolkningsmönster blir religionen för enskilda personer också en riktningsgivare i politiska frågor.

För de individer vilka underkastar sig dess anspråk är religionen den viktigaste normgivaren av alla. Oavsett om vi talar om muslimska fundamentalistiska rörelser eller om protestantiska

³ Geertz 1973.

pacifistgrupper som slår sönder militära flygplan rör vi vid samma strängar av absolut normgivning. Men för att religionen skall få politisk kraft, i betydelsen av att religionen påverkar det politiska systemet, måste denna individuella underkastelse under religiösa normer transformeras och aggregeras till en kollektiv rörelse.

Ett nödvändigt villkor för religionens politiska kraft är då att de religiösa anspråken inte endast gäller individens levnadssätt utan hela samhällssystemet, eller i alla fall kan tolkas som att gälla det aktuella politiska livet i ett land eller en region. Islam skiljs ibland från kristendom i det att man menar att islam har anspråk som omfattar ett helt samhällssystem.⁴ Kristendomen skulle ha en mer sekulär uppfattning om samhället och skilja mellan religiösa och profana områden i samhället. Detta är emellertid en missuppfattning. På samma sätt som islam har anspråk på att styra hela samhället har katolicismen sådana anspråk. Däremot har den moderna staten i de flesta europeiska länderna varit motståndskraftig mot det religiösa tryck som kyrkan utövat mot den, något som inte varit fallet i t ex Iran. Även i Turkiet och Egypten har staten hittills stått emot krav på islamisering av statsapparaten. Vi kan alltså inte jämföra de faktiska förhållandena i muslimska länder med dem i kristna länder, vi måste se på de båda religionernas anspråk. Inom kristendomen råder dock olika meningar kring vilka anspråk religionen skall ha. De protestantiska kyrkorna ser oftare religionen som en individuell handling, medan katolicismen betonar att kyrkan har en huvudroll att spela i hela samhällsutvecklingen.

Vi kan alltså säga att när religionen har anspråk på att i någon mening ordna samhället konfessionellt, då har den också en potential för politisk kraft. Och eftersom religionen, som vi nämnde ovan, för dem som den angår är den starkaste av alla normgivare, kan den kraften bli både stark och omfattande. Vad menar vi då med att religionen har "politisk kraft"?

Våra allestädes närvarande samhällstänkare Marx, Durkheim och Weber har alla intresserat sig för religionens betydelse i politiken. För Karl Marx, liksom för Friedrich Engels, var religionen en spegelbild av samhällsförhållandena. När samhället nått det

⁴ Hjärpe 1980:30ff.

kommunistiska idealtillståndet skulle alla religiösa behov ha försvunnit. Religionen var ett "falskt medvetande" som sövde ner människor istället för att resa dem mot sina herrar. Marx hade med andra ord en stark reduktionistisk syn på religionen, den kunde brytas ner till en bild av de materiella förhållandena i samhället.⁵ I linje med Marx analys ligger också uppfattningen att de religiösa partiernas enda syfte var att försvara kyrkans makt och hindra en materialistisk samhällsuppfattning att bryta fram i samhället.

Hos Emile Durkheim är resonemanget ett annat. Durkheim menar att religionen är kollektiva sociala projektioner som i sin tur representerar en kollektiv verklighet. Durkheim reducerar således inte religionen till en "spegel" utan menar att den i det sociala och kollektiva sammanhanget också står för något som inte kan gestaltas på något annat sätt, t ex en kulturell samhörighet.⁶ De religiösa partierna kan då ses som ett försök att uttrycka värden som inte andra politiska organisationer kan artikulera.

Max Weber berörde inte särskilt vad religionen "är" utan menade att i och med att den uppenbarligen påverkade människors beteenden så var den forskningsbar. Weber representerar därmed en annan, närmast subjektivistisk, syn på forskningsobjektet. Oavsett vad religion står för så kan vi, och bör för förståelsens skull, studera den menar Weber.⁷ De religiösa partiernas funktion blir hos Weber ointressant, istället är det de politiska konsekvenserna av partiernas agerande som kommer i fokus.

Hos både Marx och Durkheim följer således religionens politiska kraft ur dess funktion i samhället. Hos Marx hade religionen funktionen att legitimera rådande förhållanden, hos Durkheim att uttrycka ett socialt sammanhang som inte hade något annat utlopp, men hos Weber var det religionens förmåga att påverka enskilda individers politiska beteende som utgjorde religionens politiska kraft. Religionen besitter sin politiska kraft både genom sina anspråk på samhällsordningen och sin förmåga att uttrycka värden som inte representeras på annat sätt i samhället. Sådana exklusiva värden och anspråk kommer inte till

⁵ Marx 1867/1985, Engels 1878/1985.

⁶ Durkheim 1915/1985.

⁷ Weber 1934/1978.

uttryck annat än genom människornas kollektiva handlande. Konsekvenserna ser vi både i religiös handling (vi går till kyrkan) och i profan handling (vi har politiska uppfattningar som grundats i religionen).

Religionen sätter in en oförutsägbar materiell verklighet i ett meningsfullt socialt och transcendent sammanhang. En sådan process sker genom att människolivet och människans vedermödor får en mening genom att antagas peka på evigheten och på gudomen som den alltomfattande ordningen. Människans handlingar får konsekvenser i ett längre perspektiv än det dagsaktuella. Människor blir något mer än bara vanliga dödliga när de ingår i en helig gemenskap. De bemäktigar sig tillvaron och utvecklar självförtroende nog att också agera gemensamt. Religionen specificerar vad som skall göras och trosuppfattningen skapar ett tvång att också agera.⁸

Religionens politiska kraft – dess förmåga att påverka det politiska systemet – springer således ur den *religiösa legitimeringen* (*inspiratör*) av det politiska handlandet i samhället, religionens förmåga att *uttrycka och kommunicera kollektiva värden* (*förståelse*) i det politiska systemet samt dess *samhällsanspåk* (*normgivning*).

Bokens utgångspunkt är att religionen har förmåga att påverka det politiska systemet genom religiösa partier. Syftet är att undersöka partiernas hanterande av det dilemma som uppstår hos ett religiöst politiskt parti som pressas mellan å ena sidan sina teologiskt grundade värden och å andra sidan sina parti-strategiska behov i kampen om makt och inflytande i detta politiska system.

Vad vet vi om samspelet religion och politik?

En ofta framförd tes är att religion blir allt mindre viktigt för att förklara politiskt beteende. Så har t ex den franske demografen Emmanuel Todd hävdad att det europeiska samhället är inne i en irreversibel sekulariseringstrend.⁹ Sociologen Steve Bruce menar dock att tesen om samhällets ökande sekularisering är överdri-

⁸ Leege 1994:10.

⁹ Todd 1990:445,451.

ven.¹⁰ Väljarna är pluralistiska men inte därför sekulariserade, många väljare som tidigare varit antikyrliga eller likgiltiga för kyrkan har blivit mer religiösa, menar han. En utjämning i attityder sker mellan religiösa och icke-religiösa, vilket dock inte innebär att samhället som helhet är inne i en irreversibel sekulariseringstrend.

Utgångspunkten att sekulariseringen *inte* är en ödesbestämd och självklar process av ökad okunnighet och likgiltighet inför religiösa trosuppfattningar innebär att det är relevant att tillmäta den religiösa faktorn betydelse både för partiernas strategiska val och för väljarnas uppfattning om partierna. I flera arbeten har också visats att människor med en religiös livssyn gör andra politiska bedömningar än personer utan denna livssyn. Empiriska belägg för en sådan tes finns t ex i en amerikansk studie som har visat att för religiöst övertygade personer har varken ras eller ekonomiska faktorer lika stor betydelse för politiska ställningstaganden som den religiösa uppfattningen.¹¹

Ännu ett belägg för att religiöst engagerade människor gör andra politiska bedömningar än övriga medborgare är en fransk studie som visar att de katoliker som aktivt praktiserar sin religion, dvs regelbundet går i mässan, också har mer konservativa åsikter i politiska frågor än övriga franska medborgare.¹² Också bland de svenska väljarna visar sig religion ha stor betydelse för det politiska ställningstagandet. I frågan om Mellanösternkonflikten skiljer sig synen på Israel väsentligt åt mellan religiösa och icke-religiösa individer. Även kontrollerat för en lång rad socio-ekonomiska faktorer samt ideologiska uppfattningar visade sig den religiösa inställningen ha betydande självständig effekt på uppfattningen om Israels agerande.¹³ Även i andra politiska frågor visar religiösa individer en från övriga medborgare avvikande inställning i politiska sakfrågor som bistånd, flyktingpolitik och vapenexport.¹⁴

Andra studier har visat att i hela befolkningen har socio-eko-

¹⁰ Bruce 1992:6.

¹¹ Kellstedt 1993.

¹² Brechon 1987 samt Brechon 1997 som visar på religionens starka förklarande effekt på väljarbeteende i Frankrike.

¹³ Bjereld 1991.

¹⁴ Bjereld & Gilljam 1991.

nomiska faktorer generellt större politiskt inflytande både på partier och väljare än religion.¹⁵ Det finns dock ingen motsägelse mellan en sådan tes och hypotesen att för den grupp som har en religiös övertygelse är denna övertygelse avgörande för den politiska uppfattningen.

Men sekulariseringen sägs ju minska religionens inflytande på ett tydligt sätt? Det vore dock fel att tala om sekulariseringen som en enhetlig process. Religion kan mätas och vägas på en mängd olika sätt. I introduktionen till sin bok *Rediscovering the Religious Factor in American Politics* skriver författarna David C. Leege och Lyman A. Kellstedt om den frustration som väcktes av att väljarforskningen förbisåg religiösa förklaringar till politiskt beteende och hellre diskuterade olika mer eller mindre luddiga mått på "religion". Den avgörande frågan är istället *vad* i religionen som är värt att tillmäta förklaringskraft.¹⁶ De metodologiska svårigheterna består, menar Leege och Kellstedt, i att finna vad i den religiösa trosuppfattningen som kan förklara det politiska beteendet. Tidigare undersökningar har visat att vilken trosuppfattning en person bekänner sig till har ett starkt samband med åsikter i politiska frågor.¹⁷ Men även graden av övertygelse inom respektive trosuppfattning visar ett starkt samband

¹⁵ För tidiga empiriska undersökningar se Särilvik 1969, 1970a och 1970b samt Lijphart 1971.

¹⁶ Herbert Tingsten skriver 1933 om religionens betydelse att kvinnorna "i långt större utsträckning än männen rösta på de religiöst bestämda partierna" (1933:39) samt också att de religiösa partierna "inom vilka olika uppfattningar i sociala och ekonomiska frågor äro representerade" har intagit en "egendomlig särställning" i det politiska systemet. (1933:45) Tingsten reducerar således religionen till en förklaring för det avvikande, det udda. Även i modern politisk sociologi sågs religion länge som en förklaring till avvikelser från det normala. Sören Holmberg skriver om valet 1979 att religion visserligen skulle kunna anses som en ideologisk förklaringsvariabel (1981:73) men den klassificeras ändå som en sakfråga, trots att de tidigare valundersökningarna i USA faktiskt visade att religiöst tillhörighet hade betydelse för partivalet (1981:16). Under senare år har emellertid den religiösa dimensionen tillmätts betydligt större vikt även i analyserna av de svenska valen.

¹⁷ En studie av Beatty och Walter från 1984 visar att alla som besöker gudstjänster av något slag (från Jehovas vittnen och mormoner till protestantiska och judiska trosbekännare) är mer intoleranta än andra. Toleransen mäts som inställningen till olika grupper (från rasister till kommunister och homosexuella) av människor. Den slutsats som dras är att eftersom en religiöst övertygad person tycker sämre om rasister än andra är den religiöse mer intolerant. Vad författarna inte tycks ha förstått är att en religiös övertygelse bygger på vissa absoluta värden vilka är riktningssgivare för personen

med politiska åsikter. En djupt övertygad katolik gör t ex andra politiska bedömningar än en mera ljummen katolsk trosbekännare.¹⁸ I empiriska undersökningar har den dagliga eller regelbundna bönen visat sig ha ett starkt samband med den enskildes politiska ställningstagande.¹⁹ Med ett sådant resonemang skulle religion för 1,6 miljoner, eller 19 procent, av alla människor i Sverige vara relevant för deras politiska ställningstaganden eftersom så många ber minst någon gång per vecka.²⁰ Med hjälp av indikatorer på religionens betydelse i meningen tillhörighet, dvs församlingsengagemang, bön samt identifikation med en viss religiös riktning, och i meningen tro, dvs bibelsyn, uppfattning om pånyttfödelse samt religionens subjektiva betydelse för att vägleda det dagliga livet, skulle större delar av religionens förklaringskraft för det politiska ställningstagandet kunna fångas in än vad som vanligen är fallet i väljarundersökningar.²¹

På 1960-talet diskuterades om religionen blivit vad vi idag kallar "privatiserad" i och med individualismens och modernismens genombrott i samhällslivet.²² Denna privatisering är visserligen en form av sekularisering, men religionen har också fått förnyad kraft i ett alltmer globaliserat samhälle eftersom den inte upphört att vara grund för politisk mobilisering.²³ En närmare analys av den traditionella sekulariseringstesens – att religionen för allt fler av oss har allt mindre relevans inom allt färre livsområden – ger dock vid handen att vi rör oss med två sekulariseringsfärer; dels huruvida religionen utövas i en offentlig eller privat sfär i samhället, dels huruvida religionsutövandet sker som rituellt eller personlig verksamhet.

ifråga. En perfekt "tolerans" i enlighet med författarnas definition är en fullständig likgiltighet för alla, inklusive demokratiska, värden. Studien illustrerar de tolkningsproblem som uppstår då fokus ligger på metodologiska aspekter av relationen mellan religion och politik.

¹⁸ Se Layman 1997 som undersökt den amerikanska valmanskåren 1980 och 1994 och konstaterar dels att den religiösa faktorn har en egen förklaringskraft på partiidentifikation, dels att graden av "ortodoxi" i den religiösa uppfattningen har ett starkt samband med val av parti.

¹⁹ Leege, Wald & Kellstedt 1993:154.

²⁰ SOM-undersökningen 1988. I det katolska och sekulariserade Frankrike är siffran för regelbunden bön dock 28 procent av befolkningen.

²¹ Wald & Smidt 1994:41, Layman 1997. Se även Hagevi 1995.

²² Luckman 1967, Davie 1994. Se även Gustafsson 1981.

²³ Beyer 1994:72. Se också Johnston och Sampson 1994.

Figur 1.1 Sekulariseringstesens två sfärer.

		Personlig sfär	
		Ritueellt	Personligt
Social sfär	Offentlig	1 "Kung av Guds nåde"	4 "I politiska partier"
	Privat	2 "Barndop"	3 "Bön, gudstjänst"

Sekulariseringen har skett nästan helt och hållet i västerlandet vad gäller det rituella utövandet i den offentliga sfären (1). Vi tror inte på kungen av Guds nåde längre, inte heller låter vi kyrkan anordna skolundervisningen för barnen. Dessa delar har sekulariserats. I den privata sfären (2) där vi är familjemödrar och -fäder betyder dock fortfarande den rituella heliga handlingen en hel del. De flesta av våra små barn döps i kyrkan och drygt hälften av ungdomarna konfirmeras, om vi gifter oss gör vi det i kyrkan och vi begravs där.

Den personligt utövade religionens roll i den privata sfären har blivit allt mindre (3). Allt färre människor ber varje dag eller ens varje vecka, och frälsningsupplevelsen uppfattas som mindre viktig, i historisk jämförelse. Men fortfarande ber dock 19 procent av den svenska befolkningen till Gud minst en gång i veckan och 18 procent av svenskarna anser frälsning vara en mycket eller ganska viktig del av deras liv.²⁴

Den sista rutan (4), som är av primärt intresse i den här studien, rör religionens personliga utövande i den offentliga sfären. Där kan vi inte säga att någon sekularisering skett. Istället för allt fler sociala rörelser och politiska partier fram religiösa medel för att lösa samhällsliga problem. Religionens försök att påverka det politiska systemet kommer på ett särskilt tydligt sätt till uttryck i de rörelser vilka ger religiöst legitimerade svar på problem

²⁴ SOM-undersökningen 1988 samt 1993; årliga opinionsundersökningar genomförda och administrerade av SOM-institutet, vilket drivs gemensamt av Institutionen för Journalistik och Masskommunikation, Statsvetenskapliga institutionen samt Förvaltningshögskolan, alla vid Göteborgs universitet.

som uppkommit i andra sociala system än det egna.²⁵ Sådana rörelser brukar vi vanligen kalla religiösa politiska partier. Men är det så självklart att kristna trosföreställningar kan transformeras till en grund för partipolitisk verksamhet?

Kristendom som politik

Att göra politik av trosuppfattningar är en kontroversiell fråga. Två citat från olika tider och olika trosuppfattningar kommer från den påvliga encyklikan "Quadragesimo anno" skriven 1931. Påven Pius den elfte skriver, i något moderniserad språkdräkt, att:

"Vi har rätt och plikt att med högsta domsbefogenhet uttala oss i samhällsfrågor av social och ekonomisk natur" och fortsätter "Kyrkan kan omöjligens frånsäga sig den av Gud mottagna skyldigheten och rättigheten att göra sin auktoritet gällande, väl icke i tekniska frågor, vartill den varken äger därför lämpliga medel eller fått något uppdrag, men väl i allt som hänför sig till moral-lagen. I vad beträffar detta nämligen, så har Gud anförtrott åt oss att förvalta sanningen och pålagt oss den mycket viktiga förpliktelsen att förkunna och förklara hela sedelagen och – antingen det nu för vederbörande är bekvämt eller ej – övervaka dess efterföljd, eftersom såväl de sociala förhållandena som den ekonomiska samhällsordningen äro underkastade vår högsta juridiktion."²⁶

Den katolska kyrkan följer här upp de samhälleliga anspråken från 1891 års encyklika "Rerum novarum". Påven menar att Gud i det närmaste tvingar kyrkan att ta politisk ställning. För Pius XI är ett utövande av religionen i den offentliga sfären en självklarhet.²⁷ Sådan ser den auktoritativa grund ut på vilken de fles-

²⁵ Beyer 1994:87.

²⁶ Quadragesimo anno 1931/1940:19.

²⁷ En sådan tolkning förstärks av katolska kyrkans katekes, andra kapitlet "Den mänskliga gemenskapen". I artikel ett i kapitel två paragraf 1882 sägs till exempel att ett engagemang i samhällslivet "utvecklar de personliga egenskaperna" hos varje människa och tjänar till att garantera individens rättigheter. I artikel två i kapitel två, paragraf 1915 sägs att medborgarna "bör så mycket som möjligt" delta i det offentliga livet.

ta kontinentala kristdemokratiska partier bygger sin politiska verksamhet. Ett citat från den lutherska sfären, närmare bestämt från Danmark och den danske teologen Knud Ejler Lögstrup, talar ett annat språk. Han skriver om den institutionaliserade kristendomen att:

”Man har anspråk på att ha en gudomligt garanterad kunskap om, vad som i den givna situationen skall sägas och göras och hur förhållandena oss emellan skall ordnas. Gud har blivit ett argument, rättsligt, moraliskt och politiskt.”

Men Lögstrup fortsätter:

”Den människa för vilken det kristna budskapet utgör den avgörande sanningen om hennes existens kan inte i detta budskap hämta några specifika kristna argument för den ena eller andra synen på äktenskap, barnuppfostran, straffmotivering eller den politisk-ekonomiska ordningen av samhället (...) Kristendomen utrustar inte den enskilda människan med en i politiskt eller etiskt hänseende sett högre form av kunskap.”²⁸

Lögstrup drar av detta slutsatsen att de enda politiska partier en kristen människa inte kan vara med i av just religiösa skäl är de s k kristna partierna. För Lögstrup finns inget rum för ett utövande av religionen i den offentliga samhällsliga sfären. Religionen är en samvetsfråga för varje enskild individ.

Vi har här två fundamentalt olika synsätt på sambandet mellan religiösa föreställningar och politisk verksamhet. Påven anser det vara kyrkans plikt och uppgift att i samhället tala om vad som är rätt i sociala och ekonomiska frågor medan Lögstrup hävdar att några sådana anspråk aldrig vare sig kan eller skall göras. De kristdemokratiska partierna i Europas katolska områden grundas på den förstnämnda principen, medan kristna partier i Norden knappast har en lika oomtvistlig grund.

Den europeiska kristdemokratins grundval är katolska kyrkans anspråk, först uttryckta i den påvliga encyklikan ”*Rerum novarum*” – ”Om den nya ordningen” – från 1891. I den fanns ett försök till en tredje ståndpunkt, mellan kapitalism och socialism.

²⁸ Lögstrup 1956/1992:139f.

Kyrkan värnade både om egendomen och om solidariteten. Efter hand bildades kristdemokratiska partier på den grunden i många katolska länder.²⁹ De uppstod som frukterna av ett omfattande nätverk mellan katolska politiker och intellektuella. Efter andra världskriget fick de kristdemokratiska partierna också ett starkt uppsving i nästan alla de krigshärjade länderna – Italien, Frankrike och Tyskland till exempel. Dessa partier uppfattades av väljarna som oanfrätta av kriget, av kollaboration och flirt med fascismen. Den moderna europeiska integrationsprocessen under efterkrigstiden, som skulle förhindra krig mellan de europeiska staterna, initierades av kristdemokrater tillsammans med socialister. Dessa två ideologiska grupperingar delade en universell ambition som fortfarande skiljer dem från många andra europeiska partier till höger respektive vänster, men förenar dem med en likaså universell antinationalistisk vision hos islam.

I Nordeuropa fanns en annan politisk-religiös tradition där kristna av olika schatteringar sökt sig till liberala eller socialkonservativa partier beroende på sin kyrkliga tillhörighet. Något ”kristet” parti kom inte till stånd i Sverige förrän 1964, och i Danmark 1971, medan det norska partiet grundats som en regional religiös fraktion av venstre redan 1933. De religiöst motiverade partierna i Norden har emellertid aldrig haft samma styrka som de kristdemokratiska på kontinenten och de uppfattades tidigare heller aldrig som lika radikala på det sociala området, snarare tvärtom. De har också stått betydligt närmare den egna nationen och har knappast haft några universalistiska visioner.

Kristdemokratin står idag inför en utmaning, att fortsätta genomförandet av det europeiska samarbetet men nu i en helt annan verklighet än den som rådde vid tiden för den europeiska

²⁹ Notera dock att det tyska katolska centrumpartiet bildats redan 1870, och därmed har den tyska kristdemokratin delvis andra rötter än t ex den franska. Se vidare Cary 1996. Ett annat perspektiv på de kristdemokratiska partiernas uppkomst är att de visserligen grundade sig på det påvliga budskapet, men att partierna i första hand var försvarspartier för kyrkans inflytande över medborgarna. Kristdemokratiska partier bildades som ett försvar mot en borgerlig stat, som ett försvar mot socialistiska partier och t o m som ett försvar mot protestantiskt inflytande (i Schweiz) och företrädesvis i trakterna kring gränslinjen mellan protestantism och katolicism. Även om vi tillämpar ett sådant syn sätt motsäger det dock inte att partierna hamnar i dilemmat mellan religion och politik, då försvaret för kyrkans makt rimligen måste legitimeras av religiös – gudomlig – auktoritet.

integrationens påbörjande. Kristdemokratin utbredning är anorlunda, den har vänt åt norr, åt de protestantiska och religiöst blandade områdena. Kristdemokratin har sedan 1970-talet och fram till slutet av 1990-talet haft stora motgångar i Italien, inte kunnat etablera sig i ett demokratiskt Spanien, förlorat sin partiidentitet i Frankrike och tappat väljare i Belgien. Kristdemokratin är i slutet av 1990-talet därmed mera ideologiskt kliven och mera geografiskt spridd än tidigare.

Benedict Anderson menar att redan innan nationalstaterna bildades existerade ett "religiöst samhälle" som var övernationellt och integrerat via det latinska språket.³⁰ Uppsvinget för nationalismen under 1800-talet föregicks av ett allt mer tilltagande resande och ökande användning av olika modersmål t ex via tryckta publikationer. Motsättningen mellan nationalism och religiös "övernationalism" antyder möjligheten av en konflikt mellan de krafter som katolska kyrkan representerar, med rötter i Andersons hegemoniska "religiösa samhälle", och de nationalkyrkor och nationalstatsideologier som vuxit fram efter reformationen. Vi står idag inför ett sönderfall av de mångkulturella imperiestaterna – t ex Sovjet, Jugoslavien och Kongo – och religionen har i många av dessa forna imperier åter börjat tjäna som identitetsskapare. I den rollen tycks religionen, åtminstone på 1990-talet, vara starkare än länder och territorialstater.

De kristdemokratiska partiernas dilemma

De kristdemokratiska partierna i Europa idag har att göra en avvägning mellan dels sina ideologiska mål, grundade på teologin, dels sina strategiska mål. För att vara trogen sina ursprungliga legitimitetsgrunder och för att bibehålla trovärdigheten hos väljare, medlemmar och andra politiska aktörer kan partiet inte göra avkall på sin ideologi, men för att vinna politiskt inflytande måste partiet ibland göra det. Ett dilemma infinner sig. Ett religiöst grundat parti får sin strategiska handlingsfrihet starkt begränsad av de teologiska fundamenten. Den europeiska kristdemokratin ställs genom sitt dubbla religiösa ursprung i såväl protes-

³⁰ Anderson 1991.

tantism som katolicism, genom sin kyrkliga väljarbas och sina universella ambitioner inför tre problem vilka är unika för just dessa religiösa partier:

1. Ekumeniskt politiskt samarbete mellan katolskt inspirerade, protestantiskt inspirerade och allmänt socialkonservativa partier.
2. Vinna kristdemokratiska väljare i en sekulariserad omgivning.
3. Ideologiska spänningar mellan nationella mål och övernationella ambitioner i de kristdemokratiska partierna.

De teologiska postulaten försvårar samarbete mellan katolsk och protestantisk kristdemokrati och med icke-religiösa partier. Istället är det den religiösa organiseringen av partiet som står i fokus. Vidare bör partiet enligt de teologiska postulaten ha vissa religiöst definierade absoluta politiska ståndpunkter. Kristdemokratin förväntas också prioritera övernationella intressen och därigenom hålla fast vid de teologiska postulaten.

Partistategin däremot närmast kräver att kristdemokrater skall samarbeta, med varandra och med andra partier, för att vinna politiskt inflytande och därmed vara ett politiskt organiserat parti. Vidare bör partiet anpassa sina ståndpunkter efter opinionen, som blir alltmera sekulariserad, för att vinna väljare. Kristdemokratin behöver också sätta de nationella intressena främst så att partiet kämpar på samma arena som andra partier och om samma frågor.

Hur de religiöst grundade partierna löser sitt strategiska dilemma mellan å ena sidan det teologiska idéarvet och å andra sidan behovet av politisk makt samt i vad mån de olika typerna av partier skiljer sig åt undersöks i denna bok genom tre empiriska studier. Eftersom den politiska makten vinnas genom väljarstöd och de teologiska fundamenten skiljer sig åt mellan katolicism och protestantism har de partier jag arbetar med valts med avseende på väljartrenden samt den teologiska grunden: Frankrike där kristdemokratin aldrig – utom under några korta år på 1950-talet – haft något stort väljarunderlag, Belgien där ett tidigare mycket stort väljarunderlag sjunker och Sverige där kristdemokratin ökat sitt lilla väljarunderlag tillräckligt mycket för att nå

in i riksdagen. Frankrike är katolskt liksom Belgien, medan Sverige är protestantiskt.

Att studera religiösa partier

Forskningen kring religion och politik har sällan ägnat sig åt att studera partier. Undersökningar av partier har å andra sidan sällan ägnats den specifikt religiösa grunden hos en del politiska partier.³¹ I en kortare artikel om islamska partier skriver den franske statsvetaren Bernard Badie att de islamska partierna fyller en helt annan och integrativ funktion i det islamska samhället än vad ”vanliga” politiska partier fyller.³² Han betonar också deras roll av strukturerare i staten, en roll som de ju dock delar med ”vanliga partier”.

Statsvetaren Lars Rudebeck undersöker den tunisiska staten utifrån partiperspektivet. Han pekar på partiets roll som formere av demokratiska ideal, och hur dessa kan förenas med den islamska religiösa ramen – dock inte med islams politiska anspråk.³³ Norman Ravitch har i en studie av den franska republiken och katolska kyrkan pekat på kyrkans bristande politiska relevans för medborgarna. De religiösa partierna har inte haft stor hjälp av kyrkans inställning, utan fått agera som andra politiska partier, men med det teologiska arvet som en ideologisk markör inför väljarna.³⁴ I det tidigare diskuterade arbetet av Lyman A. Kellstedt behandlas religionen analytiskt som en förklaring till individernas politiska ställningstagande, således röstning för en viss partikandidat samt åsikter i vissa politiska frågor.³⁵

Utgångspunkten för denna bok är att religiösa partier, genom att aggregera och transformera religionens inspiration, normgivning och förståelse från den individuella religiösa upplevelsen till

³¹ Här diskuteras inte allmän litteratur om kristdemokratiska partier som t ex Arböl 1992, Irving 1973, 1979 och Cary 1996. Ett exempel på en monografi om ett kristdemokratiskt parti där den religiösa grunden aldrig systematiskt behandlas är Pridham 1977 om CDU/CSU. Se dock Rokkan 1967.

³² Badie 1989.

³³ Rudebeck 1967.

³⁴ Ravitch 1990.

³⁵ Kellstedt 1993.

det politiska systemet, skiljer ut sig från övriga politiska partier. Religionens politiska kraft är en fråga om och på vilket sätt religionen via de religiösa partierna förmår påverka det politiska systemet. Här studeras religionens politiska kraft genom att beskriva och förklara hur de kristdemokratiska partierna hanterar dilemmat att leva upp till sina religiösa grundvärderingar samtidigt som de försöker tillvinna sig makt och inflytande i det politiska systemet.

Forskningen kring politiska partiers handlingsmöjligheter är starkt europeiskt, och till och med nordiskt, präglad. Trots detta är ett av de klassiska arbetena om partiers rationella agerande skrivet av amerikanen Anthony Downs redan 1957. Downs drar det rationella handlandet till sin spets och hävdar att ett parti använder sin ideologi närmast som en rationell genväg för väljarna vid valen. Denna, amerikanskt präglade, syn har kritiserats och modifierats av många efter Downs. Engelsmannen David Robertson menar att trovärdighet också är en viktig strategisk tillgång för ett politiskt parti. Att behålla sin ideologiska trovärdighet i politiken blir därför en begränsande faktor på det rationella agerandet.³⁶

I en jämförande studie av tio västerländska partier har en forskargrupp under ledning av Hans-Dieter Klingemann vid Wissenschaftszentrum i Berlin visat att partierna faktiskt ger en god bild av sin kommande politik i valrörelserna och därmed är trovärdiga. Författarna menar att det finns en klar överensstämmelse mellan de teman som tas upp i partiernas valprogram och den politik som sedan verkställs i regeringsställning. Partierna till vänster och höger är inte heller lika i den utsträckning den allmänna debatten ibland kan ge sken av. Partier till vänster är mer stabila i sin egen vänsterposition än vad partierna till höger är, men avståndet mellan dem förändras inte över tid.³⁷

Teorin kring det rationella agerandet har vidareutvecklats av

³⁶ Robertson 1976. Hinnfors 1992 visar i sin studie av de svenska partierna att ideologierna har en starkt bestämmande inverkan på val av ståndpunkt, även om dessa ståndpunkter förändras mycket radikalt över tid. Ideologierna fungerar som planeter i ett planetsystem och bibehåller sålunda sina inbördes avstånd även när partiernas ståndpunkter förändras radikalt.

³⁷ Klingemann, Hofferbert och Budge (1994). Se också Bobbio (1996) som övertygande argumenterar för att "vänster" och "höger" är politiska begrepp med en universell giltighet i meningen att de är uttryck för en viss uppfattning om möjligheten, och önskvärdheten, av jämlikhet mellan människor.

Gunnar Sjöblom som definierat tre arenor på vilka partierna måste ta strategiska hänsyn: den interna arenan, väljararenan och den parlamentariska arenan. På alla dessa arenor måste partiet ta i beaktande både vinster och förluster som konsekvens av sitt politiska agerande.³⁸ Förmågan till ett rationellt agerande på var och en av dessa arenor kan i sin tur begränsas av en mängd faktorer. I Axel Hadenius modell för en rationalistisk förklaring av partiagerande diskuteras sådana begränsningar i förhållande till dels partiernas preferenskalkyler, dels partiernas kognitiva system. Det kognitiva systemet bestämmer hur aktören uppfattar situationen och verkligheten där besluten skall fattas. Hadenius menar att möjligheter och begränsningar för informationen att nå fram till partiets beslutsfattare och de regler som gäller för själva beslutsfattandet påverkar partiets förmåga att agera strategiskt.³⁹

De begrepp som här är vägledande för studiet av de religiösa partiernas hanterande av sitt strategiska dilemma är agerande, partibudskap och ideologiska eller teologiska fundament/postulat.⁴⁰ De religiösa partiernas agerande, t ex partisamarbete, parlamentariska ställningstaganden och kampanjer, antas här följa av partiideologin. Budskapet antas i studien bestå av partiets tidsbundna, uttryckta, krav och önskningar i det politiska livet. Fundamenten eller postulaten hos det religiösa partiet är legitimitetsgrund för partiet samtidigt som de styr partiets agerande.

I de tre empiriska studier som följer i kapitel tre till fem har jag valt att diskutera metodologiska problem och teoretiska frågeställningar inför var och en av de enskilda studierna. Studierna genomförs med olika metoder och med varierande perspektiv. Syftet är att därefter med ledning av de övergripande

³⁸ Sjöblom 1968.

³⁹ Hadenius 1981. Se också Goldstein och Keohane 1993:10 som menar att försanthållanden (causal beliefs) begränsar valet av handlingsmöjligheter på ett avgörande sätt. Författarna menar att om beslutsfattarna omfattar en syn på slaveriet som negativt för samhällets utveckling i allmän mening, kommer slaveriet aldrig att bli ett möjligt handlingsalternativ även om det t ex finns goda rationella och ekonomiska argument för slaveriet. Se också Hinnfors 1997 som pekar på det strategiska handlandets möjligheter även i en tid av mycket snabba beslut med bristfällig information.

⁴⁰ Jämför Demker 1993:66 samt även Carlsnaes 1986 som upprättar en modell i tre steg för förklaring av agerande, varav ett steg utgörs av ideologi eller "belief system".

begreppen *inspiration*, *förståelse* och *normgivning* i det avslutande kapitlet kunna uttala sig om på vilket sätt religionen påverkade det politiska systemet i vart och ett av de dilemman som studerats här.

För en ökad kunskap om religionens politiska kraft i de religiösa partierna krävs teoristyrda beskrivningar av partiernas agerande, analyser av partiideologin samt ett för hela studien gemensamt förklaringsperspektiv.⁴¹ Undersökningen av kristdemokratin fokuseras på partiernas ideologi och agerande inom tre kritiska områden – ekumenik, sekularisering och överstatlighet – för att beskriva och förklara hur partierna hanterar det dilemma de religiösa värdenas konfrontation med de strategiska behoven skapar. Resultatet uttalar sig om religionens förmåga att påverka det politiska systemet på ett generellt plan, således även inom andra religiösa system än vårt eget.⁴²

Bokens struktur

Boken inleds med ett kapitel om konflikten mellan religion och politik under 2000 år samt den europeiska kristdemokratis framväxt. Därefter följer tre empiriska delstudier samt ett avslutande syntetiserande kapitel.

Ekumeniken undersöks genom en studie av det samarbete som sker mellan partierna i European Peoples Party (EPP), det för kristdemokratiska (och konservativa) partier, gemensamma kristdemokratiska europeiska partiet, samt genom studier av partierna i Belgien, Frankrike och Sverige. Partiernas motiv för samarbete och de ideologiska konsekvenserna av detsamma analyseras. I vilken grad har de kristdemokratiska partierna en konfessionell väljarkår? Påverkas samarbetet av konfessionalitet hos partierna? Hur har ekumeniken påverkat EPP:s budskap? Med vilka motiv samarbetar partierna i EPP?

⁴¹ För en jämförelse se Hermansson 1993:15 där författaren föreslår att för att förståelse av ett fenomen skall uppnås måste såväl beskrivning, förklaring som utvärdering av fenomenet genomföras.

⁴² Denna forskningsstrategi benämns ibland "analytisk generalisering" i motsats till den traditionella "statistisk generalisering", se t ex Yin 194:30ff.

Partiernas dilemma i *en sekulariserad väljarkår* undersöks genom en analys av det franska kristdemokratiska partiet CDS/FD samt det svenska KDS/ KdS/KD.⁴³ Väljare och partier undersöks med avseende på ett kristet livsmönster. Skillnader mellan katolsk och protestantisk väljarkår blir utgångspunkt för en analys av partiernas ideologi. Vilka egenskaper har den sekulariserade och religiösa väljarkåren i Frankrike och Sverige? Hur har partierna ideologiskt mött sin sekulariserade katolska respektive protestantiska väljarkår?

Konflikten mellan övernationella och nationella mål undersöks genom ett studium av den belgiska kristdemokratin; det vallonska PSC och det flamländska CVP; det franska CDS och det svenska KdS. Nationella och övernationella ambitioner analyseras och konfronteras mellan olika väljargrupper och partier. Finns det ideologisk överensstämmelse mellan väljare och partier? Får partiernas övernationella budskap genomslag i regeringarnas budskap?

I kapitel 6 skall vi försöka besvara den övergripande frågan: "Vilken politisk kraft har religionen i dilemmat mellan makt och rätt?", vi skall också föra fråga och svar vidare genom några reflektioner kring dilemmats konsekvenser när religiös normgivning möter ett demokratiskt samhälle.

⁴³ Det svenska partiet heter sedan 1996 Kristdemokraterna (KD) och det franska sedan 1995 Force Démocrate (FD). Här används de namn som gällt under den tid som partiet studerats: Kristen Demokratisk Samling (KDS)/Kristdemokratiska Samhällspartiet (KdS) samt Centre Démocrates Sociaux (CDS).

2. *Att lyda Gud eller människor?*

Hur blev kristen tro grunden för ett politiskt ställningstagande? Vi skall här analysera i vilket förhållande kristendom och statsmakt stått till varandra under de senaste tvåtusen åren. Genom en historisk tillbakablick visas kristdemokratins framväxt och dess arv från läran om de två svärderna, dvs frågan om lojalitet mot Gud eller mot Kejsaren.⁴⁴ Vilka politiska uttryck har kristendomen tagit? Vilka konflikter har uppkommit inom kyrkan, och mellan kyrka och statsmakt?

Kristendom och samhälle fram till reformationen

När kristendomen för första gången introducerades i det judiska samhället uppfattades den som en judisk eller orientalisk sekt. Till en början deltog de kristna i den judiska gudstjänsten, men använde i sin gudstjänst också dop och nattvard. Möjligheten för den kristna läran att få snabb spridning infann sig i och med Paulus missionsresor och hans resa som fånge till dåvarande imperiets huvudstad Rom. I Rom bodde Paulus i två år, i relativ frihet med egen bostad, och predikade för alla som ville höra på. Det romerska imperiet kännetecknades vid denna tid av Pax Romana, språklig homogenitet och goda kommunikationer både till lands och till sjöss. Kristendomen introducerade en skiljelinje mellan lojalitet mot Gud/Gudarna och lojalitet mot Kejsaren/Staten, något som var helt nytt i den politiska historien och som förblivit kristendomens särprägel ända in i våra dagar.⁴⁵

⁴⁴ Avsnittet bygger på Beskow, Hellström och Nilsson 1995, Tergel 1989, Hägglund 1990 samt Linnér 1994.

⁴⁵ Schmandt 1965:105. För en djupgående diskussion om kristendomens syn på staten och medborgarskapet se vidare Schmandt 1965.

Till en början förföljdes de kristna svårt, mest kända är kejsar Neros förföljelser på 60-talet e Kr, men när kejsar Konstantin år 312 offentligt tackade den kristne Guden för en militär seger och därefter utfärdade ett dekret om religionstolerans påbörjades den process som slutade med att kristendomen blev statsreligion omkring år 380. Utvecklingen från judisk sekt, via förföljelser från statsmakten, till officiell religion kan tyckas egendomlig. En förklaring kan vara att kristendomen i tider av romersk upplösning uppfattades som en sammanhållande kraft. Kristendomen var en ny religion, utan gamla lojaliteter bland intressegrupper inom imperiet. Vid tiden för Konstantins toleransdekret omfattades också kristendomen av de mest inflytelserika klasserna i samhället. En annan förklaring är att de kristna fick ett ”formulerings-övertag” genom att det kristna språket inbegrep både en ny tolkning av historien och kunde uttrycka djupa privata känslor på ett helt nytt sätt.⁴⁶

Kristendomen vann i territoriell utbredning samtidigt som den alltmer kom att karaktäriseras av lärostrider. Kejsar Konstantin var både statens överhuvud och kyrkans. Sammanblandningen av världslig och kyrklig makt var regel ända fram till investiturstriden⁴⁷ under tidig medeltid. Inom kyrkan stod dock striden framför allt om Kristi natur. Var Kristus människa och *lik* Gud, eller människa *och* Gud eller bara Gud? Striden var väsentlig för den kristna kyrkans avgränsning gentemot den gnostiska⁴⁸ idévärlden. En kärna i kristendomen är att Jesus – frälsaren och Gud – skaparen är en och samma person, medan man inom den hellenistiska, orientaliska och romerska idévärlden menade att människorna själva arbetade på sin frälsning. För kyrkan som institution blev frågan av vital betydelse när de invaderande germanerna från väster omvände sig till biskop Arius uppfattning –

⁴⁶ Linnér 1994:18f.

⁴⁷ Investiturstriden var kampen om huruvida den tysk-romerske kejsaren eller påven i Rom skulle utnämna biskopar. Den pågick mellan kejsar Henrik IV och påven Gregorius VII. I samband med striden genomförde Henrik IV den s k Canossavandringen. Från och med konkordatet i Worms 1122 delades biskopsämbetet upp i en världslig och en andlig del.

⁴⁸ Den gnostiska idévärlden rymde inte en personlig Gud. Istället fanns mellan Gud och människa ett oändligt svalg. Gnosticismen var en hellenistisk filosofi som uppstod i efterdyningarna av det grekiska inflytandet i Främre Orienten. Se vidare Tergel 1989:25ff.

arianismen – att Kristus är *lik* Gud. Vid kyrkomötet i Nicea 325 under Konstantins ledning bestämdes att Kristus är Gud *och* människa. Biskop Arius avsattes och förvisades. Med ett tillägg från konciliet 381, av biskop Athanasios om trefaldighetsläran, gäller den Niceanska trosbekännelsen än idag. Den kristna kyrkan började att formera en lära, i motsättning till andra kristna inriktningar.

Kyrkans organisation var sammanflätad med det romerska imperiets. På Niceamötet upprättades ingen särskild förvaltningsordning, men på konciliet 381 erkändes biskopen i Konstantinopel som högst i rang efter biskopen i Rom. Biskopen/påven i Rom hämtar enligt katolsk uppfattning sin legitimitet från Petrus. Denne insattes av Jesus till att ta vård om de kristna.⁴⁹ När Konstantin flyttade till Konstantinopel blev biskopen i Rom alltmer självständig och började utfärda kyrkligt bindande dekret. Det var dock först i mitten av 400-talet e Kr, kort innan Rom föll för vandalerna, som biskopen i Rom – Leo den store – fick särställningen som påve erkänd. Mellan 400 e Kr och 800 e Kr vidgades klyftan mellan östkyrka och västkyrka. Båda kyrkorna hade sina egna överhuvud. I väst höll kyrkan samman staten i tider av invasioner, medan kyrkans roll i öst sammanvävdes med själva statens auktoritet.

När påven på juldagen år 800 lät kröna Karl den store till kejsare var det en symbol för att kyrkan fortfarande var en auktoritet som stod över statsmakten. Frankerna, och germanerna i allmänhet, hade då alla övergått till kristendomen. Germanerna hade dock kollektivt gått över till kristendomen.⁵⁰ Parallellt kom därför att existera en påvekyrka och en germansk landskyrka. Betecknande för landskyrkan var, förutom den kollektiva övergången till kristendomen, att lekmännen hade ett betydande inflytande och att präster och biskopar underordnades stormän och kungar. Kristendomen i Norden kom att införas, förutom från östromerskt samt irisk-keltiskt håll också från germanskt håll. Den germanska missionen hade större organisatoriska anspråk än de tidigare iriska

⁴⁹ Johannes 21:15 1917 års övers.

⁵⁰ Enligt germansk rätt står familjen/ätten som ägare till såväl egendom som territorium. De germanska stammarna tog därför i och med Clodvigs omvändelse 496 ett kollektivt steg till kristendomen. Enligt romersk lag tillerkänns istället individen egendomsrätten.

pilgrimsmunkarna och när kristendomen i Sverige och Norden institutionaliserades kom den tidigt att präglas av ett germanskt förhållande till statsmakten, dvs en landskyrkomodell.⁵¹

Högmedeltidens kyrka var starkt sammanflätad med statsmakten, i realiteten med feodalherrar och kungar. Två rörelser kan sägas existera parallellt i kyrkan, nämligen institutionalisering och reformering. Kyrkan förändras under högmedeltiden till en tydligt hierarkisk organisation med påven som överhuvud och Kristi ställföreträdare på jorden. Prästernas utbildning organiseras, klostren reformeras och celibattvånget införs. Klosterrörelserna får en allt starkare ställning som initiativtagare både till nya odlingsmetoder och ett vitaliserat andligt liv. Korstågen under 1100- och 1200-talet skapar kontakter med, och därmed impulser från, islam. Universiteten byggs upp för att lösa faktiska problem med hjälp av andliga universella principer, skolastiken. Olika kunskapsteoretiska ansatser prövas. Diskussionen om bevis för Guds existens påbörjas inom kyrkan. Sammantaget kan högmedeltiden sägas utgöra en guldålder då kyrkan växer till i makt och inflytande.

Från 1300-talet kan emellertid en förändring ses i kyrkans utveckling. Parallellt med att nationalstater byggs upp i Europa börjar likaledes nationalkyrkor ta form. I Frankrike utropas en påve som tvångsplacerats i Avignon, det tyskromerska kejsardömet förklarar 1338 att någon pävlig bekräftelse på den kejsarliga makten inte längre behövs och år 1351 avskaffar engelske kungen påvens rätt att tillsätta de kyrkliga ämbetena. Inom kyrkan blir koncilierna beslutande organ, inte påven. År 1438 säger den franska kyrkan nej till påvemakt och underordnar sig istället den franske kungen som en självstyrande andlig institution, en nationalkyrka. Ett av de mest tragiska ödena vid denna tid är Jan Hus, som i Böhmen förespråkar en nationalkyrka utifrån stark kritik mot påvemakten. Han blir 1419 vid konciliet i Konstanz tillfångatagen och bränd på bål som kättare.

Runt år 1500 är det tydligt att motsättningen mellan påvemakt och anspråken på nationell makt vuxit sig så stark att en konflikt är oundviklig.⁵²

⁵¹ Se Hellström 1996:123ff.

⁵² I Sverige tog Gustav Vasa Luther på orden och den svenska kyrkan kom fr o m Västerås riksdag den 16 juni 1527 att underordnas staten, se Olsson 1947.

Luther, Calvin, Zwingli och den katolska kyrkan

Reformationen innebar norra Europas definitiva brytning med påvemakten. Martin Luthers lära förnekade påvens och kyrkans överhöghet. Luther lade vikt vid både lag och evangelium. Lagen skulle åtlydas i samhället för att förhindra onda gärningar och i det andliga livet för att påvisa synden. Evangeliet gav tröst och förlåtelse. Luther kom genom den centrala roll han tilldelade skriften både som rättesnöre och tröstare att starkt betona det rena bibelordets plats i kyrkan. Därav följde nationella bibelöversättningar vilket ytterligare stärkte de nationella kyrkorna.

Luthers syn på ordet och lagen skapade förutsättningar för hans s k tvåregementslära. Han menade att Guds herravälde tog sig uttryck såväl i den andliga som i den världsliga överheten. Därför skulle människan lyda både kyrkan och staten. Var och en av dem hade sina förutsättningar och skulle inte sammanblandas. Gustav Vasa i Sverige övergick snabbt till lutherdomen och ställde därmed den svenska kyrkan under statens domvärjo.

Det är knappast långsökt att säga att Luther anknyter till den germanska traditionen från tidig medeltid. Hos germanerna fanns en betoning av ätten och stammen som ledde till att religionen omfattades kollektivt men också anpassades till den unika situationen för ätten. Hos Luther finns en betoning av lek-männens inflytande istället för prästernas, nationellt inflytande istället för påvedömets och betoning av arbetets, trons och nådens värde istället för det rationella förnuftets och tänkandets. Allt detta samverkar på ett sådant sätt att förutsättningarna ökar för en nationaliserad kyrka, i praktiken anpassad till den unika nationella situationen.

Hos Luther går den borgerliga moralen hand i hand med den andliga. Det världsliga regementet måste lyda under lagarna och en samhällelig ordning är nödvändig. Människan är kallad till Guds rike och till en syssla på jorden. Genom att plikttroget uppfylla detta sitt värv kan hon nå rättfärdiggörelse till det yttre. En inre rättfärdiggörelse kommer genom tron, som är en

Guds gåva till människan, helt frikopplad från hennes egen vilja.

Hos reformatorerna Ulrik Zwingli från Schweiz och Jean Calvin från Frankrike finns den reformerta kyrkans ursprung. Båda var starkt inspirerade av Luther men kom att utveckla en annan lära, bl a om förhållandet mellan stat och kyrka. Teologiskt skiljde sig Calvin/Zwingli och Luther åt, dels genom synen på nattvarden, dels genom synen på predestinationen. Luther menade att Kristus var faktiskt närvarande i nattvarden, medan Zwingli och Calvin menade att närvaron var symbolisk. Den sistnämnda tolkningen av sakramentet ger större utrymme för prästens auktoritet och mindre åt lekmannens upplevelse av nattvardsmystiken. Luther menade att rättfärdiggörelsen skedde genom tron alena och var avsedd för alla människor. Hos Luther är Guds nåd i centrum. Hos Calvin/Zwingli är istället Guds allmakt i centrum, och som ett uttryck för sin allmakt har han förutbestämt människorna till salighet eller evig död. Även här ger den kalvinistiska tolkningen större utrymme för prästen än den lutherska och mindre åt lekmannen vars liv redan är förutbestämt av Gud.

Zwingli var starkt intresserad av den politiska utvecklingen i Europa. Han ville skapa en europeisk evangelisk Gudsstat. Zwingli dog på slagfältet 1531, i strid med de katolska kantonerna i Schweiz. Jean Calvin skulle dock bli den dominerande teologen i den reformerta rörelsen. Också han hade starkt intresse för den politiska utvecklingen. Calvin betonade dels Guds allmakt, dels Guds ära. Människan skall bidra till Guds ära genom pliktuppfyllelse och fromhet. Yttre framgång är för den enskilde också ett tecken på att Gud bestämt denne till salighet. För Calvin uppenbaras Gud själv i lag och evangelium, dvs i skriften. Calvin ger mycket lite vikt åt gudsuppenbarelser hos den enskilde. Gud uppenbarar sig istället i ordet och i skapelsen.

Calvins uppfattning om överheten är en annan än Luthers. Överheten är också hos Calvin underställd Gud, men inte som i Luthers sk tvåregementslära. Luther menade att staten kunde gripa in i kyrkan om inte förkunnelsen var rätt. För Calvin var det kyrkan som kunde gripa in i staten om denna inte utövade sitt styre under Guds lag. I Genève skapade därför Calvin en teokratisk ordning, en Gudsstat, på samma sätt som varit Zwinglis ambitioner. Hela samhällslivet skall utformas till Guds ära, då

måste också kyrkan – som uttolkare av Guds vilja – ha sista ordet.⁵³

Katolska kyrkan genomgick vid tiden för reformationen vad som kallats en motreformation. Kyrkomötet i Trident 1545–1563 var ett försök att återförena kyrkan, men istället blev skiljelinjerna allt skarpare under mötets gång. Den romersk-katolska kyrkans dogmer lades fast, i motsättning till Luthers teser. Kyrkomötet bestämde – i strid med Luther – att enbart kyrkan var skriftens uttolkare och att rättfärdiggörelsen kunde både bevaras och förökas genom goda gärningar. Men kyrkomötet blev också början till en förnyelse av kyrkan. Ett uttryck för nyordningen var Jesuitorden. Dess grundare, Ignatius av Loyola, var spanjor och officer. Hans orden fick också ett militärt drag. Jesuiterna underkastade sig sträng träning, både intellektuellt och fysiskt. De skulle vara redskap i kyrkans tjänst och arbetade främst på tre områden: undervisning, själavård och mission. Som alltid födde således en stor omvälvning som reformationen både helt nya organisationer och en förnyelse av den gamla strukturen.

Arvet från reformationen var en delad kristenhet. Romersk-katolska kyrkan skapade sig en egen legitimitetsgrund med avståndstagande från lutherdomen. Den reformerta rörelsen skapade i sin tur en organisatorisk ordning som likaså skiljde den från lutherdomen. Inom den reformerta rörelsen kan redan på 1600-talet två rörelseriktningar skönjas: en mot troendekyrkan, avskild från staten, och en mot teokratisk ordning, i samklang med staten.

Upplysningen, sekulariseringen och väckelsen

Under upplysningstiden förflyttades de filosofiska problemen från den religiösa sfären till den samhälleliga. Kyrkornas makt som normgivare avtog. Den statligt kontrollerade skolans uppgift

⁵³ Uppmärksamma skall att ur reformationen uppstod också de s k döparna. Döparna ville leva i en kyrka formad enbart av dem som omvänt sig och ångrat sina synder, symboliserat i dopet. Gruppen tog avstånd både från barndop och från en kyrka sammanflätad med staten. Idag kan denna strömning sägas representeras av de baptistiska frikyrkorna.

blev att fostra dygdiga medborgare, inte kristna människor. Auktoriteter ifrågasattes och Gud förvisades till rollen som urmakare eller förkastades till och med helt. Dogmatik blev irrelevant och Gud blev ett moraliskt rättesnöre snarare än en fråga om salighet eller förtappelse.

Svaret från kyrkoorganisationerna blev polariserat: antingen konservativt eller radikalt. I katolska kyrkan pågick under 1800-talet en inåtvänd känslomättad kult, inspirerad av romantikens känslöideal.⁵⁴ Kyrkorna i t ex Frankrike och Italien försökte återvända till den fornkyrkliga organisationen med oinskränkt påve-makt. Katolska kyrkan kom att företräda en politiskt konservativ linje och vände sig mot modernismen i sitt sökande efter en avgränsning från den moderna civilisationen. Hållningen bidrog till kyrkans marginalisering och en sekularisering av samhället.

I de protestantiska områdena blev kyrkornas svar på upplysningen och rationalismen snarast det motsatta. En reformrörelse både inom och utom kyrkan tog fart. I Tyskland utvecklades en social kristendom i industrialismens spår, som ville påverka samhället i riktning mot större rättvisa genom tillämpning av kristna etiska principer. I Norden uppträdde väckelserörelser av olika slag. De första kom från England medan flera av de senare inspirerades från Nordamerika.⁵⁵ De engelska väckelserörelserna fick sitt uttryck i Sverige genom metodister och den socialt inriktade Frälsningsarmén. Amerikanska rörelser var främst baptismen och pingströrelsen. Metodismen var till en början en reformrörelse inom anglikanska kyrkan, men utvecklades till en egen kyrkoorganisation. De amerikanska väckelserörelserna hade sin grund i ett protestantiskt arv från europeiska flyktingar som fick fritt

⁵⁴ Som en parallell till den protestantiska herrnhutismen utvecklades, med rötter i medeltidens mystik, t ex den katolska kulten av Jesu genomborrade hjärta, se Tergel 1989:368.

⁵⁵ Pietismen, som utvecklades under 1600- och 1700-talen, kan sägas vara den egentliga grunden för 1800-talets väckelser. Pietismen var etiskt inriktad, samhällstillvänd och kritisk mot den etablerade kyrkan. Tron i pietismen hade sitt ursprung i individens erfarenhet och upplevelse. Väckelserörelsens betoning av personlig omvändelse har sin rot i pietismen. Pietismen kan sägas ha tre former: luthersk (riktad mot "namnkristendom" och kyrkoslentrian, jfr Henrik Schartau), Hallepietismen (betoningen av botkampen och en tydlig omvändelse som manifesteras genom avståndstagande från världen, jfr pingströrelsen) samt Herrnhutismen (kulten av Jesu sår och lidande, jfr John Wesley). Se vidare Tergel 1989:328ff.

spelrum i det nya landet. Den amerikanska självständighetsförklaringen 1776 lämnade fritt åt varje delstat att avgöra kyrkornas roll. Kyrkorna i Amerika utvecklades därför pluralistiskt, utanför statlig kontroll, och antog snabbt en egen profil som betonade känsloupplevelser tillsammans med en reformert framstegsoptimistisk moral.

Vid sekelskiftet 1900 kan vi därför, starkt förenklat, hävda att de protestantiska kyrkorna utvecklat dels ett nationellt statskyrkoideal, inom vilket det dock fanns plats för reformer, dels ett frikyrkoideal, fritt i förhållande till staten. I båda grenarna fanns plats för sociala rörelser som önskade påverka samhället i viss etisk riktning. I den katolska världen hade kyrkan utvecklat ett överhöghetsideal i förhållande till de enskilda staterna och en teologisk dogmatik. Påven Leo XIII:s encyklika "Rerum novarum" från 1891 är frukten av kyrkans försök att motarbeta modernismen och istället peka på en kyrklig väg, en från staten avskild väg, till ett gott samhälle.

Vi kan således tala om en luthersk statskyrka, en reformert frikyrka, samt en katolsk enhetskyrka. Därjämte kan vi tala om en baptistisk gren av frikyrkan och en metodistisk gren. De olika grenarna av kyrkan hade på historisk och teologisk grund olika förhållningssätt till statsmakten.

Figur 2.1 Kyrkornas anspråk på samhälle/individ och politiskt förhållande till samhället.

	<i>Omvandla samhället</i>	<i>Omvandla individen</i>
<i>Modernism</i>	Baptistisk frikyrka	Metodistisk frikyrka
<i>Traditionalism</i>	Katolsk påvekyrka	Luthersk statskyrka

Både katolska kyrkan och frikyrkan ville påverka samhället, men i olika riktning. Katolska kyrkan ville hålla tillbaka modernismen, peka på kyrkan som vägledare för medborgarna. Frikyrkan, framförallt den baptistiska grenen, ville nyttja modernismen och utvecklingen för att omskapa samhället i kristlig riktning.

Ur de kyrkorörelser som vill förändra samhället har det vuxit fram en politisk rörelse kallad "kristdemokrati". Flera av kyrkor-

na och samfunden förenas i denna rörelse, men kristdemokratien har också fått olika uttrycksformer i olika länder. Den utvecklingen kan delvis förklaras teologiskt, delvis politiskt-historiskt. Vi skall här övergå till att diskutera kristdemokratiens historiska uppkomst samt därefter de olika partier som uppstått på katolsk och protestantisk grund.

Kristdemokratien växer fram

Kristdemokratien som vi känner den från efterkrigstiden har sina rötter i det ideologiskt splittrade 1800-talet. Dock kan vi tala om tre vågor av kristdemokrati: rörelsen från 1880 fram till andra världskriget, efterkrigsrörelsen, samt 1960-talets protestantiska kristdemokrati.

År 1854 proklamerade påven Pius IX dogmen om Marias oföfläckade avlelse. Påvens självklara sätt att göra detta utan hänvisningar illustrerade hans anspråk på ofelbarhet när han talade om tro och moral. Han behövde inte längre biblisk eller apostolisk grund för att auktorisera nya lärosatser. Dogmen om påvens ofelbarhet i trosfrågor, vilken formellt bekräftade vad Pius IX redan i praktiken inlett, kom år 1870.

Påven försökte motverka Italiens enande genom att vägra ge upp sin roll som världsligt överhuvud i kyrkostaten – som då omfattade ett stort område norr och söder om Rom. Påven motsatte sig alla liberala politiska tankegångar, och mellan 1871 och 1929 befann sig påven i frivillig inre exil i Vatikanen, utan att kommunicera med den italienska liberala regimen. Först när Mussolinis fascister tog över makten slöts ett avtal – Lateranpakten – som återupprättade en kyrkostat, i miniatyrformat, och katolicismen blev statsreligion i Italien. Under perioden som fånge i Rom år 1864, utfärdade påven Pius IX en encyklika ”Syllabus errorum” som fördömde allt vad industrisamhälle och naturvetenskap åstadkommit.

Pius IX:s efterträdare, Leo XIII, skulle genom sitt intresse för politiken komma att utpeka en annan väg för kyrkan än den tidigare påven. Leo XIII var i och för sig inte mindre konservativ än Pius IX, men genom sin betoning av Thomas av Aquinos lära ville Leo XIII peka på en mer konstruktiv lösning av samhällets problem. Istället för att bara fördöma alla tidigare politiska lösning-

är på sociala problem anvisade Leo XIII i "Rerum novarum" från 1891 en tredje ståndpunkt, mellan kapitalism och socialism. I den encyklikan var påven starkt påverkad av det sociala arbete kyrkan utövat i Tyskland. I Tyskland organiserades t ex katolska fackföreningar och det bedrevs undervisning och hjälpverksamhet inom katolsk ram. Den verksamheten skapade sympatier för kyrkans budskap och gynnade katolska Centrumpartiet. Tyskland var i det avseendet således motsatsen till Italien och Frankrike där kyrkan lierat sig med konservatismen.

När påven Pius IX vägrade finna sig i att bli avklädd sin världsliga makt uppmanade han samtidigt katolikerna att bilda aktionsgrupper riktade emot liberalismen och de antiklerikala stämningarna. Så bildades t ex Katolska italienska ungdomsrörelsen 1868 och en katolsk politisk kongress hölls 1874. I Frankrike var katolska politiker oftast både konservativa och monarkister. Under 100-års-minnet av franska revolutionen 1889 höll t ex katolska organisationer istället ett motjubileum. Det fanns dock en hel del liberala katoliker vilka politiskt organiserade sig i arbetarklubbar och studiecirklar.⁵⁶ I Belgien bildades redan 1868 en konservativ nationell politisk rörelse på katolsk grund och det katolska partiet fick en stor majoritet av rösterna i valet 1883. I Tyskland pågick vad som kallats en "kulturkamp" under Bismarcks ledning mot katolicismen. Kampen mot katolikerna skapade ett i huvudsak katolskt parti – Centrumpartiet. Under slutet av 1800-talet hade centrumpartiet en representation i riksdagen på ca 100 ledamöter. Men Bismarck behövde detta politiska stöd och slöt därför fred med katolikerna. För katolska kyrkan i Tyskland var relationen till partiet också en möjlighet till inflytande över samhällsutvecklingen. När partiet krävde oberoende tvingades kyrkan därför också att tillerkänna partiet det, för att få behålla något politiskt inflytande. Det tyska exemplet skulle komma att påverka Leo XIII i encyklikan "Rerum novarum" och kunde också utgöra grunden för katolsk politisk verksamhet i andra katolska länder.

Katolskt inspirerade politiska partier existerade före första världskriget i Belgien, Nederländerna, Tyskland och Österrike. I Frankrike, Schweiz och Italien fanns katolska sociala rörelser

⁵⁶ Se vidare Demker 1993:99ff.

med politiska ambitioner, men inga partier.⁵⁷ Grunden för partierna var ett avståndstagande från liberalismen, framförallt ett motstånd mot religionsfrihet i undervisningen, och ett försvar för den kyrkliga sfärens fortsatta autonomi i förhållande till den borgerliga staten. Partierna var i allmänhet medel- eller överklassdominerade, konfessionellt organiserade och negativa till någon mer omfattande sociallagstiftning.⁵⁸

Under följande år kom dock de katolska partierna att bli mer socialt orienterade och allt mindre konfessionella. I de länder där reformationen haft framgång, t ex i Tyskland, hade partierna öppnat sig för protestantiskt inflytande. Det tyska centrumpartiet hade tvingats ta hänsyn till att katolikerna var i minoritet och därmed fått lämna en alltför konfessionell attityd bakom sig. Politisk katolicism i majoritetskatolska länder var betydligt mer konservativ. Men eftersom denna riktning förlorade i inflytande i takt med sekulariseringen uppstod en mer liberal katolsk politisk tradition även i dessa länder. En sådan "öppen katolicism"⁵⁹ försökte möta behoven av sociala och ekonomiska förändringar från en växande arbetarklass. Leo XIII:s encyklikor från perioden kring sekelskiftet 1900 blev den auktoritativa grunden för en sådan öppen politisk katolicism.

Att katoliker kunde vara liberala demokrater var inget självklart, men påvens sociala budskap hade gjort det möjligt för enstaka katoliker att bekänna sig till demokratiska ideal. Ordet "kristdemokrati" användes dock av Leo XIII i encyklikan "Graves de Communi" redan 1901. De katolska fackföreningarna växte fram under perioden 1890 till 1919 i Frankrike, Tyskland, Italien, Belgien och Nederländerna. Tillsammans med radikala katolska präster bildade fackföreningarna en social grund för en radikal och politiskt distinkt kristdemokratisk idévärld i dessa länder.⁶⁰ Den politiska katolicismen som helhet var dock starkt konservativ under hela mellankrigstiden.

⁵⁷ Fogarty 1957:296.

⁵⁸ Ett viktigt undantag från denna negativa uppfattning om samhällets sociala skyddsnät var det tyska centrumpartiet.

⁵⁹ Whytes uttryck. Whyte 1981:8.

⁶⁰ För ett resonemang kring skillnaderna mellan "politisk katolicism" och "kristdemokrati" se Irving 1979 samt också Burgess 1993. Se Buchanan och Conway 1997 för en översikt över den politiska katolicismens framväxt och betydelse under 1900-talet.

De kristdemokratiska partierna fick sitt egentliga genombrott efter andra världskriget.⁶¹ Under kriget hade de kristdemokratiska partierna samarbetat med socialister och kommunister mot fascismen. Katolska kyrkan hade också i vissa länder varit del i motståndsrörelsen. De kristdemokratiska partierna uppfattades som rena från kollaboration och som klara avståndstagare från diktaturregimer av alla slag. Kristdemokraterna hade fått politisk och demokratisk legitimitet. Den politiska katolicismen hade frigit sig från kontrarevolution och reaktion.

Partier i katolska områden⁶²

De största, katolska, kristdemokratiska partierna under efterkrigstiden finns i Belgien, Italien och Österrike. I Frankrike, Spanien, och Portugal finns små kristdemokratiska partier, vanligen i samarbete med andra borgerliga partibildningar.

I Belgien såväl som i Italien och Österrike har dagens kristdemokratiska partier historiska föregångare. Det belgiska partiet bildades redan 1879. Partiet innehade absolut majoritet i parlamentet ända till den allmänna rösträttens genomförande 1919, men behöll sin dominerande roll i belgisk politik fram till andra världskriget. Det italienska partiet har en till påven starkt knuten historia. Påven hade under sin fångenskap i Rom förbjudit italienarna att delta i det politiska livet i Italien. Den politiska katolicismen kanaliserades därför genom en formellt opolitisk organisation "Azzione Catolica". Steg för steg luckrades emellertid påvens förbud mot politiskt arbete upp och 1913 gick katoliker och liberaler i valallians. Det sista steget togs 1918 när påven befriade alla katolska politiska organisationer från kyrklig kontroll. Ett kristdemokratiskt parti bildades 1919, under samma namn som partiet har idag, "Partito Popolare Italiano" (PPI). Det österrikiska partiet "Österreichische Volkspartei" (ÖVP) bygger också vidare på ett äldre parti, som dock misskrediterades genom att den s k austro-fascismen in-

⁶¹ För en översiktlig diskussion kring kristdemokratinns uppkomst och effekter på det politiska systemet i efterkrigseuropa se Girvin 1994:104ff.

⁶² Partihistoriken i avsnitten bygger, om inget annat anges, på Fogarty 1957 samt Hanley 1994a.

fördes mellan 1934 och 1938, en auktoritär regim som välkomnade Hitlers Anschluss 1938.

Det italienska partiet PPI ville på 1920-talet samarbeta med socialisterna för att motarbeta Mussolinis svartskjortor. Påven vände sig emellertid emot en sådan strategi och partiets historia tog slut 1926 när parlamentsgruppen – i parlamentet – miss-handlades svårt av fascisterna och handgripligen slängdes ut. Påven sökte istället samarbete med Mussolini och lyckades genom Lateranpakten 1929 återställa sin roll som världslig härskare, dock endast över en spillra av den gamla kyrkostaten.

Det belgiska kristdemokratiska partiet byggde på fyra s k stan-den, eller förbund, av socioekonomiska grupper. År 1936 genom-fördes en omorganisation där partiet visserligen blev en organi-sation med individuellt medlemskap men också delades i en flamländsk och en fransk del. Efter kriget ersattes det gamla par-tiet av "Christelijke Volkspartij"/"Parti Social Chrétien" (CVP/ PSC) som fram till början av 1990-talet tillsammans var det största politiska partiet i Belgien. Uppdelningen i två delar blev 1968–1969 en verklig delning i två åtskilda partier. CVP har sut-tit i närapå alla efterkrigsregeringar fram till 1997. Det österri-kiska partiet ÖVP har kvar en indirekt organisation där partiet består av böndernas, företagarnas och arbetare/tjänstemäns katolska organisationer. Partiet har också stark knytning till ka-tolska ungdomsrörelser och familjeorganisationer. Partiet beteck-nar sig dock som icke-konfessionellt och som ett borgerligt sam-lingsparti.⁶³

Det italienska kristdemokratiska partiet återbildades efter kriget, på PPI:s grund, och partiet hade nu stöd av Vatikanen. Partiet ingick i den koalition som 1944 erkändes som Italiens nya regeringsunderlag. Det italienska partiet var starkt fraktionali-serat och de olika fraktionerna har officiell sanktion från parti-ledningen. Partiet byggdes upp på lokala sektioner, men var i praktiken starkt oligarkiskt. Den s k Nationella verkställande kommittén med ca 40 medlemmar hade makten i partiet. Det ita-lienska partiet växte också organisatoriskt samman med staten under sitt mångåriga maktinnehav på ett sätt som inget av de andra kristdemokratiska partierna gjort. I januari 1994 upplös-

⁶³ Müller och Steininger 1994:87.

tes det gamla partiet för att därefter inför valet 1994 nybildas under det nygamla namnet "Partito Popolare Italiano".⁶⁴

Det belgiska partiet hade efter krigsslutet ett väljarstöd på över 40 procent. Trenden har dock varit nedåtgående för de båda partier som genom 1968 års språkliga partideling bildats i Belgien. I det senaste parlamentsvalet 1995 fick partierna 25 procent tillsammans. Det italienska partiet har fått bära största delen av skulden för de korrupsionsskandaler som rullats upp i Italien under 1990-talets första år vilket märkts i ett kraftigt vikande väljarunderlag. Partiet fick endast 16 procent i parlamentsvalet 1994, mot 30 procent i valet 1992. Det österrikiska partiet har också fått känna av en nedåtgående trend med idag ca 30 procent av rösterna, mot nästan 50 procent efter kriget.

Av de tre resterande katolska partierna har bara det franska en längre historia. Den franska kristdemokratin bildades – som de flesta andra borgerliga franska partier – som en parlamentsgrupp. Under mellankrigstiden hade partiet ett tiotal deputerade, men som litet parti maldes "Parti Démocrate Populaire" (PDP) ner av vallagar som gynnade allianser mellan de stora partierna. Efter kriget fick PDP dock en uppföljare i "Mouvement Républicaine Populaire" (MRP) som till en början var mycket framgångsrikt bland väljarna. Det nybildade gaullistpartiet reducerade dock kraftigt MRP:s väljarstöd, från 26 procent 1946 till 9 procent 1962. I mitten av 1960-talet bytte partiet namn till "Centre des Démocrates Sociaux" (CDS), och 1995 till Force Démocrate (FD), och ingår sedan 1978 i den borgerliga valalliansen UDF.

Kyrkan i Spanien ställde sig lojal mot Francoregimen och efter diktaturens fall fanns därför inga förutsättningar för något starkt kristdemokratiskt parti. I Spanien finns dock ett litet kristdemokratiskt borgerligt parti, "Centro Democrático y Social" (CDS) som tidigare haft framgångar i valen. I valet 1993 fick partiet emellertid mindre än två procent av rösterna. Det stora konservativa partiet "Partido Popular" betecknar sig dock – tillsammans med det katalanska och baskiska partiet – som kristdemokratiskt och de är alla medlemmar i det europeiska kristdemokratiska partiet EPP. I Portugal bildades i slutet av 1970-talet ett socialdemokratiskt centerparti under kristdemokratisk be-

⁶⁴ Allum 1997:24, 46.

teckning, "Centro Democratico Social" (CDS). Partiet är starkt anti-marxistiskt, konservativt och katolskt och samarbetar med monarkistiska gruppen. Partiet har idag mindre än fem procent av väljarna bakom sig.⁶⁵

De flesta katolska kristdemokratiska partier har således haft historiska föregångare, oftast skapade i protest mot sekulariseringen av den nationella statsmakten, partier som dock misslyckats parlamentariskt eller misskrediterats ideologiskt. Den nya kristdemokratin som uppkom efter kriget fick snabbt stort väljarstöd, men under senare delen av efterkrigstiden har samtliga partier förlorat detta. Den nya kristdemokratin har tagit formen av borgerliga icke-konfessionella partier. I Österrike, Italien och Belgien har partierna suttit i regering mycket länge, medan regeringsinflytandet i Frankrike, Spanien och Portugal varit mycket ringa.

Partier i religiöst blandade områden

Den tyska kristdemokratin är det tydligaste exemplet på en partibildning som förenat protestantism och katolicism i en och samma partiorganisation. Tysklands kristdemokrati har en lång historia, som delvis diskuterats ovan. Redan centrumpartiet under Bismarcks tid hade antagit en öppnare och mera konfessionslös hållning än andra katolska partier vid den tiden, eftersom katolikerna var i minoritet i det dåvarande Tyskland.

Efter andra världskriget fanns inga möjligheter att bilda ett kristdemokratiskt parti på enbart katolsk grund. Partiet bildades genom att olika regionala partiorganisationer, vilka accepterats av de allierade, slöt sig samman under ledning av Konrad Adenauer. Partiet fick 1950, liksom Förbundsrepubliken, en federal organisation. "Christliche Demokratische Union" (CDU) och "Christliche Soziale Union" (CSU) i Bayern är systerpartier, men CSU har också en egen politisk identitet i sin katolska hemstat Bayern. CDU verkar däremot i religiöst blandade områden.

⁶⁵ Observera att det är Portugals socialliberaler PSD och inte CDS som är medlemmar i det europeiska partiet EPP.

Partiet karaktäriseras ofta av två ideologiska kompromisser, nämligen kompromissen mellan arbete och kapital samt mellan katolicism och protestantism. Partiet har också betecknats som ett väljarparti, snarare än ett medlemsparti.⁶⁶ Väljarunderlaget är stabilt och ligger runt 40 procent. I det senaste tyska valet, 1994, fick partiet 41,5 procent av rösterna. I både Schweiz och Nederländerna finns medelstora kristdemokratiska partier. De schweiziska partierna är två, ett evangeliskt och ett katolskt, men har sedan gammalt starkast förankring i de katolska områdena. De nederländska, tidigare konfessionella, partierna har gått samman i en partiorganisation. De schweiziska partierna har ett stabilt väljarunderlag på ca 25 procent, och de nederländska partierna ökade, efter en djup vågdal i början av 1970-talet, sitt väljarstöd till 30 procent, men förlorade i parlamentsvalen 1994 en tredjedel av sina väljare.

Alla partierna har bildats för att från religiös minoritetsposition ge röst åt religiösa ståndpunkter i den nationella politiken; i Schweiz och Tyskland åt katoliker och i Nederländerna dessutom åt reformerta samfund. Partierna i de blandade områdena har sökt sig till konfessionslösa partibildningar, ofta av federal struktur. Det tyska partiet orienterade sig tidigt mot icke-konfessionalism, således en icke-religiös organisering av partiet, medan det nederländska partiet väntat till 1980-talet med en sådan organisation. Partierna har också haft ett relativt stabilt väljarunderlag. Alla tre partierna har haft mycket starkt parlamentariskt inflytande, samt suttit i regering under lång tid.

Partier i protestantiska områden

Med ett undantag, Norge, är de kristdemokratiska partierna i Norden skapelser av 1950- och 60-talet. På samma sätt som de första katolska kristdemokratiska partierna bildades i protest mot konfessionslös undervisning i skolan, bildades de protestantiska kristliga partierna i Sverige, Danmark och Finland i protest mot en sekularisering av samhället.⁶⁷ I Finland bildades "Suo-

⁶⁶ Broughton 1994:104.

⁶⁷ Karl-Göran Algotsson visar i sin doktorsavhandling (Algotsson 1975) hur kraven på fortsatt konfessionell religionsundervisning kulminerade på 1960-talet, och vilka strömningar i debatten som gav upphov till bildandet av KDS 1964.

men Kristillinen Liitto” (SKL) 1958 i syfte att motverka den ateistiska och kyrkofientliga politiska stämningen som spred sig i Finland genom kommunistpartiets starka frammarsch. I Sverige bildades ”Kristen Demokratisk samling” (KDS) 1964 för att motverka kristendomsundervisningens borttagande i grundskolan. I Danmark bildades ”Kristeligt Folkeparti” (KF) 1970 i protest mot legaliserad pornografi, fri abort och mindre kristendomsundervisning i skolan.

Det norska partiet, ”Kristeligt Folkeparti” (KF) skiljer sig från de tre övriga dels genom sin längre historia – det bildades 1933 – dels genom att partibildningen var en reaktion på centrum-periferi konflikten i norsk politik. Det norska partiet var under sina första tio år ett utpräglat regionalt parti på norska Vestlandet, men blev efter andra världskriget ett nationellt parti. Idag har partiet mer än tio procent av väljarna bakom sig och är det största av de nordiska kristna partierna. Partiet är fortfarande starkt decentralistiskt och betonar kristen moral som samhällets fundament. Det norska partiet kom att inspirera de tre övriga partierna, både i själva bildandet av de nya partierna och därefter också programmatiskt. De övriga partierna har haft olikartad väljarutveckling, med det norska och svenska partiet som mest framgångsrika. Varken det danska eller det finska partiet har rönt några riktigt stora väljarframgångar. Det danska partiet låg i mitten av 1990-talet strax över den danska två-procentsspärren, medan det finska partiet hade runt tre procent av väljarna bakom sig.

De kristdemokratiska partierna i de protestantiska områdena i Norden är alla små. De har, med ett undantag, ingen förkrigs-historia och de har alla bildats i någon mening som protest mot centralmakten och centralmaktens sekulariseringspolitik. De har haft olika grad av framgång hos väljarna och väljarunderlaget kan sägas vara både litet och relativt ostadigt.

Samverkande kristdemokrati i Europa

Europaintegrationen ställer samarbetet mellan alla dessa kristdemokratiska partier på sin spets. Dels var kristdemokratiska partier en av initiativtagarna till integrationsarbetet i Europa, dels är de kristdemokratiska partierna ideologiskt motiverade av en nationsöverskridande ambition. "European Peoples Party" (EPP/PPE) är namnet på det europeiska parti vilket samlar – som medlemssektioner – de kristdemokratiska partierna i EU-länderna. I "European Union of Christian Democrats" (EUCD) finns både EPP och de nationella partierna med som sektioner. Kristdemokraterna har också tillsammans med de latinamerikanska systerpartierna sedan 1961 varit organiserade i "Christian Democrat International" (CDI) i vilket EUCD är medlem.

EPP bildades 1976. De nationella partierna är medlemmar, motsvarande sektioner. Sponsormedlemskap är också möjligt för korporationer av olika slag. Partiet domineras av parlamentariker, både från Europaparlamentet och från de nationella parlamenten. Sitt största inflytande i EU utövar partiledningen genom regelbundna samlingar av partiledare från alla medlemsländer, alla kristdemokratiska premiärministrar i medlemsländerna, kristdemokratiska kommissionärer, Europaparlamentets kristdemokratiske gruppledare samt kristdemokratiska internationals ordförande. Sådana politiska avstämningar skapar stort utrymme för gemensamt kristdemokratiskt agerande både i EU och i de enskilda länderna.

EPP representerar i förhållande till EUCD den starkare parten. Båda organisationerna har samma ordförande, men EUCD uppfattades tidigare som en lösare organisation för framförallt de protestantiska nordiska partierna vars länder inte var EU-medlemmar. Sedan 1995 är såväl Finland som Sverige EU-medlemmar, vilket ytterligare försvagar EUCD:s roll. De östeuropeiska spirande kristdemokratiska partierna kan dock tänkas få en organisatorisk ram genom EUCD, där EPP ändå kvarstår som den starkare organisationen. Diskussioner har förekommit om att helt upplösa EUCD.

EPP:s ideologiska funktion är att i valkampanjerna propagera för ett federalt Europa samt att i Europaparlamentet föra en gemensam kristdemokratisk linje. EPP fyller också rollen som klas-

sisk partiinternational genom att vara både ett ideologiskt samlande forum för de nationella partierna och en internationell legitimering på hemmaplan för de enskilda partier som blir medlemmar.

Genom EPP går en ideologisk skiljelinje mellan de partier som med grund i "Rerum novarum" betonar social och ekonomisk utjämning (t ex Italien) och de som betonar marknadsekonomi och individualism (t ex Tyskland).⁶⁸ En illustration av det dilemmat är de dubbla medlemskap – i EPP och den konservativa "European Democratic Union" (EDU) – som de tyska, österrikiska och portugisiska partierna har. Det schweiziska katolska partiet har observatörsstatus i EDU. En skiljelinje mellan katolskt och protestantiskt går också mellan nord och syd. Det danska partiet tillhör inte EPP och de nordiska partierna har nyligen blivit medlemmar i EUCD, Finland endast som observatör. Det spanska konservativa partiet "Partido Popular" (PP) är medlem i EPP, liksom det konservativa grekiska "Nea Demokratia" (ND) som också är medlem i det konservativa EDU. Många traditionella kristdemokrater motsatte sig det spanska PP:s inträde då partiet av många uppfattades som Francoistiskt. Det grekiska partiet representerar å sin sida en helt annan religiös tradition än de övriga partierna, den ortodoxa.

EPP har svårigheter att agera som parti dels därför att det är så starkt elitdominerat, dels därför att flera traditionella skiljelinjer i Europa fortfarande bestämmer organisationens kraft. Ett så elitdominerat parti som EPP har svårt att nå väljarna på nationell nivå. Att en svensk kristdemokratisk väljare skulle känna partisamhörighet med en belgisk elitpolitiker från en katolsk fransktalande partisektion är fortfarande ganska långsökt. Likaså tycks skiljelinjerna mellan katolska och protestantiska partier vara livskraftiga inom själva partiet, liksom frågan om konfessionell politik eller pragmatism, vilket illustreras av medlemskapsens spridning i de olika konservativa och kristdemokratiska organisationerna.

⁶⁸ Se vidare Hanley 1994b.

Den europeiska kristdemokratins dilemman

Kristdemokratin har inte haft några stora nationella väljarframgångar under 1990-talet. I Europavalet 1994 gick de kristdemokratiska partierna tillbaka, framförallt i Italien, Nederländerna och Belgien. EPP förlorade sex mandat i Europaparlamentet, från 163 till 157 mandat. I de nationella valen 1994 förlorade också kristdemokratin stort i just Italien, Nederländerna och Belgien. Den svenska kristdemokratin kom med knapp nöd över den svenska fyraprocentsspärren i riksdagsvalet 1994. Det grekiska "Nea Demokratia" gick 1993 tillbaka med sju procentenheter till strax under 40 procent medan det spanska "Partido Popular" gick kraftigt framåt, från 26 procent till 35 procent av väljarna. Det traditionella kristdemokratiska partiet i Spanien erhöll däremot endast två procent av väljarna. I det tyska valet 1994 höll CDU/CSU ställningarna med drygt 40 procent av väljarna. Även det norska partiet, på lite lägre nivå, låg stabilt hos väljarna med åtta procent.

Kristdemokratin, som i många länder suttit länge i regeringsställning, får vidkännas förluster när partisystemet splittras upp och nya protestpartier utmanar gamla strukturer. De kristdemokratiska partierna har här att kämpa med de tre dilemman vi skisserade i bokens första kapitel: den ekumeniska frågan, sekulariseringen och övernationella ambitioner i konflikt med nationella mål.

Några av partierna har lyckats behålla sitt väljarstöd, bland annat i de religiöst blandade länderna Schweiz och Tyskland, liksom i det protestantiska Norge. Under 1960- och 1970-talen nybildades också flera kristdemokratiska partier, uteslutande i protestantiska länder. Konservativa partier i de tidigare diktaturerna Grekland, Spanien och Portugal antog kristdemokratisk beteckning. Kristdemokratins första dilemma är således att nya partier inträder i familjen medan väljarstödet viker för de traditionella kristdemokratiska partierna. Det Europeiska Folkpartiet (EPP) innefattar numera kristdemokratiska partier av olika schatteringar och rymmer i sin växande organisation konflikter mellan religiösa och politiska läger. Hur löser då kristdemokratin de ökande kraven på organisatoriskt samarbete mellan religiöst

inspirerade och konservativa partier från olika delar av Europa, den ekumeniska frågan?

För att de kristdemokratiska partierna skall behålla sina kärnväljare måste de religiösa värdena ha förankring bland europeiska väljare. Väljarna måste med andra ord ha en religiös övertygelse eller anse religiösa värden som viktiga. Starkast effekt på partival har religiös övertygelse i de religiöst blandade länderna Nederländerna och Tyskland, därefter följer de katolska länderna och sist de protestantiska.⁶⁹ Däremot är väljarkåren hos de små kristna partierna i de protestantiska områdena mer homogent religiösa än de kristdemokratiska väljarna i religiöst blandade länder som Nederländerna och Tyskland. I det katolska Italien finns dock en lika homogen religiös väljarkår som i det protestantiska Norden. Även de mycket små reformerta partierna i Nederländerna som inte ingår i det enade kristdemokratiska partiet har en mycket homogent religiöst övertygad väljarkår.

I katolska och religiöst blandade länder är det vanligare, än i protestantiskt dominerade länder, att socialistiska väljare är sekulariserade. Religionen får för dessa väljare betydelse då avsaknaden av religiös övertygelse bestämmer deras partival. Men även hos partier utan förankring i religiösa värden visar sig dessa ha betydelse för väljarna. De regionala partiernas väljare i Spanien, Belgien och Storbritannien är t ex mer religiöst övertygade än övriga väljare. Kristdemokratins andra dilemma illustreras av att religiösa värden fortfarande har stor betydelse för valet av ett kristdemokratiskt parti, särskilt i de religiöst homogena områdena, men allt färre väljare betraktar sig som religiösa. Hur hanterar partierna en sekulariserad omgivning när väljarstödet sjunker?

I den europeiska partiorganisationen kommer alltfler krav på samordning mellan partierna, samtidigt som partierna i den organisationen kommer från alltfler olika schatteringar. Allt eftersom den europeiska integrationen förverkligas uppstår också konflikter för de nationella partierna mellan önskan att förverkliga sina europeiska visioner och de nationella mål partierna förbundit sig till. När väljarna sviker partierna, både i de egna länderna och på den europeiska nivån, blir detta dilemma också att

⁶⁹ Undersökningsresultaten hämtade från Knutsen (1994) s 27–33.

behålla politiskt inflytande, både nationellt och i integrationsarbetet. Kristdemokraternas tredje dilemma är således partiernas avvägning mellan nationella mål och övernationella ambitioner i partiarbetet.

3. *Ekumenik i partipolitiken*

Kristdemokratiska partier har tillkommit i uppror och protest mot en sekulär omgivning. Tillkomsthistorien bör sätta spår hos dessa partier och deras sätt att se på sig själva som partier. Är de religiösa organisationer eller politiska partier? I detta kapitel skall vi spegla den europeiska kristdemokratins dilemma genom att undersöka partiernas karaktär av religiösa eller sekulära rörelser och det politiska samarbete som kristdemokratien upprättat i Europa.

Partiorganisationers typologier och partiets egen uppfattning om sin organisation, dess möjligheter och begränsningar, har utgjort fokus för många vetenskapliga arbeten. Många enskilda partiorganisationer har varit föremål för analys, och ett flertal arbeten har försökt att syntetisera och generalisera slutsatserna kring partiorganisationerna. Denna bok lägger vikten vid hur partierna hanterar dilemmat med att ha teologiska utgångspunkter som föreskriver gudomlig ledning och samtidigt organisatoriskt samverka med andra, både religiösa och icke-religiösa, partier och organisationer.

Religiösa partier och konfessionalitet

Finns det någon religiös partiorganisation? En sådan skulle kunna organiseras som ett militia-parti med begränsat medlemskap och med ideologiska hänvisningar till absoluta sanningar, religiöst grundade. En religiös partiorganisation kunde också organiseras som ett massparti, men med sektionsmedlemskap via religiösa organisationer. De kristdemokratiska partierna fram till andra världskrigets slut hade i många fall en organisation där ledarskapet bestod av en eller flera grupper

redan organiserade inom kyrkan. Det religiösa partiet finns egentligen inte diskuterat i den teoretiska partilitteraturen.⁷⁰ Med hjälp av den omfattande litteraturen är det ändå möjligt att diskutera sig fram till vad som skulle känneteckna en religiös partiorganisation.

Maurice Duverger skiljer mellan de partier som har sitt ursprung utanför och innanför parlamentets väggar. De kristdemokratiska partierna kan alla sägas ha sitt ursprung i sociala rörelser eller kyrkoorganisationer utanför parlamentet. De bygger sin verksamhet på medlemskap och på medlemmarnas avgifter till partiet. I Duvergers terminologi är de religiösa partierna i Europa masspartier, i motsats till kaderpartier. Daniel-Louis Seiler gör en poäng av att vissa masspartier byråkratiserats genom ett starkt ledarskap och en mängd sidoorganisationer (*parti d'intégration*) medan andra masspartier bygger på direkt medlemskap i partiorganisationen och på medlemmarnas ideologiska övertygelse och eget arbete (*parti de militants*). Partier av den första typen är t ex den italienska kristdemokratin menar Seiler, medan t ex det spanska socialistpartiet tillhör den senare kategorin.⁷¹

Vi kan tala om masspartiers olika organisationsprinciper, låt oss kalla dem byråkratipartiet (*parti d'intégration*) respektive ideologipartiet (*parti de militants*). I ett ideologiparti är en anslutning till organisationen en anslutning till en hel idévärld. I ett byråkrati-parti är en anslutning till organisationen en politisk lojalitetsmarkering eller en prioritering av sakfrågor som partiet driver.⁷² Masspartierna kan också ha olika styrningsprinciper. Partiet kan vara styrt av medlemmarna själva och sålunda anpassas efter medlemmarnas egna politiska önskemål. Ett sådant parti kan kompromissa och inta olika ståndpunkter på grundval av medlemmarnas verksamhet. Ett ledarstyrt parti kräver istället medlemmarnas lojalitet inför de av partiledningen intagna ståndpunkterna. Ledarna för ett sådant parti kan utöva auktoritet i form av karisma, ideo-

⁷⁰ Varken hos klassiker som Duverger 1951 eller modernare litteratur som Panebianco 1988 och Katz och Mair 1994 diskuteras kaffessionellt organiserade partier som en särskild kategori av partiorganisation.

⁷¹ Seiler 1986:193ff, s 245.

⁷² Dessa skillnader är på intet sätt någon ny uppfinning. För en jämförelse, om än i andra kontexter, se t ex Wright 1971, Panebianco 1988 samt Katz och Mair 1995.

logisk legitimitet eller formell position. Partiet talar om för medlemmen vad som är den rätta politiska åsikten istället för att medlemmen påverkar partiståndpunkten.⁷³

Figur 3.1 Idealtypiska masspartiorganisationer.

		Organisationsprincip	
		Byråkratiparti	Ideologiparti
Styrnings- princip	Ledarskap	Kaderparti	Gemenskapsparti
	Medlemmar	Medlemsparti	Aktivistparti

Ett religiöst organiserat parti är, som vi nämnde ovan, normalt ett massparti. Ett religiöst parti är då vanligen ett ideologiparti eftersom den politiska verksamheten bygger på att medlemmarna är anhängare av en idévärld som omfattar såväl individens förhållande till Gud som samhällets utformning givet Gudomens existens. Partiets ledarskap, som utövar sin auktoritet med den religiösa legitimiteten som grund, får en central position. Den gudomliga ordningen förutsätts kanaliseras via partiets ledarskap, och medlemmarna underordnar sig inte under ledarskapet, utan under den genom ledarskapet kanaliserade gudomliga ordningen. Ett religiöst parti är således vad som här benämnts ett "gemenskapsparti".

Även andra partier än religiösa kan vara av typen gemenskapspartier, men för religiösa partier bör en partiorganisation som är gemenskapspartiets ligga närmast till hands.⁷⁴ Kännetecknande för gemenskapspartiet är ledarstyrningen samt beaktelsen till en specifik – närmast icke-sakpolitisk – idévärld.⁷⁵ För att ett parti skall vara vad som här benämns gemenskapsparti måste alltså tre kriterier vara uppfyllda: betoning av medlemskap i organisationen, starkt ledarskap som styr organisatio-

⁷³ Jämför även Neumann 1956, som dock har ett mycket normativt synsätt på partiorganisationen.

⁷⁴ Exempel på icke-religiösa gemenskapspartier kan vara gaullistpartiet i Frankrike och regionala partier som Herri Batasuna i Baskien.

⁷⁵ Med icke-partipolitisk idévärld menas här religiöst grundade idéer, nationalistiska idéer, mytiska föreställningar av annan art eller en idévärld helt knuten till en person som t ex Peron eller Tito.

nens verksamhet samt en legitimitetsgrund av idéer som inte är traditionellt partipolitiska.⁷⁶

Men ett gemenskapsparti kan också ha en varierande grad av konfessionalitet. John Whyte skiljer mellan "öppen" och "sluten" katolicism och syftar då på den varierande graden av konfessionalitet i de katolska partierna.⁷⁷ Den "slutna" katolicismen karaktäriseras som ett katolskt parti med stöd från alla katoliker, men inga andra grupper. Partiet är starkt knutet till katolska sociala sidoorganisationer. Partiet har i valtider fått uttalat stöd från det katolska prästerskapet. I den "öppna" katolicismen finns inget parti som får alla katolikers röster. Sociala organisationer är organiserade på samhällelig grund och inte på religiös. Prästerskapet stöder inte officiellt något parti eller några organisationer. Här kommer jag, inspirerad av Whyte, att diskutera de religiösa gemenskapspartiernas olika grader av konfessionalism. Konfessionalismen kan påverka partiets vilja och möjlighet till samverkan med andra partier.

Whyte själv menar att alla kristdemokratiska partier efter andra världskriget har blivit icke-konfessionella i den strikta meningen. Men i dagens västerländska demokratier är valhandlingen och väljarstödet partiets mest sårbara punkt. Jag väljer därför att relatera graden av konfessionalitet till väljarstödet karaktär i form av religiösa och icke-religiösa väljare. De konfessionella partierna är partier vars väljarstöd till minst hälften består av religiöst engagerade väljare, samt attraherar en mer än genomsnittlig andel av den religiösa väljarkåren. De religiösa gemenskapspartierna som inte uppfyller något av dessa kriterier betecknar jag följaktligen som icke-konfessionella.

Graden av konfessionalitet hos de partier som är föremål för undersökningen i denna bok, det svenska KdS, det belgiska PSC (samt för jämförelsens skull även det flamländska CVP) samt det franska CDS, redovisas nedan. Även det europeiska partiet EPP redovisas.

⁷⁶ Ett parti som kallar sig religiöst men inte uppfyller dessa kriterier kommer här inte att betecknas som gemenskapsparti. Ett parti som inte kallar sig religiöst men som uppfyller kriterierna kommer att betraktas som ett gemenskapsparti, men inte som ett religiöst parti.

⁷⁷ Whyte 1981:7–8.

Tabell 3.1 a–b Religiösa partiers grad av konfessionalitet.

a) Andel religiösa väljare i partiets väljarkår

År	1977	-78	-85	-88	-89	-91	-93	-94
KdS			83%	68%		46%		50%
År						-91		
PSC						45%		
CVP						51%		
År		-78		-88				
CDS		43%		32%				
År					-89		-93	
EPP					44%		40%	

b) Partiets andel av den religiösa väljarkåren i landet⁷⁸

År		-85	-88	-91	-94
KdS		19%	21%	36%	24%
År	-77			-91	
PSC	36%			15%	
CVP	–			35%	
År			-88		
CDS			5%		
År				-89	-93
EPP				38%	38%

Källor: KdS: Valundersökningarna 1985, 1988, 1991, 1994; Statsvetenskapliga institutonen, Göteborgs universitet

PSC/CVP: Belgium General Election Study 1991, SSD samt Broughton 1988:200

CDS: French Election Study 1988

EPP: Eurobarometer 31 Pre-Election Survey, March-April 1989 & Eurobarometer 40.0 Social Exclusion, October-November 1993, SSD

⁷⁸ "Den religiösa väljarkåren" utgör i Sverige den grupp som går i kyrkan minst en gång i månaden (8%), i Belgien den grupp som går i mässan minst ett par gånger i månaden (23%), samt i Frankrike den grupp som går i kyrkan 1–2 gånger i månaden (14%). I EU utgörs de religiösa väljarna av den grupp som går i kyrkan minst en gång i veckan (31%). (Samma källor som till tabell 3.1).

De religiösa partierna i denna undersökning utgör ingen konfessionellt enhetlig grupp. Ett icke-konfessionellt religiöst parti har en lägre andel religiösa väljare än den totala andelen religiösa väljare i hela landet liksom en minoritet religiösa väljare i den egna väljarkåren. Det franska CDS är ett sådant icke-konfessionellt parti då andelen religiösa väljare i Frankrike är 14 procent och partiet endast har fem procent av alla religiösa väljare, samt drygt 30 procent religiösa väljare i den egna väljarkåren. Även det belgiska PSC tillhör kategorin icke-konfessionella partier. Ett konfessionellt parti attraherar istället en större andel religiösa väljare än den totala andelen religiösa väljare i landet och den egna väljarkåren består till en majoritet, eller minst hälften, av religiösa väljare. Det svenska KdS är ett sådant konfessionellt parti med 24 procent av alla religiösa väljare inom sitt hägn och en väljarkår som består till 50 procent av religiösa väljare. Även det flamländska CVP tillhör kategorin konfessionella partier.

En ytterligare precisering är att ett parti som attraherar färre religiösa väljare än den totala andelen religiösa väljare i landet, men vars egen väljarkår består till en majoritet, eller minst hälften, av religiösa väljare här betecknas som ett sektoriellt parti. Inget av de här undersökta partierna kan inrangeras i denna kategori. Ett parti som istället har större andel religiösa väljare än den totala religiösa väljarkåren i landet, men vars egen väljarkår har en minoritet av religiösa väljare, betecknas som substitutionellt; EPP, det enda partiet på europeisk nivå, tillhör den kategorin.

Figur 3.2 Grad av konfessionalitet i religiösa partier.

	Partiets andel av den religiösa väljarkåren	
	Mindre än nationell	Mera än nationell
<i>Minoritet</i>	Icke-konfessionellt CDS , PSC	Substitutionellt EPP
Andel religiösa väljare i partiets väljarkår		
<i>Hälften/ majoritet</i>	Sektoriellt	Konfessionellt KdS, CVP

På vilket sätt kan graden av konfessionalitet i partiet säga något om vår grundläggande forskningsfråga ”hur partiet löser dilemmat mellan makt och inflytande å ena sidan och trohet mot de religiösa fundamenten å den andra”? Givet att utgångspunkten för partiets verksamhet är programförverkligande genom väljar-maximering görs här ett antal hypotetiska förutsägelser om hur konfessionalitet påverkar partiets möjligheter att hantera dilem-mat mellan teologiska fundament och partistrategi.⁷⁹

De icke-konfessionella partierna bör inte ha några egentliga samarbetsproblem. Partier som det belgiska PSC och det franska CDS bör vara helt positiva till det ekumeniska samarbetet i EPP. De religiösa väljarna är inte den viktigaste grunden för makt och inflytande för de partierna. Den egna väljarkåren är inte heller dominerad av väljare för vilka religiösa värden är fundamentala, varför dilemmat inte är särskilt tydligt. De konfessionella partier-na, svenska KdS och belgiska CVP, borde däremot ha svårigheter att möta samarbetet. Partierna har inte mer än marginella vins-ter att göra bland de religiösa väljarna, samtidigt som den egna väljarkåren domineras av dessa. Ett ekumeniskt samarbete torde därför vara mer problematiskt för de konfessionella partierna.

Hur de kristdemokratiska partierna hanterar dilemmat att vara trogna sina teologiska utgångspunkter samtidigt som de eftersträvar makt och politiskt inflytande kommer i detta kapitel att undersökas genom en studie av det europeiska kristdemokra-tiska partiet (EPP). Frågorna till materialet i denna del, givet di-lemmat ovan, är:

1. Vilka är de partier som anför motiv för en gemensam partiorga-nisation? Hur centrala är motiven i partiets budskap? Ett kristde-mokratiskt parti med liten förankring i den religiösa väljarkåren i hemlandet, men en stark religiös väljargrupp i det egna partiet, bör ha uttalade motiv och centralt placerade motiv för sitt med-lemskap i EPP. EPP kan ses som ett sätt att få ökat stöd från de religiösa väljarna hemma.

⁷⁹ Programförverkligande, väljar-maximering, medlemssammanhållning och par-lamentarisk framgång anses av Sjöblom vara partiets mål, se Sjöblom 1968. Konfes-sionalitet handlar här enbart om väljarnas religiösa eller icke-religiösa inställning var-för vi koncentrerar oss på väljar-maximering som mål i diskussionen.

2. *Är EPP ett gemenskapsparti? Om inte, hur kan dilemmat mellan teologi och strategi förklara skillnaden mellan nationell och europeisk partiorganisation?* I gemenskapspartiet krävs att medlemmarna delar samma idévärld och att ett starkt ledarskap tolkar denna idévärld åt medlemmarna. Om EPP också är ett gemenskapsparti borde religiösa och ideologiska konflikter vara svåra att lösa mellan partier med olika grad av konfessionalitet och olika historiska erfarenheter. En religiös samarbetsorganisation borde därför, för att motverka splittring, inte anta en alltför "gemenskapsliknande" organisation. Kan vi se en ny typ av partiorganisation ta form när de religiösa partierna skall samarbeta?

3. *Är de teologiska postulaten eller de strategiska övervägandena mest framträdande i partiideologin hos EPP? Hur kan dilemmat mellan teologi och strategi förklara partiideologins utformning?* Å ena sidan är det den religiösa legitimiteten som håller partiet samman, därav följer att de teologiska postulaten skulle betonas. Å andra sidan kan dessa postulat bli upphov till tvister och vara orsaken till att organisationen förlorar i inflytande och storlek, av vilket följer att den minsta gemensamma nämnaren – politiska frågor i samband med europaintegrationen – borde betonas starkt.

Religiösa partier är av en särskild typ. Jag har ovan valt att kalla dem "gemenskapspartier". Vi har också ovan visat att dessa gemenskapspartier har olika grad av konfessionalitet; allt från det konfessionella KdS i Sverige till det icke-konfessionella CDS i Frankrike. År 1976 bildades European Peoples Party (EPP) av tolv kristdemokratiska partier från sju länder. EPP bildades med tanke på de kommande första direkta valen 1979 till Europaparlamentet, men var också en fortsättning av det samarbete som inletts i European Union of Christian Democrats (EUCD) 1965 på initiativ av det italienska kristdemokratiska partiet. Bildandet av EPP kan sägas vara en illustration av funktionalisternas integrationsteori som innebär att samarbete på olika mindre sakområden så småningom leder till en politisk integration. För de kristdemokratiska partierna ledde den europeiska integrationen genom Europaparlamentet som nybildades 1958 (efter Romfördraget), och direktvalen till parlamentet som beslutades 1976

fram till behovet av en transnationell partiorganisation.⁸⁰ Vilka är då de olika kristdemokratiska partiernas angivna motiv för att samarbeta i EPP?

Det europeiska partisamarbetet – ett motivspeglat dilemma?

I Frankrike hette det kristdemokratiska partiet fram till 1995 "Centre des Démocrates Sociaux". Partiet är, liksom de tyska partierna, medlem i EPP sedan grundandet 1976. Hos CDS har emellertid EPP (på franska Parti Populaire Européen – PPE) inte någon större plats. Europaintegrationen är central i partiets ideologi men medlemskapet i EPP nämns bara i en informations-skrift om partiet.⁸¹

Hos det belgiska franskspråkiga kristdemokratiska partiet PSC nämns bildandet 1976 av EPP i en skrift om partiet från samma tid.⁸² Syftet med EPP, menar det belgiska partiet, var att ha en organisation för väljarpropaganda inför de första direktvalen till Europaparlamentet. I en senare skrift från PSC, programmet i internationella frågor inför valet 1991, nämns också EPP. Syftet med partibildningen på europeisk nivå, och det belgiska deltagandet enligt PSC, sägs vara att få till stånd en federal konstitution för Europa.⁸³

Det parti för vilket EPP och medlemskapet i partiet tycks mest centralt är det svenska KdS. I de flesta av KdS politiska program under senare delen av 1980-talet och fram till 1994 nämns att KdS är associerad medlem i EPP. Mest utvecklat är resonemang-
et dock i Europapolitiska handlingsprogrammet som kom 1991. KdS ansluter sig där till EPP:s fyra grundläggande principer för en politisk union i Europa: 1) Bredd och djup samtidigt i integrationen, 2) Subsidiaritetsprincipen skall avgöra på vilken nivå besluten skall fattas, 3) Ökad beslutsförmåga i unionen och 4) De-

⁸⁰ Mer att läsa om Europaparlamentets historia och processen bakom direktvalen finns hos Andersson och Lindahl 1994:20ff. De transnationella partiorganisationerna i Europa finns behandlade i Gidlund 1992, om EPP särskilt s 96ff.

⁸¹ "Centre des Démocrates Sociaux" 1991, s 14.

⁸² "Parti Social Chrétien" 1976, s 21–22.

⁸³ Texte du programme politique pour les relations internationales ayant servi de base au chapitre "Relation Internationales" du programme electoral du PSC; Legislatives, novembre 1991, s 5.

mokratisk bas för unionen.⁸⁴ Även i Europapolitiska handlingsprogrammet från 1994 har EPP en framträdande plats, men 1994 är det EPP:s familjepolitik som lyfts fram som föredöme.⁸⁵ I sitt valmanifest inför EU-valet 1995 väljer också KdS att lyfta fram EPP som en grund för det egna inflytandet i den europeiska politiken.⁸⁶

Det är således främst det konfessionella KdS som väljer att lyfta fram EPP-medlemskapet i sitt eget nationella partibudskap. För KdS är det primära motivet för att delta i partisamarbetet att få inflytande och markera tillhörighet till en större ideologisk gemenskap. För det belgiska PSC är det primära motivet för medlemskapet att nå vissa uppsatta mål – ett federalt Europa – i Europapolitiken, medan det franska partiet nämner medlemskapet i EPP som en av många delar i sitt Europaengagemang.

Ett konfessionellt parti, som KdS, väljer att lyfta fram samarbetet i EPP. På samma sätt som vi förväntade ovan var samarbetet i EPP för de icke-konfessionella partierna helt oproblematiskt i partidokumentet. Medlemskapet i EPP utgjorde närmast en informationspunkt i partiprogrammen. KdS betoning av EPP-samarbetet är mer paradoxalt, men kan kanske förklaras av ett behov av att på hemmaplan ytterligare betona sin hemvist i en religiös politisk familj för att på det sättet förstärka sin profil som ett parti med universell räckvidd.

Det europeiska partisamarbetet – ett organisatoriskt speglat dilemma?

Är EPP en annan och ny typ av partiorganisation eller är också EPP ett gemenskapsparti? Partiforskarna Richard S. Katz och Peter Mair diskuterar uppkomsten av vad de kallar *kartellpartiet*.⁸⁷ Författarna menar att kartellpartiet är en ny teoretisk organisationsmodell och vill sätta in den som en länk i partiorganisationernas utvecklingskedja över tid. Författarna menar att partier alltför länge endast definierats i förhållande till det sam-

⁸⁴ Europapolitiskt handlingsprogram från kristdemokraterna, 1991, s 12.

⁸⁵ Europapolitiskt handlingsprogram, Kristdemokraterna, 1994, s 5.

⁸⁶ Kristdemokraternas valmanifest för EU-valet "Ett tryggt Europa för våra barns skull", 1995, s 4.

⁸⁷ Katz och Mair 1995.

hålle där de verkat. Katz och Mair menar att partier idag måste definieras utifrån sitt förhållande till statsmakten. Den stora litteraturen kring partiernas nedgång och kräftgång måste förstås utifrån denna brist i grundantagandet, menar författarna.⁸⁸

Katz och Mairs modell skiljer dock inte mellan "är" och "bör" utan författarna tycks mena både att partier *teoretiskt* bör definieras utifrån sitt förhållande till staten och att partierna i *verkligheten* numera också bör vara organiserade som karteller för att uppfylla demokratins normer. Vid närmare analys kan den "nya" partimodellen sägas vara ett ställningstagande till en annan typ av demokrati än den liberala västerländska deltagande variant vi varit vana vid i Skandinavien. Oavsett den kritiken är det emellertid en intressant synvinkel på partiorganisationen författarna presenterar, framför allt som de inte går i den klassiska fällan att anföra alla avsteg från masspartimodellen som belägg för tesen om partiernas nedgång (decline of parties).

Det europeiska kristdemokratiska partiet (EPP) diskuteras ofta som ett exempel på så kallade transnationella partiorganisationer. Vad som kännetecknar en sådan organisation är inte helt klart. I den omfattande handboken "Party Organisations" från 1992 benämns de transnationella partierna som "partigrupper".⁸⁹ I en svensk studie benämns de transnationella partiorganisationerna som delar i ett nätverk eller som ett nätverk i sig självt.⁹⁰ Det europeiska kristdemokratiska partiet (EPP) menas i handboken från 1992 vara en partigrupp som har en "partilikhande intern organisation och är länkat till transnationella partifederationer". Som ett exempel på en sådan partifederation nämns EPP!⁹¹ Förvirringen tycks således stor kring kategoriseringen av ett transnationellt (eg. övernationellt) parti. Låt oss först undersöka om EPP kan kategoriseras som ett gemenskapsparti, definierat enligt ovan.

Om EPP skall vara ett gemenskapsparti, vilket vi menat att religiösa partier vanligen är, skall dess organisation vara masspar-

⁸⁸ För ett empiriskt ifrågasättande av tesen om partiernas nedgång, se Ström och Svåsand 1997.

⁸⁹ Bardi 1992:934.

⁹⁰ Gidlund 1992.

⁹¹ Bardi 1992:934.

tiets, partiet vara ledarstyrt och organisationsperspektivet vara ideologiorienterat. EPP:s organisation kan förenas med masspartimodellen, då närmast den modell vars minsta beståndsdel är en sektion. De nationella partierna som är medlemmar kan då ses som sektioner i organisationen. I stadgarna sägs att medlemspartierna skall stödja de av EPP intagna ståndpunkterna inom ramen för EU även i sin nationella politik. De nationella partiernas parlamentsledamöter måste också vara medlemmar i EPP-gruppen i Europaparlamentet.⁹² Ledarskapet kan utan tvekan kallas starkt och härleds framförallt ur den formella positionen i partiet. Även organisationsmodellen ger ett starkt ledarskap. Presidenten (ordföranden) i partiet väljs inte av kongressen utan av den sk politiska byrån, vilken också utser sekreterare och ekonomichef. Medlemspartierna har bara inflytande på kongressen, jämsides med övriga till partiet associerade organisationer och parlamentsgruppen i Europaparlamentet. Parlamentsgruppen har inflytande på alla nivåer i partiet, liksom associerade organisationer.

Men kan vi kalla EPP för ett ideologiparti, dvs ett parti med ideologiskt organisationsperspektiv? Partiprogrammet ägnar de första 67 punkterna i sitt 169 punkter långa program från 1992 åt de grundläggande värderingarna.⁹³ De år 1994 reviderade stadgarna för EPP har ett förord vilket som första paragraf nämner en "kristen vision av människan" som basen för partibildningen.⁹⁴ Att kalla EPP för ideologiparti kan därmed tyckas okontroversiellt. Men hur skulle partiet framställt sig om det inte skulle varit så? Hela existensberättigandet för det europeiska partiet är att föra fram en särskild politisk vision både om kristdemokratien och om den europeiska gemenskapen. Om vi istället undersöker villkoren för medlemskap i EPP framträder en annan bild. De tre villkor för medlemskap som partierna i EPP måste uppfylla är: a) att vara bildade i något av EU:s medlemsländer,

⁹² Artikel 3 i Statuts du Parti Populaire Européen, februari 1994.

⁹³ "Principprogram för EPP", antaget av EPP:s IX kongress i Aten 11–13 november 1992. Svensk översättning av KDS.

⁹⁴ "Statuts du parti populaire européen" Preamble: Sur base de la vision chrétienne de l'Homme et de la conception démocrate chrétienne de la société (...) les démocrates chrétiens de l'Union Européenne se donnent les présents statuts". Februari 1994.

b) att skriva under på EPP:s politiska program, samt c) att acceptera stadgarna. Medlemskapet är således begränsat till EU-ländernas kristdemokratiska partier. Dock kan även andra organisationer än partier bli medlemmar, i form av sk mecenater. Individer kan också bli medlemmar, men enbart i överensstämmelse med det nationella parti som är berört. Att istället entydigt beteckna EPP som ett byråkratiparti blir dock inte trovärdigt och inte förenligt med vetenskapliga krav. Å andra sidan är det inte helt övertygande att beteckna ett parti vars medlemskap är så begränsat som EPP:s som ett ideologiparti. Anslutningen till den kristdemokratiska idévärlden är dock för EPP ett nödvändigt men inte tillräckligt villkor för medlemskap. Eftersom den religiöst inspirerade ideologiska grunden är så framträdande, och ett nödvändigt villkor för medlemskap, menar jag att EPP kan hänföras till gruppen av gemenskapspartier, i likhet med de flesta av sina nationella medlemspartier.

Kan vi då nöja oss med att även den nya typ av parti som EPP är ett exempel på är en organisation av samma typ som de nationella kristdemokratiska partierna? Som vi såg ovan fick vi trots allt använda en viss kraft med skohornet för att beteckna EPP som ett ideologiparti och skilja de byråkratiska och de ideologiska inslagen åt i EPP:s partiorganisation. Det är inte helt tillfredsställande att avsluta kategoriseringen av EPP:s organisation vid en ungefärlig beteckning, som dessutom tycks missa det unika med EPP: medlemskapets begränsning och den religiösa legitimitetens framträdande plats. Låt oss återvända till den partiorganisationsmodell som diskuterades ovan, kartellpartiet. Kan en sådan teoretisk konstruktion ge oss bättre förståelse för EPP:s organisation?

Katz och Mair betonar att deras organisationsmodell har formen av en idealtyp. De ställer upp ett antal ganska vagt formulerade karaktäristika för kartellpartiet. Det viktigaste tycks vara att för kartellpartiet begränsas partikonkurrensen till en fråga om vilket parti som är duktigast på att administrera statsapparaten.⁹⁵ Andra viktiga karaktäristika är en ömsesidig autonomi

⁹⁵ Här anser jag att Katz och Mair inte skiljer på systemnivå och individnivå. Att konkurrensen mellan partierna förändras innebär inte nödvändigtvis att vi har att göra med en ny organisationsmodell hos partierna. Gamla organisationer skulle också

mellan ledarskap och medlemmar, medlemskapets funktion som del av partiets legitimerande myt, betoning av politiken som yrke och partiet som statens representant.

Katz och Mair betonar också att organisationsmodeller tenderar att lägga stor vikt vid den sociala och politiska kontext i vilken varje partityp uppkommit. Den europeiska integrationen är en ny politisk och social kontext och de transnationella partiorganisationerna är en ny typ av partiorganisation. Om vi ersätter statens roll i Katz och Mairs modell med Europaintegrationen så kan det europeiska kartellpartiet konkurrera om vem som bäst garanterar den europeiska integrationens fortskridande. Det råder också uttrycklig autonomi mellan de nationella medlemspartierna och Europapartiets ledarskap, partiets själva existens är ett uttryck för tron på den europeiska integrationen, parlamentsgruppen är ett fundamentalt element i partiorganisationen och i vissa avseenden agerar EPP som en representant för den europeiska integrationen. Givet detta kan vi således säga att EPP uppfyller de viktigaste, om än vagt formulerade, kriterierna för ett kartellparti.

Kan religiösa partiers dilemma mellan strategi och teologi på något sätt förklara valet av samarbetsorganisation inom EPP? De olika religiösa partier som samarbetar i EPP har alla olika grad av konfessionalitet och därmed varierande möjligheter att samarbeta med andra partier. Samarbetets risker handlar som vi tidigare nämnt om röstförluster. På den europeiska nivån riskerar emellertid inte de nationella partierna så mycket genom ett samarbete, eftersom valen till Europaparlamentet sker inom de nationella ramarna, med de nationella valsyste­men. EPP som parti får aldrig någon identitet för väljarna. En första förklaring till att de religiösa partierna kan samarbeta med varandra inom EPP är således att partiernas väljarunderlag hitintills varit nationellt och inte europeiskt. Vi kan således säga att partistrategi och teologi verkar på två nivåer nästan oberoende av varandra. De strategiska förutsättningarna på den nationella nivån påverkas,

kunna konkurrera på det sätt som Katz och Mair menar. Troligen syftar Katz och Mair på att den nya typen av partikonkurrens skapat en ny typ av organisation, men de är inte helt tydliga på den punkten. Katz och Mair 1995.

genom att partikonkurrensen är nationell, mycket lite av samarbetet i EPP. Samtidigt är det partistrategiskt klokt att samarbeta på den europeiska nivån för att driva en linje i integrationspolitiken. De varierande teologiska förutsättningarna kan genom den nationella partikonkurrensen verka på nationell nivå utan att inkräkta på varandra samtidigt som en teologisk samsyn kan utvecklas på europeisk nivå för att legitimera ett specifikt politiskt mål, den europeiska integrationen. Dilemmat för de kristdemokratiska partierna hanteras alltså genom en slags politisk subsidiaritet i organisationen.

Kan dilemmat mellan teologi och strategi då förklara varför EPP antagit kartellpartiets form? Kartellpartiet är enligt Katz och Mair förhållandevis icke-ideologiskt. De skriver att kartellpartier är ”grupper av ledare vilka konkurrerar om möjligheten till regeringsinnehav och om att ta ansvar för regeringsarbetet inför nästa val”.⁹⁶ Nu finns det ju inget parlamentariskt system i Europaparlamentet varför regeringsansvaret inte är aktuellt. Däremot kan vi säga att de tre stora transnationella partiorganisationerna i Europaparlamentet alla konkurrerar om möjligheten att styra integrationsarbetet och om att ta ansvar för det arbetet inför nästa Europaval. Att EPP antagit en sådan elitistisk organisation som kartellpartiet, kan ses som en frukt av dilemmat mellan teologi och strategi. Genom att EPP främst engagerar de ledande politikerna plus de politiker som i första hand är engagerade på den europeiska nivån kommer dilemmat att minimeras. Partiets politiska verksamhet skiljs från partiets väljarbas.⁹⁷ Organisationsmodellen ovan pekar också på en starkt elitistisk organisation där den sk politiska byrån har ett mycket stort inflytande. Genom att EPP har ett enda viktigt politiskt mål – en europeisk federation – kan också dilemmat minimeras. Möjligheterna att enas om ett sådant instrumentellt mål är större än att utveckla en hel politisk ideologi. Teologin ger utrymme för en övernationell vision genom sin betoning av fundamentala och

⁹⁶ Katz och Mair 1995:21

⁹⁷ Resultatet här pekar i samma riktning som den studie av partiorganisationer Simon Hix och Christopher Lord gjort av de i EU verksamma politiska partierna. De betonar att de europeiska transnationella partierna organiseras i flera nivåer, vilket skapar en mycket speciell form av partidemokrati. Se Hix och Lord 1997:63, 67.

universella värden. Strategin ger utrymme att driva ett gemensamt politiskt mål, en europeisk federation. Att EPP:s samarbete tagit kartellpartiets form kan således förklaras med partiets behov av att desarmera dilemmat mellan teologi och strategi.

Det europeiska partisamarbetet – ett ideologiskt speglat dilemma?

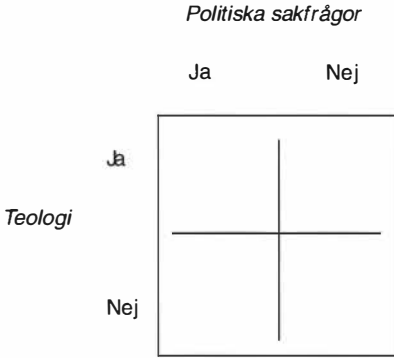
Det dilemma som vi menar att de kristdemokratiska partierna har kan också förväntas avspelas i EPP:s partiideologi. För de europeiska kristdemokratiska partierna är strategin att vinna makt och inflytande över den europeiska integrationen kopplad till möjligheten att vinna väljare i de egna staterna. Men att vinna makt och inflytande handlar också om att inte bli osams i parlamentet och att inte börja gräla över olika ståndpunkter och konkreta sakfrågor mellan de nationella partierna inom EPP. Ett sätt att hantera dilemmat borde därför vara att lyfta fram den europeiska integrationen som sin stora och enda politiska fråga, för att maximera möjligheten att vinna inflytande både nationellt och i EU.

De teologiska postulaten för de kristdemokratiska partierna innebär ett gudomligt inspirerat styrande, i kollektivets intresse, och för att skapa ordning i samhället. Om det europeiska kristdemokratiska partiet EPP skall hålla fast vid sina postulat måste det således ha ett partibudskap som bygger på gudomlig auktoritet. Å andra sidan kan dilemmat mellan strategi och teologi få som effekt att partiet väljer att närmast sublimeras sina postulat till allmänna teser om människovärde och god vilja. Flera av de nyare partierna inom EPP har ju ingen uttalad teologisk grund.

Analysen av EPP:s partiideologi kan alltså sägas röra sig mellan två dimensioner, dels förekomsten av de teologiska postulaten, dels förekomsten av, och graden av konkretion hos andra politiska sakfrågor än den europeiska integrationen.

Det material som använts för att analysera EPP:s partiideologi är av flera typer. Kriteriet för att teologiska postulat förekommer i texterna är således ett partibudskap som går att härleda från Gud som normgivare. Kriteriet för förekomst och konkretion av politiska sakfrågor är att faktiska förslag förs fram. Termer

Figur 3.4 Partiideologiska alternativ för EPP.

som ”främja”, ”stödja” och ”uppvärdera” rymmer inte den konkretion som avses här. Dels har partiprogrammen från 1978 och 1992, dels valmanifestet från 1994 undersökts. Därutöver har också partiets handlingsprogram för 1989–1994, samt för 1994–1999 analyserats.⁹⁸ Programtexterna har blivit mer omfattande med åren, vilket dock inte behöver betyda att de också är mer innehållsrika i partiideologiskt hänseende. *Programmet från 1978* är en ganska tunn skrift, och har också ett mycket allmänt innehåll. Den helt centrala punkten är vikten av en europeisk integration som tänkes leda fram till en federation, en politisk union. Partiprogrammet 1978 talar om en ”europeisk solidaritetspolitik” (Avsn I, par 3.3), om ”den europeiska kulturens rikedom” (Avsn I, par 5.1) och om Europas ansvar för andra länders utveckling (Avsn II, par 1.1). Partiet beskriver Europa som en helhet och bara som sådan kan Europa göra sig hörd:

⁹⁸ Materialet utgörs av ca 210 sidor programtext fördelade på fem dokument: 1. *Programme d'action* 1989–1994 ”Aux cotés des citoyens” Documentation 8, VIIème Congrès du PPE, Luxembourg 1988, 2. *Programme d'action* 1994–1999 du Parti Populaire Européen adopté par le Xe Congrès du PPE à Bruxelles, 8–10 décembre 1993 ”Europe 2000: L'Unité dans la diversité”, 3. *Det Europeiska Folkpartiets program*, Bryssel 6–7 mars 1978 (översättn), 4. *Principprogram för EPP*, ”Kristdemokraterna i Europa”, Antaget av EPP:s IX:e kongress Aten 11–13 nov 1992 (översättn), 5. *Manifeste* 1994 EPP, pour les Elections Européennes 1994.

”Bara ett förenat och starkt Europa kan göra en lyckad insats för frihet och solidaritet, fred och rättfärdighet i världen. Bara ett förenat Europa kan medverka till uppbyggandet av en ny världsordning och på världsplanet visa sig som en kraft för framåtskridande och social rättfärdighet.” (Program avsnitt II)

Partiprogrammet tar upp en stor mängd politiska sakområden, men de behandlas alla på ett mycket allmänt sätt. Formuleringar som ”betydelsen av X ökar” och ”X bör främja och skydda Y i proportion till dess betydelse” är mycket frekventa. Programmet har en allmänt borgerlig prägel med ofta återkommande resonemang om personligt ansvar, privata initiativ och individens frihet. Ifråga om de europeiska institutionerna är EPP dock mer konkret. År 1978 vill EPP kraftigt stärka parlamentets kontrollfunktion och så småningom uppnå rätten hos parlamentet att lagstifta. EPP vill få till stånd en form av parlamentariskt system i dåvarande EG. EPP talar också uttryckligen om en europeisk regering ”som har vilja och förmåga att verkligt regera” (avsnitt V).

EPP menar att Västeuropa måste ta större ansvar för de öst-europeiska ländernas utveckling, att u-landsbiståndet i större utsträckning måste handläggas via privata och frivilliga organisationer och att den sociala dimensionen i EG antas. EPP betonar en social marknadsekonomi, en lösning som brukar tillskrivas den tyska kristdemokratin. Formuleringarna är vaga och allmänna, som följande exempel visar:

”Den solidaritet som vi eftersträvar leder människor tillsammans. Den är en förutsättning för gemenskap. Solidaritet kommer till uttryck i rättigheter och skyldigheter. Var och en har rätt att medverka i gemenskapen. Och var och en har skyldighet att efter förmåga bidra till att gemenskapen håller inför den enskilde.”

”Vår social- och samhällspolitik är präglad av grundförutsättningarna om solidaritet och subsidiaritet; hjälp till självhjälp och skyldighet till social rättfärdighet följer av detta. Gemenskapen har till uppgift att främja såväl den enskildes som fria organisationers ansvarighet inför de egna angelägenheterna i så vid utsträckning som möjligt” (Avsnitt I, par 3.1 och 3.2).

Partiprogrammet från 1978 kan alltså hänföras till "nej" i matrisen i *figur 3.4* vad gäller politiska sakfrågor. Programmet behandlar egentligen bara maskineriet i den europeiska integrationen med något mått av konkretion. I de övriga politiska frågorna görs allmänna och vaga borgerliga markeringar.

De teologiska postulaternas verkan är tydlig i EPP:s partiprogram från 1978. Programmet inleds med klara hänvisningar till ett "kristet ansvar", förverkligandet av "kristna" värderingar samt "kristna grundvärderingar". Partiet menar också att enandet av Europa skapar en "andlig kraft" som skall ge resultat i form av solidaritet och fred. Det råder således ingen tvekan om att de teologiska postulaten är tydliga riktninggivare för partiets program 1978. Programmet kan placeras på "ja" avseende förekomsten av spår av de teologiska postulaten.

Tio år senare, på sin sjunde kongress i Luxemburg 1988, antog EPP ett *handlingsprogram för 1989–1994* kallat "På medborgarnas sida" (*Aux Côtés des Citoyens*). Texten på sammanlagt 81 sidor, varav drygt 50 utgör det konkreta programmet, är både omfattande och innehållsrik. Alla tänkbara politiska sakområden tas upp, de flesta i konkreta termer. Liksom i partiprogrammet från 1978 har dock förverkligandet av en europeisk union och därmed de europeiska institutionerna, valsysteem och röstningsregler stort utrymme i programmet.

Som exempel på graden av konkretion i programmet kan nämnas att EPP 1988 föreslår en europeisk gemensam konsumentlagstiftning, ett arbetsrättsligt medbestämmande för arbetstagarare i multinationella företag, arbetstidsförkortning för att minska arbetslösheten, förbud mot pornografi och grovt våld i medierna samt förbud mot drivgaser som skadar ozonskiktet. I handlingsprogrammet 1988 finns en betydligt klarare politisk linje än i partiprogrammet från 1978. De grundläggande politiska värdena är frihet, rättvisa och solidaritet. EPP:s strategi för fred och solidaritet är att främja de mänskliga rättigheterna i tredje världen, öka Europas bistånd, bygga ut infrastrukturerna över gränserna och investera i teknisk utveckling. Målet är en politisk mångfald och demokrati, först i hela Europa och därefter i hela världen.

”Endast ett Europa som talar med en röst kan försvara sina politiska och ekonomiska intressen effektivt i den internationella politiken.

Endast ett Europa som utvecklas mot en enhetlig marknad och en social, ekonomisk och teknologisk samhällsgemenskap kan få erkännande på världsmarknaden och tillväxt i välståndet.

Endast ett enat Europa kan ta på sig sitt ansvar gentemot tredje världen.

Endast ett enat Europa kan förverkliga en social rättvisa på sitt geografiska område.

Endast ett enat Europa kan ställas ansikte mot ansikte med sina åtaganden för fred och säkerhet, samtidigt som man är på jämställd fot med Nordamerika.

Endast en gemenskapsanda tillåter det fria Europa att uppmuntra avspänning inom ramen för en dialog med folken i centrala och östra Europa i syfte att överbrygga Europas delning.” (Handlingsprogram par 109, författarens översättning.)

Citatet ovan visar EPP:s partiideologi när den är som mest allmän, och pekar framför allt på de grundvärderingar av solidaritet, frihet och rättvisa som EPP vill föra fram. Ett exempel på mer konkreta formuleringar finns när det gäller miljöskydd:

”EPP kräver, inom gemenskapen, att:

- strängare direktiv antas för att reducera utsläpp från stora värmekraftverk och andra eldningsanläggningar,
- att ozonskiktet skyddas genom att med kortast möjliga varsel förbjuda användandet av skadliga gaser i aerosoler, utom vid medicinsk användning,
- att gränsvärdena för fordonsutsläpp fortsätter att sänkas till den amerikanska normen och att användandet av blyfritt drivmedel stimuleras och att tillgången ökas,
- en mer rationell politik för energikonsumtionen erbjuds,
- alternativa energikällor utvecklas.” (Handlingsprogram s 314, författarens översättning.)

Här pekar EPP på en rad konkreta åtgärder inom miljöområdet som kan genomföras, även om textens sista rader återigen framhäver ett vagt och allmänt budskap. Handlingsprogrammet måste hänföras till ett ”ja” i *figur 3.4* vad avser omfattningen och konkretionen hos de politiska sakfrågorna.

De teologiska postulaten markeras på flera ställen i handlingsprogrammet. I själva portalparagrafen får också Gud en roll och ståndpunkten där är mycket tydlig. EPP:s politik sägs bygga på en kristen uppfattning om människan och på hennes ansvar inför Gud. Hela partiets politiska engagemang sägs, i den efterföljande paragrafen 103, motiveras av respekten för människans värdighet och för det mänskliga livet från konceptionen till den naturliga döden. Så mycket tydligare går det knappast för ett politiskt parti att uttrycka sin lydnad mot en gudomlig auktoritet. Handlingsprogrammet placeras därför under ”ja” i *figur 3.4* vad avser förekomsten av teologiska postulat.

Det *principprogram* som antogs 1992 har stora likheter med handlingsprogrammet från 1988. Programmet tar upp politiska sakfrågor, samtidigt som ett stort antal vaga och allmänna formuleringar flyter med. Det europeiska samhället sägs lida av en värdekras där solidaritetens och kollektivets roll måste betonas mer än tidigare. EPP betonar sin pragmatism, sitt motstånd mot alla extrema rörelser och sin kamp för tolerans. Fortfarande har den europeiska integrationens institutioner ett stort utrymme i programmet. Ungefär hälften av programmet upptas av kapitlet ”Från Europeiska gemenskaperna till Europeiska unionen”, vilket till stor del behandlar olika lösningar för att föra integrationen framåt. EPP kräver att EG blir en federal union, att subsidiaritetsprincipen om att beslut skall fattas på den nivå där ansvar och verkställande ligger gällar i alla sammanhang och att den sociala marknadsekonomin förverkligas inom EG. Graden av konkretion kan illustreras av EPP:s paragraf 294 som rör den inre säkerheten:

”Att intensivt bekämpa kriminaliteten är en av statens viktigaste uppgifter. Om medborgarna inte längre känner sig trygga minskar deras förtroende för demokratins kraft. Omfattande politiska åtgärder för att bekämpa kriminaliteten är nödvändiga om man skall hindra de våldsamma aggressionerna, lagöverträdelseerna, miljöbrotten, bedrägerierna och den organiserade brottsligheten.” (Program par 294.)

Visserligen följs paragrafen ovan av mer konkreta förslag om harmoniserad lagstiftning, polissamarbete och gemensam immigrationspolitik, men det konkreta rör formen mer än innehållet. Ing-

enstans sägs hur brottsligheten skall bekämpas, hur polisen skall samarbeta eller asylrätten begränsas. Visserligen är alla politiska programtexter vaga och det är ofta vad som inte finns i texten som skall uppmärksammas, men EPP:s program kan inte sägas uppfylla de kriterier för en sakfrågeinriktad partiideologi vi ställt upp. Programmet placeras därför på "nej" avseende förekomst av konkreta sakfrågor.

Vad beträffar de teologiska grunderna för EPP så har det skett en stor förändring från handlingsprogrammet 1988 och partiprogrammet 1978. I portalparagrafen 1992 sägs att partiet ser människan som historiens subjekt, inte som dess objekt. I den andra paragrafen nämns de judisk-kristna värderingarna och i den tredje paragrafen sägs att "(M)ånga av oss" motiverar sitt politiska engagemang med övertygelsen om att vara kallade att medverka i Guds skapande och befriande verk. Sanningen sägs vara "transcendent" dvs överskrida de mänskliga sinnenas förmåga, men programmet nämner inte på vilket sätt. I handlingsprogrammets första paragraf från 1988 sades att partiets politik är grundad på människans ansvar inför Gud. I partiprogrammet 1992 sägs i samma första paragraf att människan är historiens subjekt. I handlingsprogrammet från 1988 sades att hela partiets politiska engagemang motiveras av respekten för det mänskliga livet från konceptionen till döden. I programmet från 1992 sägs att "många av oss" motiverar sitt politiska engagemang på ett liknande sätt. Jag kan inte finna annat än att programmet från 1992 endast har vaga spår av de teologiska postulaten. De markeringar som finns handlar mer om människans frihet och individernas rättigheter, än om ansvarighet inför Gud. Programmet placeras följaktligen under "nej" i *figur 3.4*, avseende förekomst av teologiska postulat.

Vid EPP:s tionde kongress, i Bryssel 8–10 december 1993, antogs ett *handlingsprogram för tiden 1994–1999*. Programmet, som omfattar ca 60 sidor, heter "Europa 2000: Enighet i olikhet (Europe 2000: L'Unité dans la diversité)". En stor del av programmet omfattar, liksom de tidigare programmen, frågor kring själva integrationsarbetet i Europa. Fokus i programmet ligger emellertid på den faktiska politik som skall föras i hela Europa, medan institutionernas förändring behandlas i ett särskilt kapitel. Programmet rymmer en mängd sakfrågor som finanspolitik,

säkerhetspolitik, socialförsäkringar och regionernas ställning. Trots att handlingsprogrammet 1993 inte är lika konkret som programmet 1988 så rymmer det ett flertal politiska krav. Ett exempel är immigrationspolitiken där EPP har följande krav:

- ”I det perspektivet måste den europeiska unionen:
- upprätta en lista över säkra ursprungsländer,
 - skapa en enhetlig tolkning av begreppet ”första asylland”,
 - förarbeta avtal mellan länderna i Europa om ansvaret för behandlingen av asylsökande,
 - skapa en särskild enhet inom Europadomstolen för frågor om asyl och flyktingar,
 - bestämma en särskild europeisk kvot för flyktingar som enligt flyktingkommissarien inte kan återvända till sitt eget land,
(...)
 - arbeta för ett vapenexportförbud från EU-länder till zoner med politisk eller militär spänning,
(...)
 - förarbeta skapandet av ett europeiskt institut som koordinerar den gemensamma flyktingpolitiken.” (Handlingsprogram par 546, författarens översättning)

Kraven i immigrationsfrågor är förhållandevis konkreta, särskilt med tanke på att immigrationsfrågor inte ligger under EU:s gemensamma beslutanderätt, utan är helt och hållet mellanstatligt reglerade. I handlingsprogrammet finns mycket av vaga formuleringar och allmänna förslag om reformer, men skillnaden mot partiprogrammet är tydlig. Handlingsprogrammet placeras därför på ”ja” i *figur 3.4* avseende förekomst av konkreta sakfrågor.

Den teologiska grunden för partiets verksamhet är emellertid mycket vag i handlingsprogrammet från 1993. Skapelsen nämns som en storhet att respektera i paragraf 601 och moraliska utmaningar i paragraf 103, men i övrigt lyser alla hänvisningar till en gudomlig auktoritet med sin frånvaro. Istället tycks partiet fått en annan auktoritet. På flera ställen i programmet – t ex paragraf 232 och 630 – betonas vikten av religiös mångfald och respekt för olika uppfattningar i politiska och sociala frågor. Vikten av religionsfrihet understryks och partiet hänvisar till de universella mänskliga rättigheterna som en moralisk auktoritet. Den gudomliga auktoriteten har uppenbarligen ersatts av en mänsklig.

Handlingsprogrammet placeras därför på "nej" i figur 3.4 vad avser förekomsten av teologiska postulat.

Det sista analyserade dokumentet, *EPP:s valmanifest 1994*, är mycket kort, drygt fyra sidor text. Trots sin ringa omfattning behandlar manifestet en mängd sakfrågor: arbetslöshet, polissamarbete och institutionernas förändring inom EU. Ett valmanifest innehåller knappast några mer uttalade allmänna värderingar, utan inriktas per definition på konkreta frågor. Så också EPP:s valmanifest 1994. I manifestet utvecklas inte förslagen, däremot hänvisas till handlingsprogrammet från 1992. I manifestet förs den monetära unionen (EMU) fram som ett viktigt medel för en fortsatt integration i Europa. EPP menar att en europeisk centralbank som är fri från nationella restriktioner och att alla länder tvingas uppnå de s k konvergensvillkoren är viktiga mål i den europeiska politiken. Ett fortsatt polissamarbete och gemensamt accepterade visum ses som andra viktiga mål för en gemensam politik. Med hänsyn tagen till valmanifestets speciella form placerar jag valmanifestet från 1994 på "ja" i figur 3.4 avseende förekomst av politiska sakfrågor.

Diskussionen om de teologiska postulatens effekter på valmanifestets utformning är i det här fallet mycket enkel. I 1994 års valmanifest från EPP finns inget som helst spår av någon gudomlig auktoritet! Placeringen av valmanifestet 1994 på "nej" i figur 3.4 avseende de teologiska postulaten är därför oproblematiske.

Den avslutande analysen bygger således på en figur 3.5 som är ifylld enligt nedan:

Figur 3.5 EPP:s partibudskap: Dokumenten.

Politiska sakfrågor		
	Ja	Nej
Teologi	Ja	Handlingsprogram 1989–1994 Partiprogram 1978
	Nej	Handlingsprogram 1994–1999 Valmanifest 1994 Partiprogram 1992

I programtexterna finns en rörelse från de teologiska postulatens styrande roll till ett sekulärt partibudskap. Det finns också en viss förändring över tid mot en ökad betoning av politiska sakfrågor utanför själva integrationsarbetet. Tydligast är dock att de tre nyare dokumenten alla har frångått att tydliggöra de teologiska postulaten. Ett av dokumenten, handlingsprogrammet för 1994–1999, har till och med tagit steget över till en annan auktoritet nämligen de universella mänskliga rättigheterna. Det kristna budskapet, Gud som skapare och människans beroende av honom får en allt mindre plats i EPP:s dokument. EPP:s sätt att hantera dilemmat mellan teologi och strategi har uppenbarligen varit att i partibudskapet allt mer tona ned den teologiska grunden för att istället lyfta upp politiska sakfrågor och lösningar på dessa. En sådan utveckling kan tyda på att EPP:s politiska samarbete fått en allt starkare struktur just som partiorganisation. Anledningen kan vara att organisationen inte längre har behov av att betona den gemensamma legitimitetsgrunden, utan kan inrikta sig på det praktisk-politiska arbetet. Att partiet gemensamt antar alltfler konkreta ståndpunkter kan också tolkas som att en allt starkare politisk identitet vuxit fram inom EPP. De teologiska postulatens allt mer undanskymda plats kan också ses som ett sätt att hantera den allt brokigare skaran av allmänkonserverativa partier som blivit medlemmar i EPP.

Den europeiska kristdemokratins dilemma – politiskt samarbete och teologiska fundament

Hur hanteras då dilemmat mellan teologiska fundament och strategiska behov i det europeiska partisamarbetet? Vi har här konstaterat att religiösa partier vanligen har en särskild typ av partiorganisation, här kallad gemenskapsparti. Vi har också kommit fram till att olika kristdemokratiska partier har varierande grad av konfessionalitet nationellt. Konfessionaliteten hade däremot inget samband med viljan och motiven till samarbete inom EPP. Det europeiska ekumeniska kristdemokratiska partiet kan visserligen sägas vara ett gemenskapsparti, men till-

hör snarast, genom sin organisering, en nyare grupp av partier, kartellpartiet. EPP:s ideologi blir allt mindre färgad av de teologiska postulaten och allt mer sakfrågeorienterad. Förklaringen bakom en sådan ideologisk utveckling kan sökas i partiorganisationens mognad men också i försöken att förena den teologiskt allt mer brokiga skaran av medlemspartier.

Dilemmat mellan makt och rätt, så som det kommer till uttryck när olika partier skall samarbeta i en och samma organisation mot ett och samma mål, har således den europeiska kristdemokratin hanterat bl a genom att anamma en annan organisationsmodell än det religiösa partiets i allmänhet. Organisationen håller också isär den nationella och den europeiska verksamheten på ett sådant sätt att de teologiska postulaten hos de enskilda partierna inte kommer i konflikt med de strategiska valen på den europeiska nivån. Hanterandet av dilemmat på det ideologiska planet har skett genom att de teologiska postulaten kommit allt mer i bakgrunden. Nya sakfrågor med allt högre grad av konkretion har fått inträde i ideologin. Det europeiska kristdemokratiske partiet börjar således allt mer ta formen av en egen politisk kraft och inte bara vara forum för samarbete mellan partier.

4. *Religiösa partier i sekulariserade samhällen*

Kristdemokratin är en religiös rörelse, byggd på kristna värden, som förväntas konkurrera med sekulära partier om såväl den krympande mängden religiösa väljare som om de icke-religiösa väljarna. I föregående kapitel undersökte vi samarbetet mellan olika kristdemokratiska partier i det Europaparlamentsbaserade kristdemokratiska gemensamma partiet EPP. I detta kapitel skall vi undersöka hur den europeiska kristdemokratin hanterar dilemmat att ha teologiska utgångspunkter och verka som parti i en sekulariserad väljarkår.

Trots att vi lever på en sekulariserad kontinent menar sig tre fjärdedelar av Europas befolkning tro på Gud och en tredjedel bevisar en gudstjänst minst en gång i månaden.⁹⁹ Sekulariseringen tar sig också skilda uttryck i olika religiösa kontexter, t ex i katolska och protestantiska länder. Sekulariseringen är således knappast något entydigt fenomen men fungerar ändå som ett mått på relationen mellan politik och religion.¹⁰⁰ I detta kapitel kommer vi först att diskutera vad begreppet sekularisering innebär. Därefter genomförs en empirisk undersökning av väljarkåren i Sverige och Frankrike, i syfte att undersöka en annan sida av sekulariseringen, nämligen det fragmenterade kristna värdemönstret. I ett sekulariserat samhälle blir religionen relevant för människor inom allt färre av deras livsområden. En sådan ut-

⁹⁹ Therborn 1995:275f.

¹⁰⁰ Girvin 1997 påpekar att sekularisering vid sidan av industrialisering, urbanisering och rationalisering är begrepp som brukar få illustrera hur moderniseringen påverkar samhället. Mycken kritik har framförts mot den s k sekulariseringstesen, men Girvin hävdar att dess grundläggande betydelse – att religiös övertygelse och religiöst beteende urholkats genom moderniseringen – är en bra utgångspunkt för att undersöka förhållandet mellan religion och politik i det moderna samhället.

veckling innebär att det som en gång kanske var en konsistent, sammanhållen, religiös livssyn anamnad eller känd av merparten av befolkningen – ett kristet livsmönster – faller samman och kvar återstår endast fragment inom vissa livsområden. Fragmentiseringen av det kristna livsmönstret innebär att relationen mellan kristna värden, kristet beteende och kristna åsikter upplöses. För religiösa partier bör ett fragmentiserat livsmönster vara ett ännu större hot mot överlevnaden än att människor går mindre ofta i kyrkan. Utan en gemensam referensram – i form av ett kristet livsmönster – blir det svårt för religiösa partier att appellera till väljarna, religiösa som icke-religiösa. Undersökningen avslutas med en empirisk studie av partiideologierna hos de franska och svenska kristdemokratiska partierna med syftet att utröna hur dessa partier hanterar väljarnas kristna livsmönster, eller brist på mönster.

Sekularisering och sekulariserade väljare

Utifrån de sociologiska teorierna om moderniseringen skulle man kunna förvänta sig en fortgående sekularisering i alla europeiska länder, i meningen att religion blir mindre inflytelserik när det gäller den auktoritativa värdefördelningen i samhället. Ett exempel på sekulariseringens förhållande till moderniseringen är Talcott Parsons inflytelserika teori om samhällens allt högre utvecklingstadiet. Moderniseringen tänks hos Parsons innebära en ökad differentiering, dvs uppdelning av samhällsfunktioner i allt mindre delar. I moderna samhällen ökar således individualismen och individen blir i allt mindre grad en del av samhällets kollektiva kultur och normer, menar Parsons. Därför blir också individen mindre mottaglig för religiösa symboler och traditioner. Samhällelig auktoritet blir differentierad under historiens gång, kungen blir t ex skild från kyrkan och så småningom blir kyrkan skild från frikyrkan. En sådan modernisering av samhället leder till sekularisering i sociologisk mening, dvs färre människor besöker kyrkan för att ingå i en religiös gemenskap.¹⁰¹

¹⁰¹ Se Parsons 1977: 4 och s 139.

Mot en sådan uppfattning kan man ställa den Durkheimiska uppfattningen att religion är ett grundläggande värde i samhället vilket transformeras i varierande, och individuella, former i olika skeden av samhällets utveckling.¹⁰² Religion fortsätter att ha en mycket stor betydelse som moralnorm för de enskilda individerna i många länder.¹⁰³ Att de europeiska väljarna som kollektiv blivit mindre benägna att gå i kyrkan eller att betrakta kyrkan som en auktoritet i moralfrågor är inte samma sak som att religiösa värden och religiös övertygelse blivit mindre viktig för de politiska besluten hos den enskilde religiöse medborgaren eller hos de enskilda religiösa partierna.

Statsvetaren Oddbjörn Knutsen menar att religionens effekt, eller inflytande, på väljarna försvagats i vissa länder. Hans belegg för det avklingande inflytandet är svaga korrelationer mellan väljarnas kyrkogångsfrekvens och partival.¹⁰⁴ Undersökningar i Sverige tyder dock på stabilitet snarare än avklingande ifråga om religiösa väljares blockval. Andelen vänsterröster bland kyrkobesökare är lika stor idag i Sverige som för trettio år

¹⁰² Tankarna framfördes i teoretisk form först av Emile Durkheim. Han menade i sin studie "Les formes élémentaires de la vie religieuse" 1915 att religion gav mening åt grundläggande begrepp i samhället som tid, rum, orsak och verkan. Religion var, menade Durkheim, en bas för all social sammanhållning och solidaritet i samhället och transformerades ständigt under samhällets utveckling. På 1960-talet framförde den tyske sociologen Thomas Luckman en vidareutveckling av Durkheims teori. Luckman menade att religionen inte alls upplöstes av moderniseringen utan förändrades med samhället och att numera (1967) var religionen en privatsak snarare än en samhällsfråga, se Luckmann 1967:77ff. Inom socialantropologin har framförts liknande teorier, där religion liknas vid en karta, nödvändig för individens orientering i samhället och i sin egen livssituation, se Geertz 1973:87ff. Se även Gustafsson 1981.

¹⁰³ Se Riis 1996 för en översikt över europeisk forskning om religionens betydelse som värdegrund och identitetsmarkör i Europa. Riis menar att den sociologiska moderniseringsteorins idé om sekularisering kan utgöra en given förutsättning för vidare empirisk forskning. Att det moderna samhället inte längre vilat på religiösa grundvalar är ju ställt utom allt tvivel menar Riis, men påpekar också att invändningar mot den grova tesen om sekularisering ständigt uppkommer.

För en empirisk undersökning av kyrkobesökares syn på sig själva och sitt kyrkgående (Göteborgs stift) se Gustafsson et al 1994.

Se också Bjereld och Gilljam 1991 som visar att effekten av religion på väljarnas åsikter i politiska moralfrågor är stark. Effekten är särskilt stark när det gäller synen på vapenexport, kärnkraft och flyktingmottagning.

¹⁰⁴ Knutsen 1995:467f, "the declining impact of religion on electoral politics" samt "the impact of religious-secular orientations".

sedan, 42 procent i valen 1964 och 1994. Bland icke-kyrkobesökare har andelen vänsterröster istället sjunkit, från 66 procent 1964 till 57 procent 1994.¹⁰⁵

För att svara på frågan om religiösa och sekulära världens påverkan på väljarna som individer ger en korrelationsanalys ett i detta sammanhang begränsat perspektiv eftersom sådana sambandsanalyser inte visar effekt av religion på politiskt beteende för den grupp som faktiskt betraktar sig som religiös.¹⁰⁶ Någon form av effektmått bör därför komplettera en analys av religionens inflytande på väljarnas politiska beslut. Om Knutsen däremot menar att religionens betydelse i den faktiska politiken eller inflytande på debatten bland medborgarna minskat kan tesen vara riktig.

I en studie av brittiska väljare påvisar Rose och McAllister att religiös tillhörighet har lika stor – eller större – effekt (impact) på partival som uppväxtfamiljens sociala klass, anställningssektor eller egen klass.¹⁰⁷ Hos en annan statsvetare med intresse för politiska partier, Alan Ware, finns däremot en tvetydighet när han säger att den ökande sekulariseringen har minskat betydelsen av religion i politiken. Det är oklart huruvida Ware menar att religion har mindre effekt på varje enskild medborgares politiska beteende eller om religion har effekt på allt färre medborgare. Eftersom Ware inte alls behandlar de kristdemokratiska partierna i sin genomgång av olika ideologiska familjer är det svårt att få klarhet i vilket av alternativen som avses.¹⁰⁸

Det strategiska dilemmat för de kristdemokratiska partierna verbaliseras hos Russel J. Dalton när han konstaterar att antalet religiösa väljare i Europa minskar. Allt färre väljare *kan* därmed

¹⁰⁵ Gilljam och Holmberg 1995:112.

¹⁰⁶ Vi tänker oss t ex att vi undersöker ett land där bara två procent av väljarna går i kyrkan men alla dessa röstar på "religionspartiet", vilket också hälften av befolkningen i övrigt gör. Sambandet mellan att rösta på "religionspartiet" och att gå i kyrkan är lågt eftersom nästan alla som röstar på "religionspartiet" inte går i kyrkan. Effekten av att gå i kyrkan på val av parti är däremot stark, eftersom alla kyrkobesökare röstade på "religionspartiet".

¹⁰⁷ Studien använder sig av regressionsanalys, se Rose och McAllister 1990:148. Även relativt enkla procentdifferenser kan, rätt använda, beskrivas som en förenklad form av regressionsanalys och kommer därför att användas i den här studien.

¹⁰⁸ "The increasing secularization has diminished the salience of religion" se Ware 1996:31.

låta religiösa värden styra sitt partival, vilket är det partistrategiska problem jag avser att undersöka här.¹⁰⁹ Jag menar dock att värdenas effekt på varje individs politiska val kan vara lika stark idag som för trettio år sedan. För den tesen talar att de religiösa väljarna uppvisar en betydande åsiktshomogenitet.¹¹⁰ Att den religiösa effekten, och inte den icke-religiösa, blir den politiskt relevanta beror framför allt på att inget parti särskilt mobiliserar den sekulariserade gruppen i samhället.¹¹¹

Tidigare forskning om "en sekulariserad väljarkår" syftar således på en väljarkår där allt färre väljare tar del av den kyrkligt auktoriserade religionen. Religionen har relevans på allt färre livs- och samhällsområden och kunskapen om religiösa ritualer och regler sjunker. Vi har också visat att det finns stora tolkningsproblem ifråga om begreppet "sekularisering"; syftar den på antal religiösa individer, effekten av religion på varje individs politiska beteende, samhällets utveckling mot allt större individualisering eller statens syn på kyrkan? I detta kapitel kommer begreppet "sekulariserad väljarkår" att problematiseras för att dels precisera vad kristna värden empiriskt och teoretiskt är, dels visa att den sekulariserade väljarkåren kännetecknas av ett fragmentiserat kristet livsmönster. Religiösa partier får svårt att möta väljare som inte bara låter bli att delta i religiösa ceremonier, utan också brister i en kristen helhetssyn eller kan relatera sina egna värderingar på olika livsområden till en sådan helhetssyn.

Jag menar att vid sidan av den sekularisering som kan mätas i färre kyrkobesökare finns en sekularisering som innebär upplösning av, och bristande orientering i, ett kristet livsmönster. En sådan sekularisering är svårare för partierna att hantera än att människor går mindre ofta till kyrkan. Hela partiets religiösa legitimitet försvinner om inte väljarna har, eller kan orientera sig i, ett kristet livsmönster. Den typen av sekularisering kallar jag i fortsättningen för fragmentisering av ett kristet livsmönster. Här kan också tilläg-

¹⁰⁹ Dalton 1988:168f.

¹¹⁰ Bjereld och Gilljam 1991.

¹¹¹ Miller och Wattberger 1984:308. Det radikala partiet i Frankrike, bildat 1901, var dock ett sådant parti. Idag ingår det emellertid i samma grupp som den kristdemokratiska partiorganisationen. På samma sätt har det i Folkpartiet Liberalerna alltid funnits en spänning mellan religiösa väljare och ett försök från partiet att mobilisera väljare emot den traditionella kyrkan och religionen.

gas att kyrkoorganisationen i många europeiska länder "sekulariserats" då den själv accepterat att den inte har grund att fördöma eller sanktionera politiska åtgärder i samhället.¹¹²

Perspektivet på de kristdemokratiska partiernas ideologisk-strategiska dilemma – trohet mot teologiska postulat eller ett partistrategiskt agerande – är i detta kapitel en fråga om partiernas förmåga att möta en sekulariserad/religiös väljarkår i olika nationella och religiösa kontexter.

Den brittiske partiforskaren Peter Mair har påpekat att den väljarrörlighet mellan partierna som varit i centrum för forskningen under de senaste åren inte är mycket mer än en krusning på ytan. Han frågar sig istället varför vi inte undersöker det paradoxala fenomen som är partiernas förmåga att reproduceras i helt nya väljarkårer. Mair menar att:

"(P)arties, as both Rokkan and Sartori constantly reminded us, are also independent actors, capable, at least in part, of moulding the environments in which they compete."¹¹³

Mair menar att partiforskningen ställt fel frågor när fokus satts på partiernas försvagning och väljarnas ointresse. Istället borde vi fråga oss hur dessa gamla organisationer, trots fullständig förnyelse av väljarkåren, ännu fortlever. Mair gör sig till tolk för ett forskningsperspektiv där partierna är oberoende aktörer vilka kan förändra den verklighet de existerar i, istället för ett perspektiv där partiernas agerande ses som resultatet av väljarnas opinionsförskjutningar.¹¹⁴ Föreliggande kapitel avser därför att sätta de kristdemokratiska partierna som självständiga politiska aktörer i fokus vilka både förändrar och förändras av den omgivning de fortlever i.

¹¹² Ett aktuellt exempel är Svenska kyrkans skiljande från staten, som är ett led i den modernisering, med ty åtföljande sekularisering, som Parsons talar om. Differentieringen leder till att den svenska lutherska kyrkan blir ett av flera kyrkosamfund i Sverige och som sådant uttryck för en religiös kraft och längtan i samhället, men inte längre kopplad till den statliga auktoriteten. Kvinnoprästdebatten är ett exempel på en fråga som vacklat mellan en sekulariserad uppfattning: "kyrkan får lösa denna teologiska fråga" och en statligt auktoritativ uppfattning: "lagen kräver rätt för kvinnliga präster i kyrkan".

¹¹³ Mair 1993:130.

¹¹⁴ För en diskussion om valsättets betydelse för att förklara att partisystemet på väljarnivå förändras utan att partisystemet i parlamentet påverkas, se Särilvik 1994.

Frågan är, som Mair ställt den ovan, hur dessa partier kan fortleva som religiösa partier i en tid av sekularisering.

För att underbygga att partiideologins utformning påverkas av väljarkårens sekulära eller religiösa profil krävs ett teoretiskt resonemang om politiska partiers livsvillkor för att nå inflytande. Partiideologier är känsliga för väljarförluster, även om ideologiförändringar inte sker som de direkta svar på valnederlag vilket tidigare hävdats.¹¹⁵ Partierna verkar på olika s k arenor. En arena kan definieras som "ett mönster av interaktioner" och begreppet används i partiforskningen för att förklara partiernas till synes skilda mål.¹¹⁶ Ursprungligen lanserades tre arenor: väljararenan, den interna arenan och den parlamentariska arenan. På väljararenan vill partierna maximera sitt röstetal, på den interna arenan vill partiet maximera medlemmarnas stöd och på den parlamentariska arenan uppnå goda förhandlingslösningar som ger stort inflytande i parlamentet. De politiska partiernas mest avgörande arena är väljararenan. Utan stort stöd på väljararenan är det svårt att få reellt inflytande i det politiska livet och uppfylla partiets överordnade mål, programförverkligande. Undantag finns dock i form av små koalitionspartier vilka genom förhandlingslösningar får igenom sin politik trots litet väljarstöd. Ett rejält väljarstöd kan dock sägas vara första steget även för att bli en trovärdig partner i parlamentet och för att ha medlemmarna bakom sig i sin strategi. Medborgarnas ökade kunnighet, väljarkårens nominella tillväxt och partiernas professionalisering har genom de bristande partiljaliteter dessa processer skapat, bidragit till att den egna väljarkåren blivit allt mer central för partierna.¹¹⁷

¹¹⁵ Demker 1993.

¹¹⁶ Lasswell och Kaplan 1950:78 samt Sjöblom 1968, s 68 ff, samt s 183 ff.

¹¹⁷ Kring dessa förhållanden finns en stor litteratur. Jag vill särskilt nämna Angelo Panebianco, som genom sin vidareutveckling av Maurice Duvergers partikategoriseringar gett partiforskningen en återfödelse, se Panebianco 1988.

För en analys av klassröstningens minskade betydelse, se Oskarson 1994; för en studie av medlemmarnas och organisationens betydelse i de europeiska och amerikanska partierna, se Katz och Mair 1994; för en analys av ledarskapets, partisystemets och väljarnas påverkan på partiideologin, se Demker 1993; för en analys av partiernas beteende i parlament och regeringsställning, se Budge och Keman 1993.

Klassiker i genren är Downs 1957, Kirchheimer 1966, Robertson 1976 samt den artikelsamling som publicerats under redaktörskap av Peter Mair 1990 med det något missvisande namnet "The West European Party System".

Om partierna alls skall kunna ha något inflytande över den nationella politiken, vilket får antas vara målet för ett politiskt parti, måste väljarkåren vara tillräckligt stor för att: a) partiet skall passera en eventuell spärr (formell eller via majoritetsval) samt b) göra partiet till en trovärdig och legitim koalitions/förhandlingspartner i parlamentet. Givet dessa antaganden har partierna att hantera dilemmat mellan väljarstöd och ideologisk renlighet.

Sekulariseringen bland väljarna skiljer sig åt mellan Europas länder. I den här studien är vi primärt intresserade av religionens politiska kraft. Finns det då skillnader i politisk kraft mellan olika religiösa samhällen? I de katolska länderna har religionen fortfarande större politisk auktoritet än i de protestantiska.¹¹⁸ Deltagande i religiösa sammankomster är också störst i katolska länder. Den högsta andelen personer som besöker en gudstjänst minst en gång i månaden finns i de katolska länderna Irland (88 procent) och Polen (85 procent). Den lägsta andelen kyrkobesökare i Västeuropa finns däremot i de protestantiska länderna Sverige (10 procent), Danmark (11 procent), Finland (11 procent) och Norge (13 procent).¹¹⁹ Även de katolska länderna har dock erfårit sekularisering i den klassiska meningen. Frankrike har nästan lika låga tal (17 procent) för gudstjänstbesök som Sverige medan det protestantiska (anglikanska) Storbritannien har en större andel gudstjänstbesökare (23 procent).¹²⁰

Kristdemokratiska partier i katolska och protestantiska länder ställs dock inte inför samma dilemma. I katolska länder har kyrkan en överstatlig auktoritet som den saknar i protestantiska länder med nationella kyrkor eller enbart fria samfund. Även om t ex den franska katolska kyrkan inte är lierad med staten röner den en stark auktoritet genom Vatikanen, något som inte alls är jämförbart med de nordiska kyrkornas ställning. I de katolska länderna har också religion varit en konfliktfråga som starkare påverkat den moderna politiska historien än i de protestantiska länderna. I Frankrike har t ex skolfrågan varit en exponent för den konflikten, i Italien och Irland skilsmäsofrågan, och i Tysk-

¹¹⁸ Riis 1996:99.

¹¹⁹ Therborn 1995:275.

¹²⁰ Girvin 1997:27, tabell 4.

land och Polen abortfrågan. I de protestantiska länderna har religionen vanligen inte haft samma konfliktpotential i den politiska debatten.

De olika kristdemokratiska partierna kan därför sägas ha olika politiska förutsättningar att handskas med sekulariseringen beroende på hur väljarkåren påverkats i det egna landet, och på hur den religiösa kulturen – katolsk eller protestantisk – utformats. I nedanstående figur kan förutsättningarna åskådliggöras. Några exempelländer har infogats för att ge viss konkretion åt resonemanget.

Figur 4.1 Förutsättningar för partierna att hantera dilemmat mellan teologi och strategi.

		Nationell väljarkår	
		Sekulariserade väljare	Religiösa väljare
Huvudsaklig religion	Katolsk	Frankrike	Irland
	Protestantisk	Sverige	USA?

Att ett kristdemokratiskt parti reagerar på de religiösa väljarnas förändring är inte någon särskilt spännande slutsats. Men hur agerar de kristdemokratiska partier som arbetar i en nationell väljarkår som kännetecknas av fragmentiserat kristet livsmönster? Påverkar de olika förutsättningar som kännetecknar protestantiska partier och katolska partier även partiernas reaktion på fragmentiseringen?

Vi har i vår undersökning valt två partier som i de flesta avseenden är mycket lika, det franska CDS och det svenska KdS. Båda partierna är förhållandevis små, båda är skapade/nyskapade på 1960-talet, båda samarbetar med de borgerliga partierna och båda verkar i en starkt sekulariserad miljö. Det enda som skiljer dem åt är den nationella religiösa miljön, katolsk respektive protestantisk. En sådan jämförelse ger möjlighet att konstanthålla faktorer som partistorlek, vänster-höger-position, historia och sekularisering för att undersöka den religiösa miljöns effekt på partiideologisk förändring.

De två övergripande frågor vi ställer till materialet i detta kapitel är: *Vilka skillnader finns i fragmentisering av kristet livsmönster i katolsk och protestantisk väljarkår? På vilket sätt och i vilken grad präglar den fragmentiseringen de kristdemokratiska partierna ideologiskt?*

Sverige och Frankrike – två sekulariserade väljarkårer

I Sverige går vi allt mer sällan i kyrkan, sett i ett längre tidsperspektiv. Våra barn döps och konfirmeras i allt lägre grad och vi gifter oss mera sällan i kyrkan. Konfirmationsfrekvensen i Sverige har t ex sjunkit från 87 procent av alla femtonåringar 1958 till 56 procent 1994, andel vigslar i kyrkan har sjunkit från 90 procent av alla vigslar 1958 till 74 procent 1990, barndopen från 86 procent av varje årskull barn 1958 till 69 procent 1994.¹²¹ Allt detta är klassiska exempel på sekularisering som vi diskuterat tidigare. I denna del av studien är syftet dock att empiriskt försöka problematisera den omtalade sekulariseringen istället för att stanna vid dessa officiella bevis på religiositet. Att den officiellt utövade religionen blivit allt mindre vanlig kan vi belägga genom enkla okulärbesiktningar av kyrkbacken vid pass tolv-halv-ett på söndagarna. Men har de traditionella kristna värdena eller den kristna moralen verkligen försvunnit ut ur medborgarens värdegrund?

Kristna värden är ett omstritt begrepp, särskilt när vi kommer in på konkreta uttryck för dem. Frågor som: Skall vi ge u-hjälp? Skall vi ta emot flyktingar? Skall vi ha sex före äktenskapet? Skall vi be morgonbön i skolan? kan alla på goda grunder besvaras med både ja och nej av människor med kristen värdegrund. Finns det då något som med någon auktoritativ grund kan hävdas vara kristna värden? Den katolska kyrkan anser sig vara den enda uttolkaren av urkunden, medan det i den lutherska kyrkan betonas att lekmannens förmåga att själv förstå och ta emot budskapet via urkunden och predikan är grunden. Redan här finns

¹²¹ Statistisk årsbok 96, SCB.

således en skillnad mellan Frankrike som katolskt och Sverige som lutherskt. En rimlig tolkning för Sverige förefaller därmed vara att gå tillbaka till urkunden samt fråga de kyrkligt aktiva vilka åsikter de anser vara "kristna" och således grundläggande för deras livsstil. I Frankrike bör istället påvens ord och den katolska katekesen vara normgivande för de kristna värdena.

Det kristna evangeliska budskapet har ett enda budord. Jesus säger "Detta är mitt bud, att ni skall älska varandra som jag har älskat er".¹²² Vad som präglade Jesu kärlek till lärjungarna var att han faktiskt dog i deras ställe, således en fullständigt osjälvisk kärlek, vars konsekvenser han var beredd att ta. I Nya testamentet möter oss denne Jesus som lämnat efter sig ett enda bud, ett bud om osjälvisk kärlek. Andra variationer på samma tema i evangelietexterna är: "allt vad ni vill att människorna skall göra mot er, det skall ni göra mot dem"¹²³, samt "älska din nästa såsom dig själv".¹²⁴ Det grundläggande värdet här tycks således vara osjälviskhet, dvs ett förnekande av egenintresset.

I en tidigare studie av de kristna väljarna visade sig s k moralfrågor, miljöfrågor, solidaritetsfrågor samt frågor om vapenexport vara de där kristna väljare – oavsett partival – gjorde andra bedömningar än övriga väljare.¹²⁵ Alla dessa åsikter har ett starkt samband med det kristna budskapets osjälviskhet och därmed krav att sätta tillbaka egenintresset. Med de lutherska teserna i bagaget skulle vi kunna hävda att de bedömningar de svenska kristna väljarna som kollektiv gjort också är identiska med åsikter som representerar "kristna värden" i Sverige. Således torde "kristna" åsikter vara en negativ inställning till abort, pornografi, vapenexport och alkohol samt en positiv inställning till miljövärd, u-hjälp, socialbidrag och flyktingar.

När kristna människor säger nej till abort, pornografi, alkohol och vapenexport måste tolkningen rimligen bli att det också är ett nej till egenintresset; ett nej till att välja tidpunkt för moderskap på bekostnad av barnets liv, att välja njutning på bekostnad av andras lidande och att välja egen teknologisk och ekonomisk

¹²² Johannes 15:12 1917 års övers.

¹²³ Matteus 7:12 1917 års övers.

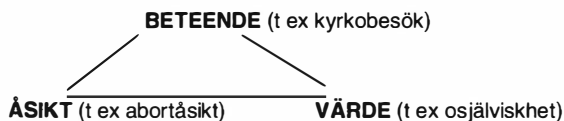
¹²⁴ Matteus 22:39 1917 års övers.

¹²⁵ Bjereld och Gilljam 1991.

utveckling på bekostnad av utländska medborgares liv. När kristna istället säger ja till miljövård, u-hjälp, socialbidrag och flyktingar är det likaledes ett nej till egenintresset; ett nej till att välja bekvämlighet på bekostnad av den miljö människan satts att förvalta, att välja sin egen standard på bekostnad av svältande människor eller underprivilegierade medborgare och att sätta sin egen nationella utveckling framför solidariteten med enskilda, flyende, främmande medborgare.

Den tes vi skall pröva i detta kapitel är om det vid sidan av den traditionella sekulariseringen i termer av minskad kyrkogång också finns ett frikopplande av osjälviskheten, solidariteten och allmänintresset ur ett kristet livsmönster.¹²⁶ En sådan tes har vi tidigare benämnt fragmentisering av kristet livsmönster, och syftet är att undersöka om den tesen får stöd av data från Sverige och Frankrike. För att undersöka en sådan empirisk grund kommer vi i denna del av studien att utgå från en teoretisk föreställningsram som kan avbildas enligt figur 4.2.

Figur 4.2 Kristet livsmönster.

I den ideala världen är sambandet mellan dessa tre storheter 1.0, något som inte lär inträffa i verkligheten. Men hur starka är sambanden totalt bland religiösa och bland icke-religiösa? Tidigare studier har i allmänhet tagit beteendet till utgångspunkt för en diskussion om sekularisering. Med vår terminologi har sambandet mellan beteende och åsikter undersökts. Kyrkobesökare har i de studierna andra åsikter än övriga väljare. Jag menar att ett

¹²⁶ En intressant fråga för denna undersökning är vilken roll den starka socialdemokratin och välfärdsstaten spelat för frikopplingen av dessa värden från den kristna grunden. I USA, ett land utan socialdemokrati, står kyrkorna för den absoluta merparten av solidaritetsarbetet i form av "välgörenhet". Jag menar förvisso icke att kristendomen skulle ha monopol på osjälviskhet, endast att ett fundamentalt kristet värde är just osjälviskhet.

väl så viktigt test på sekulariseringen och dess effekter, ur de politiska partiernas perspektiv, är om det hos människor i allmänhet finns ett samband mellan kristna värden och kristna åsikter samt mellan kristna värden och kristet beteende, således om vi kan tala om ett fragmentiserat kristet livsmönster eller inte. Ett särskilt kritiskt test på upplösning eller sammanhållning blir om sambandet mellan värden och åsikter återfinns i väljarkåren. Värden förutsätts ju vara mer djupliggande än, och föregå, åsikter och beteenden. Om partierna tvingas operera inte bara i en sekulariserad väljarkår, utan också i en väljarkår som har föga förståelse för det kristna livsmönstret måste rimligen dilemmat mellan religion och politik accentueras.

Värden operationaliseras här som prioriteringen av en rad traditionellt osjälviska värden, stödet för ett samhälle där kristna värden spelar stor roll eller som stärker familjens ställning samt stöd till organisationer som gynnar traditionellt osjälviska värden. Även förtroende för kyrkan och synen på frälsning används som operationaliseringar av värden. *Åsikter* operationaliseras som ståndpunkter i traditionella moralfrågor (abort, pornografi m fl) och *beteenden* operationaliseras som kyrkogång. I enlighet med resonemanget ovan skulle således ett idealtypiskt kristet livsmönster ha ett "perfekt" samband, dvs kyrkogång minst en gång per månad, osjälviska värden högst upp på värdeskalan, frälsning som ett mycket viktigt värde, förtroende för kyrkan samt ståndpunkten att abort och pornografi är fel men bistånd och flyktingmottagning är rätt. Eftersom idealtypers kännetecken är att de endast i undantagsfall finns i verkligheten kommer vi naturligtvis inte att hitta detta värdesystem hos väljarna. Frågan är istället i hur hög grad det finns ett samband mellan värden och beteenden respektive värden och åsikter hos väljarna.¹²⁷

¹²⁷ Projektet "Scandinavian Values" under ledning av Thorleif Pettersson och Ole Riis inspirerade mig till denna frågeställning, då projektet pekade på en möjlig upplösning av sambanden mellan till synes sammanhängande värden, t ex bio-etiska värden och synen på sexualitet, se Pettersson och Riis 1994:206.

Värden och beteende i Sverige¹²⁸

När väljarna vid de senaste valen fått frågan om vilka samhällen de vill se utvecklas i framtiden har ett samhälle med kristna värden fallit i popularitet medan ett högteknologiskt samhälle stigit i popularitet.¹²⁹ I 1994 års väljarundersökning har medborgarna bedömt olika samhällen på en skala från 0 (dåligt) till 10 (bra). Resultatet är att ett samhälle där kristna värden spelar stor roll får ett medelvärde på 4.1 medan ett samhälle som stärker familjens ställning får ett medelvärde på 7.3.¹³⁰ Traditionellt, och teoretiskt, torde samhällen med "kristna värden" och samhällen som "stärker familjen" uppfattas som korrelerade. Så är också fallet, korrelationskoefficienten (Pearsons r) ligger på 0.28, vilket dock får anses vara ett svagt samband.¹³¹ Inom gruppen av kristdemokratiska sympatisörer – som till femtio procent består av regelbundna kyrkobesökare – finns det starkaste sambandet mellan önskan om ett samhälle som prioriterar familjen och önskan om ett samhälle som präglas av kristna värden, Pearsons r 0.37. Sambandet i befolkningen är lägre hos individer under 30 år (0.18), medan det är högre hos personer över 60 år (0.32).¹³²

En effekt av vår tes om ett fragmentiserat kristet livsmönster vore att kyrkogång inte hade betydelse för rangordningen av själviska värden eller osjälviska. Att väljarna som kollektiv sätter själviska värden före osjälviska får inte stöd av survey-undersök-

¹²⁸ Alla svenska data från väljarundersökningen 1994 om inte annat anges.

¹²⁹ Gilljam och Holmberg 1995:134.

¹³⁰ Gilljam och Holmberg 1995:133.

¹³¹ Naturligtvis handlar bedömningen av ett sambands styrka alltid om relationer i förhållande till det förväntade. Exakt samma fråga ställd två gånger i samma enkät, men spegelvänt, uppnår korrelationer på över 0.70. Sakfrågeåsikter med klara teoretiska samband som u-hjälp och flyktmottagning när värden kring 0.50 och frågor utan någon klar relation, t ex u-hjälp och hastighetsbegränsning, kan uppnå värden kring 0.30. Att synen på familjevärden och kristna värden här ligger under 0.30 måste därför betecknas som ett förhållandevis svagt samband, givet det teoretiska resonemanget.

¹³² Faktum är att sambandet mellan kyrkobesök och förslaget att stärka familjen är starkare bland de borgerliga väljarna än bland de socialistiska. Sambandet mellan de två kan således sägas vara en vänster-höger-fråga i sig. Korrelationskoefficienten är inom partierna: v 0.05, s 0.19, c 0.33, fp 0.34, m 0.32, kds 0.37 samt mp 0.21.

ningar under 1990-talet.¹³³ Om vi här håller oss till de värden som ganska klart kan betecknas som uttryck för själviskhet – Spännande liv, Behagligt liv, Njutning, Rikedom, Makt och Självförverkligande – så kommer inget av dem först i medborgarnas rangordning av värden. Av de värden som snarast kan förknippas med osjälviskhet – Fredlig värld, Jämlikhet, Ren värld och Rättvisa – kommer däremot tre i topp bland de svenska medborgarna. En värld i fred, rättvisa samt en ren värld anses av medborgarna vara viktigare än självförverkligande, njutning, ett behagligt eller spännande liv. De religiösa väljarna – de som går i kyrkan – sätter genomgående de osjälviska värdena högre än de icke-religiösa väljarna i allmänhet. De själviska värdena uppvisar dock inte något tydligt omvänt negativt mönster hos de religiösa väljarna.

Tabell 4.1 Vilka värden uppfattas som mycket viktiga av de icke-religiösa och av de religiösa väljarna. (Andel som svarat "mycket viktigt") Riks-SOM 1995.

Värden	Ej kyrkfolk	Kyrkfolk	Skillnad
<i>"Osjälviska"</i>			
En ren värld	69	84	+15
En värld i fred	83	97	+14
Rättvisa	76	90	+14
Jämlikhet	46	52	+ 6
<i>"Själviska"</i>			
Ett spännande liv	27	31	+ 4
Självförverkligande	33	35	+ 2
Rikedom	9	10	+ 1
Ett behagligt liv	61	58	- 3
Ett liv fyllt av njutning	31	23	- 8
Frälsning	4	57	+53

Kommentar: Ej kyrkfolk = går ej i kyrkan eller högst en gång i kvartalet.

Kyrkfolk = går i kyrkan en gång i veckan eller en gång i månaden. Antalet svarspersoner var 1 701.

¹³³ Det finns en mängd olika idéer om hur de mönster som ligger under dessa värden är utformat. Milton Rokeach, som utformade batteriet av värden, tänkte sig en del som terminala (slutmål) och en del som instrumentella (medel). Även andra dimensioner än dem jag använder har föreslagits, t ex "humanism" och "individualism", se vidare Bennulf 1994:183ff.

Såväl icke-religiösa som religiösa väljare sätter osjälviska värden högre än själviska. Undantagen är "ett behagligt liv" som kommer före "jämlighet" i båda grupperna. Dock skiljer det 15 procentenheter mellan de värdena för de icke-religiösa och bara sex procentenheter bland de religiösa. Genomgående sätter de religiösa väljarna osjälviska värden högre än de icke-religiösa. Mönstret är dock inte lika tydligt ifråga om de själviska värdena. Ett liv fyllt av njutning är visserligen betydligt mer prioriterat hos de icke-religiösa, men övriga skillnader är små. Effekten av religiositet, i termer av kyrkogång, på prioritering av de olika själviska värdena är således liten. Värdet "frälsning" är betydligt viktigare bland de religiösa, och balansmättet, dvs skillnaden mellan grupperna i procentenheter, uppgår till +53, en effekt som är självklar. Av de nio procent i befolkningen som går i kyrkan minst en gång i månaden ansåg 57 procent att frälsning var ett mycket viktigt värde.¹³⁴ Resultatet visar att det finns ett samband mellan kristet beteende och kristna värden. I den grupp som besöker kyrkan minst en gång i månaden har de osjälviska värdena en starkare ställning än i den grupp som inte besöker kyrkan.

Trots en så låg kyrkogångsfrekvens som nio procent, menar femtio procent av befolkningen sig "gilla" Svenska kyrkan och 32 procent säger sig "gilla" frikyrkan.¹³⁵ Endast 25 procent av befolkningen tycker däremot att det är bra med ett samhälle med kristna värden medan 49 procent tycker det är dåligt.¹³⁶ Sambandet mellan kyrkogång och å ena sidan uppfattning om kyrkan och å andra sidan om de kristna – här osjälviska – värdena är dock starkt, Pearsons r uppgår till 0.40 respektive 0.44.

Tanken på ett fragmentiserat kristet livsmönster har därmed inte fått fullgott stöd i den svenska väljarkåren. Hos dem som har ett kristet beteende (går i kyrkan) finns ett svagt mönster till förmån för ett samband mellan beteenden och värden.

¹³⁴ Riks-SOM 1995. Procentsiffran kan beskrivas som frapperande låg eftersom frälsning i den protestantiska svenska kontexten borde vara en mycket central fråga. Trogen går det dock en skiljelinje mellan frikyrkofolk, som betonar frälsningen eller den personliga omvändelsen, och besökare i Svenska kyrkan som betonar det andliga livet och den återkommande nattvardsgången som vägen till Gud.

¹³⁵ Procentandelen motsvarar de som satt värden +1 till +5 på en skala mellan -5 och +5. Värdena för övriga nämnda organisationer är: homosexuella organisationer 27 procent, miljörörelsen 77 procent samt kvinnorörelsen som 58 procent säger sig gilla.

¹³⁶ Andel svars personer som placerade sig på något av värdena 6–10 på en skala mellan 0 och 10 där 0 är dåligt och 10 är bra.

Värden och åsikter i Sverige

Nästa fråga att ställa sig är om väljarnas religiösa åsikter har samband med en kristen värdegrund. Sambanden inom befolkningen som helhet mellan stödet för ett samhälle där kristna värden spelar stor roll och åsikter vilka i tidigare undersökningar har visat sig utmärka religiösa väljare är låga. Högst samband finns mellan åsikt om rätten till abort och stödet för ett samhälle med kristna värden, Pearsons r 0.22, respektive ett samhälle som stärker familjens ställning, Pearsons r 0.21, vilket är klara, men svaga, sambandskoefficienter.

Genom att dela upp väljarna efter om de stöder ett samhälle där kristna värden spelar stor roll (värdena 6–10) eller inte (värdena 0–5), samt i en religiös grupp som går i kyrkan minst en gång i månaden och i en icke-religiös grupp, kan vi kontrollera om sambanden mellan olika ”kristna” värden och åsikter är starkare inom den grupp som kan betraktas som religiösa väljare. Om de kristna värdena har någon ”kristnande” effekt på åsikt i moralfrågor skall det finnas ordentliga skillnader mellan det kyrkfolk som säger ja till kristna värden och kyrkfolket som säger nej. Likaledes skall det finnas ordentliga skillnader mellan den grupp som inte går i kyrkan men ändå vill främja kristna värden och den icke-religiösa gruppen som inte vill främja kristna värden. *Tabell 4.2* visar resultatet av analysen.

Tabell 4.2 Effekt av kristna värden på åsikt inom gruppen kyrkogångare och icke-kyrkogångare i procent (1994).

Kristna värden	KYRKFOLK			EJ KYRKFOLK		
	JA	(NEJ)*	Diff	JA	NEJ	Diff
Abort nej	43	(13)	(+30)	14	10	+4
Porrt nej	80	(82)	(-2)	58	49	+9
Minska u-hjälp	25	(31)	(+6)	34	31	-3
Minska flyktingar	43	(58)	(+15)	66	56	-10

*Kommentar: Inom kyrkfolket består gruppen som säger nej till kristna värden av endast 41 personer varför dessa siffror måste tolkas med stor försiktighet. Plustecken visar på en effekt som är i linje med det förväntade, minustecken på en effekt som motsäger det förväntade.

Analysen visar att effekten av att stödja ett samhälle där kristna värden spelar stor roll på åsikt i moraliska spörsmål är marginell i förhållande till den helt dominerande skiljelinjen som går mellan regelbundna kyrkbesökare och de som inte går till kyrkan särskilt ofta. I gruppen av kyrkfolk har dock en prioritering av kristna värden effekten att motståndet mot flyktingar sjunker och motståndet mot abort ökar. Således sker här en förändring av åsikterna i riktning mot den definition vi givit kristna åsikter. Siffrorna måste dock tas med en mycket stor nypa salt, då antalet personer som går i kyrkan men säger nej till kristna värden är litet.

I den grupp av väljare som inte går regelbundet i kyrkan förändras åsikterna bort ifrån vad vi definierat som kristet i flyktingfrågan. De som säger ja till kristna värden är mer negativa till flyktingar än övriga. I pornografifrågan går dock effekten åt det förväntade hållet. Effekten av kristna värden i flyktingfrågan går alltså åt två håll – dels åt det förväntade hållet genom minskat flyktingmotstånd bland kyrkfolket, dels åt det motsatta hållet med ökat flyktingmotstånd i gruppen som inte besöker kyrkan. Resultatet tyder snarast på ett fragmentiserat kristet livsmönster genom att sambandet mellan kristna värden och kristna åsikter inte är konsistent.

Genom att operationalisera "kristna värden" som en vilja att stödja ett samhälle som stärker familjens ställning kan vi kontrollera resultatens stadga. I *tabell 4.2* lät vi väljarna själva tala om vad "kristna värden" stod för eftersom frågeformuleringen innehöll just dessa ord. Väljarna har svarat på hur bra de tyckte om ett samhälle som skulle prioritera mer av kristna värden, i så vag form att var och en kan lägga in det som han/hon själv anser vara ett kristet värde. Väljarna har emellertid också fått svara på frågan om vad de tycker om ett framtida samhälle som stärker familjen. I *tabell 4.3* redovisas resultatet från en identisk analys som i *tabell 4.2* men med familjevärdet som uttryck för "kristna värden".

Om vi jämför *tabell 4.3* och *tabell 4.2* ser vi att skillnaderna är mycket små mellan det kyrkfolk som prioriterar kristna värden i termer av just "kristna värden" och i termer av "familj". Samma mönster återfinns i båda tabellerna. I *tabell 4.3* ligger dock det intressanta för studien i jämförelsen mellan det icke-kyrkfolk som

Tabell 4.3 Effekt av kristna värden, i termer av prioritering av familjen, på åsikt i gruppen kyrkogångare och icke-kyrkogångare i procent (1994).

Familjevärden	KYRKFOLK			EJ KYRKFOLK		
	JA	(NEJ*)	Diff	JA	NEJ	Diff
Abort nej	39			16	6	+10
Porr nej	81			54	40	+14
Minska u-hjälp	26			33	27	-6
Minska flyktingar	47			59	42	-17

*Kommentar: Inom kyrkofolket består gruppen som säger nej till kristna värden av endast 12 personer varför dessa siffror ej redovisas i tabellen.¹³⁷ Plustecken visar på en effekt i linje med det förväntade, minustecken på motsatsen.

prioriterar familjevärden och det icke-kyrkfolk som inte gör det. I en jämförelse mellan dessa grupper framträder samma effektmönster som i *tabell 4.2* men effekten i alla frågorna är större. Således medför familjevärdet att åsikterna i abortfrågan och pornografifrågan blir mer i linje med det förväntade, enligt vår definition av kristna åsikter, medan effekten i frågan om u-hjälp och flyktingar går åt andra hållet. Fragmentiseringen av det kristna livsmönstret, i enlighet med vår definition, får således stöd hos de väljare som inte går i kyrkan. Notera att här finns en tydlig effekt av kristna värden på åsikt i moralfrågor, dock inte entydig och därmed inte heller stödjande tanken på konsistenta kristna livsmönster.

Sambandet mellan kristna värden och kristna åsikter ökar hos de kyrksamma, vid en jämförelse med den icke-kyrksamma gruppen. Sambandet mellan viljan att främja ett samhälle med kristna värden, ett samhälle som stärker familjen och åsikten om abort, är inom den kyrksamma gruppen 0.36 och mellan uppfattningen om ett samhälle som främjar familjen och åsikten om abort 0.27 (Pearsons r). I den icke-kyrksamma gruppen försvinner sambanden, koefficienten är 0.11 och 0.17. Således knappast

¹³⁷ Procentandelarna var abort=0%, pornografi =58%, u-hjälp=20% samt flyktingar=42%.

något samband alls mellan kristna värden och kristna åsikter. Korrelationskoefficienten mellan uppfattningen om ett samhälle som främjar familjen och synen på flyktingar blir däremot i den icke-kyrksamma gruppen 0.20, mot 0.0 i den icke-uppdelade gruppen, således ett svagt samband.

När vi här definierat kristna värden på teoretisk grund, samt låtit väljarna själva bestämma vad som är kristna åsikter, tyder resultaten på att sambandet mellan värde och åsikt är svagt, samt att det går åt olika håll beroende på grad av kristet beteende samt typ av åsikt. En tolkning av resultatet är att begreppet kristna värden i Sverige idag är så luddigt att det knappast kan användas för att förklara intagna åsikter och ståndpunkter. Snarare tycks värde och åsikt flyta samman. Men beteendet – att gå i kyrkan – stärker sambandet i den riktning vi definierat som kristen. Bland kyrkfolket finns således en än mer restriktiv syn på abort och pornografi, samt en mer generös syn på u-hjälp och flyktingar om man också säger sig prioritera kristna värden. Troligast är dock att regelbundna kyrkobesökare uppfattar kristna värden på ett annat sätt än icke-kyrkobesökare. Varför det är så kan vi inte mer än spekulera om. Kanske blir kyrkan en fostrande instans i osjälvisk riktning, medan icke-kyrkobesökare oftare definierar kristna värden som en konservativ och traditionell samhällsuppfattning? Slutsatsen är att det i den kyrksamma väljargruppen finns ett samband mellan värde och åsikt, men det kan vara sekundärt i så måtto att kristen fostran genom kyrkobesök är den bakomliggande förklaringen. I den icke-kyrksamma väljarkåren finns visst samband, men det är inte konsistent. Troligast är att vänster–höger-position hos de icke-kyrksamma väljarna spelar in på ett sådant sätt att de kristna värdenas förklaringskraft sätts ur spel.

Den svenska väljarkårens sekularisering

Slutsatserna om den svenska väljarkårens sekularisering är således att väljarna i allmänhet i ganska liten utsträckning kopplar samman kristna värden och kristna åsikter. Åsikter som ligger i linje med kristna värden intas troligen på helt andra grunder än religiösa. För den religiösa väljarkåren finns dock en effekt av religiositeten i meningen att den gruppen i något större utsträck-

ning anser osjälviska värden som mycket viktiga. Inom den gruppen finns också ett konsistent samband mellan kristna värden och kristna åsikter.

Vid sidan av den sekularisering i termer av minskad kyrkogång som är empiriskt belagd i ett flertal europeiska studier, har vi i Sverige ett fragmentiserat kristet livsmönster i den grupp som sällan eller aldrig besöker kyrkan. De kan inte orientera sig i den kristna världen, förstår inte hur åsikter och värden hänger ihop. Stöd har således erhållits för att sekularisering också är ett frikopplande av osjälviskheten, solidariteten och allmänintresset från ett kristet livsmönster. Ett svagare samband mellan kristna värden och åsikter kan i och för sig vara en följd av en allt lägre kyrkogångsfrekvens. Att besöka en kyrka är ett uttryck för, eller åtminstone ett intresse av, kristen tro, och en regelbunden kyrkogång är både socialiserande och fostrande in i ett kristet livsmönster. Sekulariseringens betydelse för samhället är dock inte om medborgarna går i kyrkan eller ej, utan om de har en fragmentiserad bild av det kristna livsmönstret. Därmed blir värdegrunden för kristna ställningstaganden oklar. I det lutherska Sverige har vi ingen auktoritativ kristen talesman, utan kristna värden är öppna för individens tolkning, vilket ytterligare försvårar för en icke-kyrkobesökande individ att få en uppfattning om kristna värden.

En tolkning av resultaten kan vara att det kristna budskapet genom kyrkans allt mindre plats i samhället omvandlats till ett allmänhumanistiskt budskap om solidaritet och fred. Kristendomen har kanske drabbats av samma problem som liberalismen. Eftersom alla skriver under på en demokratisk-liberal samhällsuppfattning blir de liberala värdena oanvändbara som grund för den enskildes åsikter. Segraren i den ideologiska striden kan paradoxalt nog finna att hans idéer visserligen vann och fick gehör, men samtidigt blev så allmänt accepterade att de förlorade i relevans för medborgarnas åsiktsbildning.

Katolsk sekularisering

Även i *Frankrike* är kyrkogångsfrekvensen låg, endast 14 procent av befolkningen besöker mässan minst en gång i månaden. Där-
emot säger sig över 80 procent ha praktiserat sin religion, vanli-

gen i tonåren i samband med konfirmationen, och 82 procent säger sig vara katoliker, fem procent tillhöra någon annan religion och 13 procent vara icke-religiösa.¹³⁸ Att gifta sig i kyrkan är inte någon god indikator på religiositet i Frankrike eftersom alla vigslar genomförs hos borgmästaren och först därefter sker en kyrklig välsignelse för dem som så önskar. Som vi nämnt tidigare skiljer sig förutsättningarna åt för den franska och den svenska sekulariseringen då katolska kyrkan har förmånen av att ha en Guds ställföreträdare på jorden, medan den protestantiska kyrkan litar till ordet och nåden. När vi diskuterade kristna värden som någon form av absolut norm för den svenska kristenheten kunde vi därför utgå direkt från evangeliet och ställa det i relation till de individuella kristna trosbekännarna i Sverige. I Frankrike måste vi istället relatera Jesu ord om den osjälviska kärleken först och främst till påvens budskap.

I encyklikan "Rerum novarum" från 1891 tog påven ställning socialt och politiskt och encyklikan blev ett startskott för kristdemokratiska partier i Europa. Vid hundraårsminnet av "Rerum novarum" utkom "Centesimus Annus" som riktar sig till såväl präster, som troende och "alla människor av god vilja", som det anges i encyklikan. Johannes Paulus II:s rundskrivelse från 1991 bör därför kunna tjäna som grund för ett resonemang om kristna värden i det katolska Frankrike.

I "Centesimus Annus" påminns vi om det sociala budskapet i den tidigare rundskrivelsen "Rerum novarum". Påven menar att "Rerum novarum" gav "kyrkan en hemortsrätt i det offentliga livets skiftande verklighet".¹³⁹ I den nya rundskrivelsen understryks åter rätten till privategendom, en rättfärdig lön, religionsfriheten samt också rätten att bilda fackföreningar. Likaså påtalar påven åter att staten har ett särskilt ansvar för de fattigaste i samhället och måste garantera deras försörjning. Solidariteten i samhället, påpekar påven, också utanför de egna nationsgränserna är en grundbult i den katolska socialläran. Påven menar att "det vi idag kallar solidaritetsprincipen (...framstår)

¹³⁸ Valundersökning 1988, genomförd av CEVIPOF i Paris under ledningen av Daniel Boy och Nonna Mayer. Datamängden har gjorts tillgänglig med hjälp av Banque de Données Socio-Politiques, Grenoble, och Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst (SSD) i Göteborg. Alla data i denna sektion härstammar från ovannämnda källa.

¹³⁹ Centesimus Annus (CA) 1991:31. Se även "Mater et Magistra" 1961.

som en av de grundläggande principerna i den kristna uppfattningen om den samhälleliga och politiska ordningen".¹⁴⁰ Att den osjälviska kärleken utgör en kärna i de kristna värdena även inom katolicismen står därmed klart.¹⁴¹ Skillnaden mellan Frankrike och Sverige består dock i att påven, inte individen, har auktoritet att också uttala på vilket sätt denna kärlek skall ta sig uttryck idag.

Påven är starkt negativ till socialismen och menar att dess grundläggande misstag är dess människosyn. "Socialismen betraktar den enskilda människan som blott en beståndsdel, en molekyl, i den sociala organismen, så att individens välbefinnande helt underordnas samhällets och ekonomins mekanismer", hävdar påven i sin rundskrivelse. Konsekvensen blir att människan som subjekt försvinner och reduceras till summan av individens sociala relationer. Människan i socialismen tas ifrån sitt personliga ansvar och därmed också sin mänskliga värdighet, menar påven. Påvens uppfattning om människan är att varje frihet har sin gräns vid en annan människas frihet. Om människans frihet kopplas bort från ansvaret för medmänniskan blir friheten "självisk och ett förakt för Gud och nästan, en självisk egenkärlek som inte vet några gränser för egna intressen och som inte tar någon hänsyn till rättvisans krav".¹⁴²

Påven menar att fred mellan folken är en följd av försoning och att en försoning måste sökas i de andliga värdena. De mänskliga rättigheterna och en acceptans av dem kan utgöra en sådan grund, enligt påven. När påvens rundskrivelse fortsätter med konkreta uttryck för den osjälviska kärleken och solidariteten tas som exempel kampen för en god miljö, rättvis fördelning av jordegendom, motståndet mot "konsumismen", familjens starka plats

¹⁴⁰ CA 1991:37.

¹⁴¹ Även i Katolska kyrkans katekes tas solidaritetsprincipen som grund för ett politiskt engagemang. I paragraf 1940 talas om att åstadkomma en "rättvisare samhällsordning" och i paragraf 1941 sägs att de sociala och ekonomiska problemen i samhället bara kan lösas "med hjälp av alla former för solidaritet". Katekesen talar om olikheter mellan människor som är givna av Gud och om olikheter som är orättmätiga och som måste motarbetas. De alltför stora ekonomiska och sociala olikheter som råder mellan människor idag accepteras inte av kyrkan och i paragraf 1947 krävs därför att den kristne bemödar sig om att vara "pådrivande när det gäller att avskaffa orättfärdiga olikheter mellan människor".

¹⁴² CA 1991:45.

och ett försiktigt ifrågasättande av den fria marknaden. Fri marknad och fri företagsamhet är nog bra, men måste ”vara inriktade på det allmänna bästa”.¹⁴³ I t ex kulturlivet ifrågasätter påven om inte många förslag väcks utifrån väljarstyrka och finansiella resurser istället för utifrån rättvisa och moral. Det allmänna bästa är inte summan av alla särintressen, säger påven, utan kräver en värdering utifrån en absolut värdehierarki med människans värdighet och rättigheter som utgångspunkt.¹⁴⁴

Utifrån evangeliets ord om osjälvisk kärlek och påvens uttolkning av solidaritetsprincipen kan vi rimligen sluta oss till att även i Frankrike kan osjälviskhet, solidaritet och det allmänna bästa sägas vara de kristna värdena. Skillnaden är att påven i enskilda kontroversiella familjemoraliska frågor – som abort, skilsmässa och preventivmedel – också uttalat sin, och därmed Guds, ståndpunkt. Enligt påven är abort och preventivmedel inte förenligt med kristen familje- och människosyn. Äktenskapet är familjens grund och därför skall det ingås innan familjen blir till och inte upplösas utan synnerliga skäl.¹⁴⁵ I Frankrike finns således en klarare auktoritativt uttalad tolkning av de kristna värdena som bekräftar en viss åsikt som kristen i kontroversiella moraliska dilemman. Därmed finns möjligheter att länken mellan kristna värden och kristna åsikter är tydligare än i Sverige.

Värden och beteende i Frankrike¹⁴⁶

Hur förhåller sig då de franska väljarna till osjälviska värden i allmänhet? I undersökningarna av den svenska väljarkåren använde vi Rokeachs värden som indikationer på osjälviskhet och själviskhet. En viss skillnad mellan religiösa och icke-religiösa noterades ifråga om de osjälviska värdena, där den religiösa gruppen satte dessa värden något högre än den icke-religiösa. I de franska väljarundersökningarna har inte dessa värden an-

¹⁴³ CA 1991:79.

¹⁴⁴ CA 1991:88.

¹⁴⁵ CA 1991:74f.

¹⁴⁶ Alla data är från valundersökningen 1988 utförd av CEVIPOF i Paris om inte annat anges.

vänts och någon direkt jämförelse kan därför inte göras. Där-
 emot har de franska väljarna i samband med parlaments- och
 presidentvalet 1988 tillfrågats om sin inställning till att stödja
 olika organisationer som arbetar för t ex fred och mänskliga
 rättigheter. Vid jämförelsen med svenska väljare måste vi här
 iaktta stor försiktighet då själva idén att stödja en organisation
 kan utgöra en hämsko för de franska väljarna. Som exempel
 kan vi säga att det är fullt möjligt att vara positiv till "rättvisa"
 utan att vilja stödja en organisation som arbetar för "rättvisa".
 Individens misstänksamhet mot organisationer i allmänhet
 kan således spela in på ett för jämförelsen missvisande sätt.
 Denna faktor torde dock ge ett likartat utslag för både de reli-
 giösa och icke-religiösa väljarna, varför en försiktig jämförelse
 av de skillnader som eventuellt finns mellan grupperna ändå
 kan göras.

Tabell 4.4 *Effekt av religiöst beteende på viljan att stödja organi-
 sationer vilka främjar osjälviska värden. (Andel välja-
 re som svarat ja, 1988.)*

Vilja att stödja organisationer för:	Ej kyrkfolk	Kyrkfolk	Skillnad
Mänskliga rättigheter och antirasism	66	62	-4
Miljö	81	76	-5
Fred och nedrustning	73	68	-5
Humanitär hjälp	83	88	+5

Kommentar: Ej kyrkfolk = går ej i kyrkan eller högst någon gång då och då. Kyrkfolk = går i kyrkan minst en gång i månaden.

Bland franska väljare är skillnaden liten mellan kyrksamma och icke-kyrksamma i uppfattningen om värdet av att stödja organi-
 sationer som främjar osjälviska värden. Den skillnad som finns
 visar dock att de religiösa är *mindre* benägna att stödja dessa or-
 ganisationer.¹⁴⁷ I den svenska väljarkåren återfanns en svag,

¹⁴⁷ Sambanden inom hela väljarkåren mellan kyrkogång och stöd till organisationer
 för mänskliga rättigheter, miljö, fred och bistånd är också obefintliga; de ligger mellan
 0.02 och 0.06 när vet ej-svaren är bortsorterade. Variablerna är emellertid alltför skeva
 – få går i kyrkan och många vill stödja organisationerna – för att tillmäta korrela-
 tionskoefficienten någon större betydelse.

men ändå tydlig, skillnad mellan religiösa väljare och icke-religiösa i värderingen av de osjälviska värdena. De religiösa svenska väljarna värderade osjälviska värdena högre än icke-religiösa väljare. Bland de franska väljarna finns ett mönster som är svagare, men framför allt är det omvänt mot det svenska.

I den svenska väljarkåren fanns en ganska stor acceptans för kyrkan i den meningen att halva befolkningen sa sig gilla Svenska kyrkan, trots att endast runt en tiondel besöker den. I den franska väljarkåren finns ett likaledes stort förtroende för den katolska kyrkan, naturligtvis inte helt jämförbart med attityden att "gilla kyrkan". Så mycket som 75 procent av den franska befolkningen uttrycker förtroende för Katolska kyrkan. Korrelationskoefficienten mellan förtroende för kyrkan och kyrkogång är 0.44, vilket måste tolkas som ett starkt samband. En större andel av den franska befolkningen än av den svenska uttrycker således positiva känslor för kyrkan, men sambandet mellan kyrkobesök och de positiva känslorna för kyrkan har samma styrka.

I analysen av den svenska väljarkåren såg vi att värdet "frälsning" prioriterades av kyrkobesökarna. De franska väljarna har ej – då Katolska kyrkan inte betonar frälsning som ett centralt värde – tillfrågats om frälsningens betydelse, men de har dock fått svara på frågan om de ber till Gud. 30 procent av befolkningen säger sig be ofta eller varje dag, medan 38 procent säger sig aldrig be. Sambandet mellan bön och kyrkogång är mycket starkt, 0.61 (Pearsons r). I Sverige menade 57 procent av kyrkobesökarna att frälsning var ett mycket viktigt värde, och i Frankrike ber 83 procent av kyrkobesökarna ofta eller varje dag. Valet att besöka kyrkan med viss regelbundenhet kan därmed sägas vara ett uttryck för ett personligt religiöst ställningstagande – bön och frälsning – i såväl Frankrike som i Sverige.

I den franska väljarkåren kan vi inte hävda att det finns någon påverkan mellan kristna värden och kristet beteende. Visserligen finns ett samband mellan förtroende för kyrkan och kyrkogång – lika starkt som i Sverige – men några klara samband mellan prioriteringen av värden enligt vår definition och kristet beteende finns inte i Frankrike.

Värden och åsikter i Frankrike

Vilka samband finns då i väljarkåren mellan kristna värden och kristna åsikter? I den katolska världen finns auktoritativt definierade åsikter som är kristna t ex om abort och preventivmedel. Till att börja med undersöker vi här stödet för dessa åsikter bland de franska väljarna. Av tradition och genom en konfliktfylld historia har den franska katolska kyrkan och Vatikanen inte alltid haft de bästa förbindelser. Kvar står emellertid att påvens ord gäller även där, och framför allt kommer den franska kyrkans ställning i förhållande till Vatikanen att påverka de religiösa och icke-religiösa på samma sätt.

Tabell 4.5 Effekt av kyrkogång på åsikter i moraliska frågor bland de franska väljarna 1988. Andel som menat att företeelsen är "helt och hållet" eller "ganska" moraliskt förkastlig (1988).

Företeelse	Ej kyrkfolk	Kyrkfolk	Skillnad
Samboförhållande	11	37	+26
Abort	31	70	+39
Otrohet	59	79	+20
Homosexualitet	49	71	+22

Kommentar: Frågan löd i svensk översättning: "För var och en av följande saker, kan ni säga mig om den hos er väcker känslor av något helt och hållet, ganska, inte egentligen eller inte alls förkastligt?" Frågan hade fyra svarsalternativ och i resultaten ovan är vet ej-svaren borträknade.¹⁴⁸ Kyrkfolket besöker kyrkan minst en gång per månad, ej kyrkfolk mer sällan.

I tabell 4.5 kan vi notera att kyrksamhet i sig, "beteende" i vår terminologi, har effekt på inställningen till ett antal moraliska frågor. Gruppen kyrksamma väljare hade en betydligt mer nega-

¹⁴⁸ I hela befolkningen var andelen som svarade att företeelsen var helt och hållet eller ganska förkastlig följande: Sambo=14 procent, Abort=36 procent, Otrohet=61 procent, samt Homosexualitet=50 procent.

tiv inställning till företeelserna än de icke-kyrksamma.¹⁴⁹ Om vi på samma sätt som i det svenska materialet undersöker effekten av kristna värden, i vår definition, med kontroll för kyrkogång kan vi se om värden har effekt på åsikt oavsett om man går i kyrkan eller ej.

Tabell 4.6 Effekt av kristna värden, i termer av vilja att stödja organisationer för mänskliga rättigheter, på åsikt i gruppen kyrkfolk och ej kyrkfolk i procent (1988).

Stödja MR-organisation	KYRKFOLK			EJ KYRKFOLK		
	JA	NEJ	Diff	JA	NEJ	Diff
Abort nej	68	73	-5	28	34	-6
Otrohet nej	79	78	+1	57	62	-5
Sambo nej	32	44	-12	9	12	-3
Homosex nej	65	77	-12	45	54	-9

Kommentar: Frågan löd i svensk översättning: "För var och en av följande saker, kan ni säga mig om den hos er väcker känslor av något helt och hållet, ganska, inte egentligen eller inte alls förkastligt?" Frågan hade fyra svarsalternativ, här återfinns de som svarade "helt och hållet" eller "ganska" och vet ej-svaren är borträknade. Frågan om att stödja organisationer formulerades i svensk översättning: "För att försvara dina idéer, skulle du vara beredd att stödja en organisation för mänskliga rättigheter och antirasism?" Kyrkfolket besöker kyrkan minst en gång i månaden, övriga mer sällan. Plustecken anger effekt i linje med det förväntade, minustecken anger motsatt effekt.

Den helt dominerande skiljelinjen finns mellan de regelbundna kyrkobesökarna och de som inte besöker kyrkan särskilt ofta, precis som i den svenska väljarkåren. Att anse mänskliga rättigheter och antirasism tillräckligt viktiga för att vara beredd att "stödja" en organisation för dessa idéer ökar i de flesta frågorna toleransen i ovanstående moraliska sakfrågor som alla berör sexualmoral. I det svenska fallet var inställningen i frågor som berörde sexualmoralen snarast hårdare hos dem som prioriterade

¹⁴⁹ Sambanden inom hela befolkningen mellan kyrkogång och åsikter om abort och samboförhållanden är 0.34 respektive 0.40. Kyrkogång och åsikter om homosexuella och synen på otrohet är svaga, 0.20 mätt i Pearsons r. Beteende och åsikter uppvisar således i två frågor, i vilka påven gjort sin mening klar, visst samband.

kristna värden och familjevärden. Hos det franska kyrkfolket ökar toleransen för framför allt samboförhållanden och homosexualitet. De kristna – osjälviska – värdena har inte en i påvlig mening ”kristnande” effekt på åsikterna i moralfrågor.

Anledningen till de svaga effekterna i *tabell 4.6* skulle kunna vara att mänskliga rättigheter och antirasism uppfattas som vänster-åsikter, åsikter som i Frankrike inte går hand i hand med kyrkobesök. En kontroll visar också att av vänsterväljarna säger sig 79 procent kunna stödja en organisation för mänskliga rättigheter och bland högerväljarna är motsvarande siffra 54 procent.

Ett annat osjälviskt värde – ”kristet” enligt vår definition – är att vara beredd att stödja en organisation för humanitär hjälp (ulandsbistånd och frivilligorganisationer för välgörenhet). Ett sådant stöd är inte lika ideologiskt polariserat som stödet till mänskliga rättigheter. Av vänsterväljarna är 88 procent positiva till att stödja en sådan organisation och av högerväljarna är 82 procent positiva till att stödja en sådan organisation. I *tabell 4.7* redovisas därför resultatet från en identisk undersökning av de franska väljarna som i *tabell 4.6* men med stöd till välgörenhets- och biståndsorganisationer som uttryck för kristna värden.

Återigen kan vi dra slutsatsen att den dominerande skiljelinjen går mellan kyrkobesökare och icke-kyrkobesökare. Det mönster vi urskiljer i *tabell 4.6* återfinns dock även i *tabell 4.7*, aningen svagare än i den tidigare analysen. Att säga sig vara beredd att stödja en hjälporganisation ökar toleransen för samboförhållande och homosexualitet. Men kyrkfolkets uppfattning i abortfrågan och de icke-kyrkgåendes uppfattning om otrohet påverkas inte alls. Inte heller värdet av att stödja humanitära hjälporganisationer påverkade åsikterna i kristen riktning. Inte heller denna analys kunde således påvisa någon större, i påvlig mening, ”kristnande” effekt av kristna – osjälviska – värden på åsikter i moralfrågor. Om de kristna – osjälviska – värdena skulle hängt ihop med åsikterna i moralfrågorna på ett ”kristet” sätt borde ja till osjälviskhet gett nej till abort, sambo, otrohet och homosexualitet. Så var inte alls fallet, snarare tvärtom. Påven och den franska befolkningen är inte överens om hur ett kristet livsmönster ser ut, varken den del av befolkningen som går i kyrkan eller den som inte gör det.

Några korrelationer mellan åsikter i kristna moralfrågor och stödet till organisationer som arbetar för vad som kan tolkas som

Tabell 4.7 Effekt av kristna värden, i termer av att vilja stödja organisationer för humanitär hjälp, på åsikt i gruppen kyrkfolk och ej kyrkfolk i procent (1988).

Stödja hjälporganisation	KYRKFOLK			EJ KYRKFOLK		
	JA	NEJ	Diff	JA	NEJ	Diff
Abort nej	70	69	+1	29	32	-3
Otrohet nej	78	82	-4	59	58	+1
Sambo nej	35	47	-12	10	12	-2
Homosex nej	69	77	-8	48	51	-3

Kommentar: Frågan löd i svensk översättning: "För var och en av följande saker, kan ni säga mig om den hos er väcker känslor av något helt och hållet, ganska, inte egentligen eller inte alls förkastligt?" Frågan hade fyra svarsalternativ, här återfinns de som svarade "helt och hållet" eller "ganska" och vet ej-svaren är borträknade. Frågan om att stödja organisationer formulerades i svensk översättning: "För att försvara dina idéer, skulle du vara beredd att stödja en organisation för humanitär hjälp?" Kyrkfolket besöker kyrkan minst en gång i månaden, övriga mer sällan. Plustecken anger förväntad effekt, minustecken anger motsatt effekt.

osjälvvika värden finns inte.¹⁵⁰ Det finns svaga samband mellan förtroende för Katolska kyrkan och åsikt om homosexuella, abort och samboförhållanden. Korrelationskoefficienten uppgår där till 0.20, 0.23 samt 0.20, vilket kan tolkas som samband, om än svaga. Vid kontroll för kyrkogång försvinner dock sambanden.¹⁵¹ Inom kyrkfolket återfinns således inga samband mellan "kristna" åsikter och förtroende för Katolska kyrkan. Med tanke på påvens auktoritet i religiösa frågor borde ett starkt förtroende för kyrkan gått hand i hand med påvliga "kristna" åsikter om abort och dylika moralfrågor även inom den religiösa gruppen.

En förklaring till att sambanden försvinner vid kontroll för kyrkogång skulle kunna vara att kyrkogång har en mycket stark effekt på valet mellan vänster- och högerpartier i fransk politik och således homogeniserar gruppen i politiskt avseende. I den re-

¹⁵⁰ Pearsons r ligger under 0.10 utom i två fall: stöd till rörelser för mänskliga rättigheter och åsikt om homosexuella 0.13, samt stöd till fredsrörelsen och attityd till samboförhållanden 0.11.

¹⁵¹ Endast ett samband – förtroende för Katolska kyrkan och abort (Pearsons r 0.11), ligger över 0.10.

ligiösa gruppen återfinns endast 32 procent vänsterväljare, i den icke-religiösa gruppen är den andelen 62 procent.¹⁵² I den franska väljarkåren måste vi då konstatera att det inte finns någon effekt av kristna värden på kristna åsikter i moralfrågor varken bland kyrkfolket eller bland dem som inte går i kyrkan. De ytterst svaga mönster som uppträder mellan värden och åsikter går åt fel håll, åsikterna blir således mindre ”kristna” i meningen påvens och katekesens uppfattning om vad som är kristna åsikter. Även i den franska väljarkåren tycks kristet beteende – kyrkogång – vara en bättre förklaring till kristna åsikt än omfattandet av kristna värden. Ett fragmentiserat kristet livsmönster dominerar således den franska väljarkåren.

Den sekulariserade franska väljarkåren

Den franska väljarkåren är liksom den svenska sekulariserad i den meningen att individerna allt mera sällan går i kyrkan. Liksom i det svenska fallet återfinns ett fragmentiserat kristet livsmönster, något som innebär att sambandet mellan kristna värden, kristna åsikter och kristet beteende inte återfinns i väljarkåren. Till skillnad mot den svenska väljarkåren återfinns dock egentligen inga klara kristna livsmönster alls i den franska väljarkåren, vare sig hos kyrkfolket eller bland dem som inte går i kyrkan. Att det vid sidan om den klassiska sekulariseringen också finns ett fragmentiserat kristet livsmönster har fått stöd i den franska empirin. Undersökningen av Frankrike har visat att denna upplösning mellan värden och åsikter där gäller de kyrksamma väljarna.

En tolkning av de franska resultaten kan vara att den katolska kyrkan är så tydlig i sina riktningsgivare att sambandet mellan åsikt och värde inte behöver upprätthållas hos individen. Stöd för den tolkningen utgör resultatet att regelbundna kyrkbesökare – de religiösa väljarna – låg betydligt mer i linje med påvens uppfattning i t ex abortfrågan än övriga väljare. Kyrkan

¹⁵² Sambandet mellan blockval och kyrkogång är i Frankrike 0.22, mätt i Pearsons r. I Sverige är sambandet mycket svagt, 0.12 mätt i Pearsons r, se Bjereld och Gilljam 1991. I Sverige är andelen vänsterväljare i den religiösa gruppen 42 procent och i den icke-religiösa gruppen 57 procent, se Gilljam och Holmberg 1995:112.

styr såväl värdena som uttolkningen av dem och individens behov av en samordnad kristen värdegrund är inte lika stort som i protestantiska länder. En annan tolkning är att den franska befolkningen delar den katolska kyrkans värden och åsikter generellt. Mot den sistnämnda tolkningen talar dock såväl den franska religiösa historien där kyrkans roll i samhället varit en mycket het fråga, som resultaten från den surveyundersökning vi redovisat ovan. En tredje tolkning, kompletterande den första, är att religion är mycket starkt knuten till vänster- och högerdimensionen i Frankrike. Förklaringen till olika åsikter bland de franska väljarna i abortfrågan ligger kanske inte i graden av religiositet i meningen vilken frekvens kyrkobesöken har, utan i om individen är anhängare av en höger- eller vänsterideologi, och abort är då inte en moralfråga i Frankrike, utan en fråga om frihet och jämlikhet.¹⁵³

Sverige och Frankrike – sekularisering som politisk förutsättning för partierna

Trots att Sverige och Frankrike båda är starkt sekulariserade länder fann vi skillnader i de livsmönster som ligger bakom sekulariseringen. I Sverige återfanns ett samband mellan kristna värden och kristet beteende. Den kyrkobesökande väljarkåren prioriterade osjälviska värden mer än den icke-religiösa. I den franska väljarkåren fanns däremot inga religiösa mönster ifråga om samband mellan beteende och kristna – osjälviska – värden. Däremot hade kristet beteende – kyrkogång – effekt på kristna åsikter i Frankrike. Kyrkfolket i Frankrike hade åsikter mer i linje med påvens i moraliska frågor. I Sverige hade kyrkogång däremot ingen klar kristnande effekt på åsikter. De värden vi här menade vara uttryck för en kristen värdegrund hade i Frankrike

¹⁵³ Undersökningar och diskussioner om den franska väljarkårens starka formering kring vänster–höger-skalan finns t ex hos Converse och Pierce 1986, Pierce 1968 samt Capdevielle et al 1981. Se även Demker 1996 där fransk politik systematiseras och diskuteras efter de fyra skiljelinjerna Arbete–Kapital, Kyrka–Stat, Centrum–Periferi samt Stad–Land.

Tabell 4.8 Översikt över sambanden mellan kristet beteende, kristna värden och kristna åsikter i Sverige och Frankrike.

	Värde-Beteende	Värde-Åsikt	
		Kyrkfolk	Ej kyrkfolk
Sverige	JA	JA	NEJ
Frankrike	NEJ	NEJ	NEJ

Kommentar: Ja= finns samband åt "rätt" håll, Nej= finns ej samband åt "rätt" håll.

ingen effekt på åsikt i moralfrågorna. I Sverige hade dock kristna värden en "kristnande" effekt på moralfrågor i den religiösa gruppen. Tabell 4.8 sammanfattar resultatet.

Mellan värden och beteende samt mellan värden och åsikter finns samband i det protestantiska Sverige. Kyrkfolket i Sverige återfinns som väljare i alla partier.¹⁵⁴ Störst andel kyrksamma väljare hade – förutom kristdemokraterna – centerpartiet och lägst andel fanns i ny demokrati. Av alla religiösa väljare valde de flesta socialdemokraterna därefter kom centern och moderaterna.¹⁵⁵ Svenska kristdemokrater kan orientera sig i ett kristet livsmönster inom kyrkfolkets väljargrupp. Bland väljare som besöker kyrkan med viss regelbundenhet finns samband mellan kristna värden och kristna åsikter, men inte hos den icke-kyrko-besökande gruppen.

I det katolska Frankrike finns egentligen inget kristet livsmönster alls. De regelbundna kyrkobesökarna har påvliga kristna åsikter, men värdena påverkar dem inte åt det hållet. Värdena påverkar vare sig kyrkfolk eller icke-kyrkobesökare i kristen riktning. I Frankrike återfinns de religiösa väljarna i mycket större utsträckning än i Sverige bland högerväljarna.¹⁵⁶ Det tycks således som om vänster-höger-dimensionen i politiken har större samband med den religiösa dimensionen i det katolska Frankrike

¹⁵⁴ För en undersökning av den religiösa dimensionens plats i det svenska partisystemet, se Oscarsson (kommande).

¹⁵⁵ Gilljam och Holmberg 1995:113.

¹⁵⁶ Se Boy 1990:206ff.

än i det protestantiska Sverige.¹⁵⁷ Sekulariseringen – i termer av ett fragmentiserat kristet värdesystem – har således belagts i hela den katolska franska väljarkåren, i den svenska icke-kyrko-besökande väljarkåren men inte bland det svenska protestantiska kyrkfolket. Ett kristet livsmönster kan fortfarande tjäna som gemensam karta för kristdemokratiska partier och de väljare i Sverige som besöker kyrkan med viss regelbundenhet.

Sverige och Frankrike – kristdemokrati med variation?

Hur skall vi då kunna avgöra om det franska och det svenska kristdemokratiska partiet orienterar sig eller, som det ofta heter, ”positionerar” sig inom vänster–höger-domänen eller inom den religiösa domänen? I en mycket intressant studie ”Parties, Policies and Democracy” redovisar statsvetarna Hans-Dieter Klingemann, Richard I. Hofferbert och Ian Budge empiriska studier av tio europeiska länders partier. Författarna hävdar att ”class conflict is easier to bargain over in the policy process than are more fundamental cultural values”, vilket innebär att skiljelinjerna utanför vänster–höger-dimensionen kan vara starka och synliga i europeisk politik trots sekularisering och modernisering. Författarna menar vidare att bakgrunden till denna paradoxala bild är att modernismens kännetecken – industrisamhällets olika krav – är kontinuerliga variabler, medan traditionalismens karaktäristika – folk, språk, religion – är tudelade variabler. Regeringar kan handskas med de förstnämnda och passa in dem i politiken, men inte med de sistnämnda, vilka således står kvar som synliga permanenta konflikter.

Utgångspunkten i den ovan nämnda studien är en delvis förändrad teori om partikonkurrens. I undersökningen hävdas att partierna fortfarande har en identitet som är förankrad i den

¹⁵⁷ Även om två dimensioner i politiken är starkt korrelerade till varann kan de existera av egen kraft. Interkorrelationen inom den religiösa dimensionen i Frankrike kan vara stark samtidigt som den religiösa dimensionen är starkt korrelerad till vänster–höger-dimensionen. Se vidare Bennulf 1994:198ff.

skiljelinje och de frågor vilka gav upphov till partiets födelse. Här diskuterar författarna David Robertsons spatiala teori för partikonkurrens och förstärker snarast Robertsons tes om kravet på konsistens och kontinuitet för partiets möjligheter att konkurrera.¹⁵⁸ Klingemann et al kritiserar dock Robertson för att logiskt hamna i positionen att varje parti bara har en tänkbar position i rymden. Istället menar författarna att partier "compete by emphasizing or de-emphasizing characteristic issues". Partierna konkurrerar om väljarna på grundval av möjliga val för väljarna mellan olika begränsade politiska "paket", inte genom möjliga val mellan olika medel för att nå universella, av alla väljare accepterade, mål. Varje partis kombination av ting åt vilka man ger särskilt eftertryck tenderar därför att bli unik. I vår studie kommer vi att undersöka de två kristdemokratiska partiernas valprogram och partiprogram för att finna dessa politiska "paket" och bedöma huruvida de i första hand hör hemma inom vänster-höger-domänen eller inom den religiösa domänen.

Grundtanken i det analyschema som kommer att användas här är att var och en av dessa domäner innehåller ett antal politiska nyckelbegrepp till vilka varje resonemang inom domänen på ifrågavarande nivå måste relateras. Talcott Parsons differentierade i sin systemteori mellan tre nivåer – egentligen fyra – nämligen kulturellt system, socialt system och personlighet. Hans fjärde nivå rörde organismen, kroppen med andra ord, men den används endast i vissa sammanhang av Parsons.¹⁵⁹ Diskussionen kring nivåer i samhällsvetenskapens kategorischema kan därefter beskrivas som oändlig. Här väljer jag att luta mig emot de begrepp vilka använts i svensk idéanalytisk litteratur om konservatismen: kosmologi, samhällets grundkonstruktion samt människosyn.¹⁶⁰ Däremot formulerar jag om "kosmologi" till "auktoritet" då den religiösa domänen och vänster-höger-domänen just i valet av auktoritet skiljer sig åt som mest. Begreppet "auktoritet" visar klarare vad som äsyftas.

¹⁵⁸ Robertson 1976.

¹⁵⁹ Se vidare Moe 1994:65ff.

¹⁶⁰ Aronson 1990:35ff. Se också en av mig tidigare fördiskussion kring dessa metodologiska frågor i Demker 1993:64ff.

Figur 4.3 Relevanta politiska begrepp inom två olika politiska domäner.

Politisk domän	Sekulär domän (vänster–höger)	Religiös domän
NIVÅ		
Auktoritet	Stat	Gud
Samhällets grundkonstruktion	Intressekonflikt	Organism
Människosyn	Frihet	Norm

Begreppen är valda för att gestalta de idealtypiska begrepp till vilka politiska resonemang kan relateras på varje nivå. Inom den sekulära domänen står diskussionen kring hur staten skall förhålla sig till medborgaren och till samhällskonstruktionen. Samma diskussion inom den religiösa domänen måste relateras till en gudomlig auktoritet eller åtminstone till någon form av absoluta värden. Hur samhällets grundkonstruktion ter sig är föremålet för diskussionen på den andra nivån. Inom vänster–höger-frågornas domän måste denna debatt föras med avseende på begreppet intressekonflikt och denna konflikts plats i samhället. Inom den religiösa domänen är det snarare samhället som en organisk helhet som står i fokus för resonemangen. Organismtänkandet implicerar en helhet, en hierarki och ett ansvarstagande. På den innersta nivån, individen själv, utspelar sig diskussionen inom vänster–höger-frågornas domän mot bakgrund av den individuella friheten. Hur stor är vår frihet, hur skall den utformas och hur skall den tillåtas eller begränsas? Inom den religiösa domänen förs samma diskussion istället mot bakgrund av individens förhållande gentemot vissa givna normuppfattningar. Hur starka skall normerna vara och i vilken mån kan de få begränsa vårt självförverkligande? Den teoretiska grunden för denna figur ligger således dels i de olika nivåernas relation till varandra, dels i vad som här betecknats som grundläggande värden inom de båda domänerna.¹⁶¹

¹⁶¹ Det kan naturligtvis alltid hävdas att det finns andra värden eller motsättningar som teoretiskt bättre täcker nivåernas konflikter, men för det syfte som figuren är upprättad ligger inte det avgörande intresset i att upprätta ett så sanningsenligt kriterium för bestämning av var på de båda dimensionerna ett parti passar in. Avgörande är istället ett kriterium som gör det möjligt att säga att det ena partiet befinner sig inom den ena eller andra domänen.

Tillvägagångsättet är att genom en studie av det franska och det svenska partiets partidokument från åren 1977 till 1995 avgöra huruvida partierna i första hand positionerar sig inom den sekulära domänen eller inom den religiösa. Vår hypotes var att det svenska partiet i större utsträckning än det franska skulle bestämma sin politiska position på den religiösa dimensionen eftersom det existerade ett kristet värdesystem bland svenska kyrkobesökare. Orsaken är att partiets överlevnad i en föränderlig omvärld hänger på förmågan att anpassa sig till den speciella kulturella kontext där det verkar. Vi vill med andra ord, i Peter Mairs mening, undersöka förutsättningarna för partiets överlevnad i en sekulariserad tid. Om vi finner likartade orienteringsmönster i Frankrike och Sverige då kan vi hävda att den religiösa nationella kontexten har ingen eller ringa betydelse för partiernas agerande. Istället måste agerandet tillskrivas en allmän europeisk sekularisering. Om vi finner skillnader mellan partiernas profilering ifråga om religiös och sekulär domän kan vi hävda att den europeiska sekulariseringen som trend inte är avgörande för de kristdemokratiska partiernas överlevnad, utan att partierna har egen förmåga att som oberoende aktörer forma sin egen framtid i den nationella religiösa kontexten.

Centre des Démocrates Sociaux – Frankrike

Det franska kristdemokratiska partiet, Centre des Démocrates Sociaux (CDS), har undersökts genom analyser av fyra partiprogram, eller motsvarande dokument: "L'autre Solution" från 1977, "Remettre la France en marche" från 1985, "Le Centre, l'Avenir de la France" från 1990 samt "La nouvelle donne: Sociale et Européenne" från 1994. I samtliga dessa dokument framträder ett parti som i första hand placerar sig inom vänster–högerdomänen. I dokumenten står stat, intressekonflikter och individens frihet i centrum. I två av dokumenten finns också framträdande resonemang kring den religiösa domänen, dokumenten från 1990 och 1977. Även i dokumentet från 1994 finns på analysnivån "Samhällets grundkonstruktion" resonemang som placerar partiet inom den religiösa domänen.

Det kronologiskt första dokumentet är "L'autre Solution" från

1977. Dokumentet är en bok om 250 sidor och utgör CDS politiska plattform vid tidpunkten. I boken finns fem kapitel vars rubriker behandlar medborgarens ställning i samhället, sociala frågor, republikens institutioner samt utrikespolitik. Bokens första avdelningen är dock betitlad "Ce que nous croyons" (Det vi tror på) och rymmer CDS fundamentala principer, varefter följer ett avsnitt kallat "Partir de l'homme" (ung. Med utgångspunkt från människan). Det sistnämnda avsnittet om ca 30 sidor behandlar de honnörssord CDS har: Frihet, Solidaritet, Ansvar, Framsteg, Trohet och Demokrati.

I "L'autre solution" ägnas lika mycket kraft åt att argumentera kring traditionella vänster–höger-frågor som kring människans position som skapad varelse. Vänster–höger-frågorna får dock flera gånger mer utrymme i programmet som helhet än människans relation till Skaparen. Att vi kan tala om ett genomgripande resonemang på den religiösa domänen menar jag ändå vara otvetydigt. De inledande 40 sidorna behandlar enbart dessa frågor, de sägs vara utgångspunkten för dokumentet och är inte bara plakatmässiga slagord. Solidariteten och gemenskapen är för CDS en given storhet och det vi benämnde kristna värden tidigare i kapitlet – osjälviskheten – framstår som självklar utgångspunkt hos CDS.

Om friheten säger CDS att den – i detta fallet friheten från tvång – är "(F)örsta villkoret för allt värdigt socialt liv".¹⁶² Om solidariteten menar CDS att "solidaritet innebär delande. I första hand delande av pengar"¹⁶³ och om tillväxt och framsteg menar partiet att framsteg i första hand är en fråga om "moraliska och kulturella framsteg, vilka liksom framsteg i fråga om samvetet, leder till ekonomiska, sociala och vetenskapliga framsteg".¹⁶⁴ Att CDS placerar sig klart inom den religiösa domänen innebär således inte att partiet talar mycket om Gud, istället har vi definierat den religiösa domänen som en speciell blandning av auktoritetsöverlåtande, organismtänkande och ansvarighet. En sådan blandning finns också utvecklad i dokumentets första 40 sidor. De övriga 210 sidorna ägnas dock åt "vanliga" vänster–hö-

¹⁶² "la condition première de tout vie sociale digne d'être vécue", s 17–18.

¹⁶³ "(l)a solidarité implique le partage. D'abord le partage de l'argent", s 20.

¹⁶⁴ "progrès morale et culturel, comme progrès des consciences dont résulte le progrès économique, social, scientifique", s 27.

ger-frågor så som föräldraförsäkring, bostadsbidrag, skattereformer, EMU, men också traditionellt franska frågor som utformningen av republikens institutioner och utvecklingen av relationerna till de f d franska kolonierna tas upp. Dokumentet har således placerats i båda domänerna.

Nästa partidokument i analysen är från 1985 – ”Remettre la France en marche” – och är endast 27 sidor långt. Det är fråga om ett politiskt manifest inför valkampanjen 1986 indelat i fem kapitel, vilka i mångt och mycket är fokuserade på dagsaktuell politik. CDS honnörsord som vi nämnde ovan – Frihet, Solidaritet, Ansvar, Framsteg, Trohet och Demokrati – återkommer dock också här. Manifestet börjar med att påminna om de egna värdena i politiken samtidigt som partiet betonar att det inte har en ideologi i meningen dogm eller doktrin. Partiet tar uttryckligen avstånd från nyliberalismen men levererar, från sin centerposition, en stark kritik mot de regerande socialisterna. Större delen av manifestet (25 sidor) ägnas åt traditionella vänster–höger-frågor, framför allt åt den franska ekonomin, samt resonemang kring den franska demokratin. Utbildning är också en av de viktigare frågorna i manifestet tillsammans med en stor oro för den unga generationens fostran och mycket engagemang i Europaintegrationen. Partiet är starkt upptaget av den ”déclin” (nedgång) man menar råder i det Frankrike partiet ser runt omkring sig, vilket framför allt visar sig i en brist på tillväxt och ett samhälle med en allt mindre andel unga människor. Partiet framhärdar i en tredje ståndpunkt – centerpolitik – mellan nyliberalism och socialism. Dokumentet har placerats i vänster–höger-domänen.

Det tredje dokumentet skiljer sig lite från de övriga genom att vara utformat likt en reklambroschyr för partiet. Dokumentet utformades i samband med partiets kongress 1990 i Saint-Malo också det uppdelat i fem avdelningar vilka följer på en inledning av partiets generalsekreterare Pierre Méhaignerie. I dokumentet (partiprogrammet) utvecklas en stark politisk identitet som centerparti. Ämnen som behandlas är framför allt vänster–höger-frågor som välfärd, jämlikhet och rättssamhället men också den europeiska integrationen och den franska demokratin. I dokumentets första avdelning förs en uttrycklig diskussion kring kristdemokratiens grundvalar: människans värdighet som människa, hennes ofullkomlighet, hennes evighetsperspektiv och hen-

nes sårbarhet. Människan beskrivs som "unique" och CDS menar att "varken ras, klass, nation, stat eller någon organisation kan hävda sin ordning som överlägsen människan".¹⁶⁵

Människosynen skapar grunden för CDS fortsatta budskap om förvaltarskap, ansvar, jämlikhet, internationalism, hopp och syskonskap. Partiet hävdar att "vi vet vilka våra källor är. Vår vision om människan har sina rötter i det kristna budskapet där varje skapad varelse är unik genom den gudomliga gnista hon bär inom sig."¹⁶⁶ Partiets budskap i övrigt måste rimligen sägas bygga på dessa fundamentala uppfattningar om människan och samhället. De övriga delarna av dokumentet ägnas vänster-höger-frågorna samt Europaintegrationen, som har en mycket central plats i budskapet. Dokumentet har placerats i såväl den religiösa som i vänster-höger-domänen.

Det fjärde och sista dokumentet är ett specialnummer av partiets tidskrift "Démocratie Moderne" vilket gavs ut före partiets kongress i Rouen 1994. Dokumentet skiljer sig från de övriga genom publikationsformen, men börjar liksom de övriga med en inledande diskussion och fortsätter därefter med en avdelning om sociala frågor (uppdelad i fem avsnitt) samt en avdelning om den europeiska integrationen (uppdelad i tre avsnitt). Inledningen här är betydligt mer allmän än i de två första dokumenten och diskuterar framför allt partiets roll i politiken, inte partiets grundvärden. I publikationen dominerar den sekulära domänen – enligt vår definition – statens roll, intressekonflikterna i samhället samt individens frihet och självförverkligande.

I diskussionen om sociala frågor "La nouvelle donne sociale" finns en utvecklad tankegång kring samhällsgemenskap, vilken här har ansetts vara uttryck för organismtänkande. Våldet i medierna, skolan, familjen, strafftider och invandrarnas segregering diskuteras utifrån tanken att var och en måste ta sitt ansvar för den samhälleliga helheten. Partiet menar "att mobilisera alla dem som kan ta och kan sprida ansvarstagandet i Frankrike idag är det enda sättet att ge det civila samhället sin rätta plats och

¹⁶⁵ "(n)i la race, ni la classe sociale, ni la Nation, ni l'Etat, ni aucune organisation ne peuvent faire prévaloir leur logique sur un homme", s 3.

¹⁶⁶ "(n)ous savons où sont nos sources. Notre vision de l'Homme est enracinée dans le message chrétien pour qui toute créature est unique par l'étincelle divine qu'elle porte en elle", s 3.

att förstärka den sociala sammanhållningen.”¹⁶⁷ Även sysselsättningspolitiken skall ge var och en ”une place respectée” i samhället, och familjen skall vara solidaritetens första ramverk. Vägörensorganisationsorganisationer bör, enligt CDS, få en självständigare ställning i förhållande till staten och möjliggöra för individerna att ta sitt eget ansvar för solidariteten i samhället. Dokumentet har placerats in i vänster–höger-domänen, med undantag för nivån ”Samhällets grundkonstruktion” där organismtänkandet också givit en placering i den religiösa domänen. En tablå över resultatet visas i *figur 4.4* :

Figur 4.4 Resultat av analys av politiska dokument: CDS, Frankrike.

<i>Politisk domän</i>	<i>Vänster–Höger</i>	<i>Religion</i>
NIVÅ		
Auktoritet	1977, 1985, 1990, 1994	1977, 1990
Samhällets grundkonstruktion	1977, 1985, 1990, 1994	1977, 1990, 1994
Människosyn	1977, 1985, 1990, 1994	1977, 1990

Anm: Årtalen betecknar de dokument i vilka större resonemang återfinns som kan placeras in i respektive fält.

Vi finner således en fullständig positionering på vänster–högerdomänen hos CDS med fyra av fyra dokument inplacerade på alla analysnivåer, men en ofullständig positionering inom den religiösa domänen. Om vi börjar vertikalt med vänster–högerdomänen kan vi på den översta analysnivån urskilja resonemang som starkt betonar marknadsekonomins roll, statens uppgift som normgivare, betoning på ekonomisk effektivitet och småföretagsamhetens betydelse för en god ekonomisk tillväxt. På den andra analysnivån, samhällets grundkonstruktion, återfinns resonemang om demokrati och representation, jämlikhet mellan grupper och individer samt kulturell mångfald. Slutligen på den tred-

¹⁶⁷ ”mobiliser tous ceux qui peuvent l'être et diffuser la prise de responsabilité dans la France d'aujourd'hui est le seul moyen de donner sa vraie place à la société civile et de renforcer la cohésion sociale”, s 11.

je nivån, människosyn, kan vi återfinna en stark betoning på vikten av enskilda initiativ, lika möjligheter för alla individer oavsett ursprung, samt återkommande diskussioner om rätten till frihet och oberoende för varje enskild individ.

Inom den andra domänen, Religion, återfinns på den översta analysnivån, betoningen av människans ofullkomlighet, hennes värdighet som skapad samt hennes därav följande ansvar gentemot Skaparen. På den andra analysnivån återkommer familjen som samhällets grundfundament, subsidiaritetsprincipen utvecklas och begrepp som tillhörighet och sammanhållning i samhället förs fram som ett tecken på organismtänkandet i dokumenten. På den tredje och avslutande nivån, människosynen, betonas personligt ansvar, naturliga normer som samvetet och trohet mot idealen. På analysnivåerna finns dock inte samma konkretion i politiska sakfrågor som inom vänster–höger-domänen. Ett faktum som skulle kunna förklaras av att den religiösa domänen i Frankrike inte är lika politiserad som vänster–höger-domänen per definition är.

Kristdemokraterna – Sverige¹⁶⁸

Det svenska kristdemokratiska partiet, "Kristdemokraterna" (KD), har likaledes undersökts genom en analys av fyra partidokument: Partiprogram KdS från 1987, Principprogram KdS från 1993, Valhandbok KdS från 1994(1994a) samt Valmanifest från kristdemokraterna 1994–1998 från 1994 (1994b). På två av tre analysnivåer framträder ett parti som i alla partidokument positionerar sig inom den religiösa domänen. I tre av dokumenten finns resonemang som kan placeras inom vänster–höger-domänen på en av analysnivåerna, i två av dokumenten finns större resonemang som kan placeras inom vänster–höger-domänen på en av analysnivåerna, på den tredje finns motsvarande resonemang i endast ett dokument.

Det kronologiskt första dokumentet är partiprogrammet från 1987 och består av en liten bok (94 s). Boken har femton kapitel

¹⁶⁸ Partiet heter numera "Kristdemokraterna" (KD) men programmen härstammar från den tid partiet hette "Kristdemokratiska Samhällspartiet" (KdS). I samband med analysen kallar jag därför partiet KdS, men i mer allmänna resonemang KD.

och inleds med vad som benämns kristdemokraternas ”grundsyn” (8 s). Partiet bygger på vad som kallas den ”kristna människosynen” vilken ger människan ”ett absolut värde” och ”ett förpliktande ansvar”. Den kristna förvaltarskapstanken är ett annat begrepp som framhålls, liksom samhället som en gemenskap. Partiet tar i sitt program avstånd från materialismen och intressekonflikterna, vilka betecknas som en ”oförsonlig kamp mellan samhällsgrupper”. Solidaritet och ansvar går hand i hand i KdS partiprogram och betoningen ligger på den enskilda människans ansvar att ge sitt solidariska bidrag till ”samhällsgemenskapen”. Partiet framhåller också att solidariteten är internationell och betonar att den kristdemokratiska politiken därmed också innebär insatser för nedrustningen och ett ”generöst” bistånd.

Övriga delar av dokumentet behandlar i korta programsatser familjepolitik, bostadspolitik, sjukvård, utbildnings- och kulturpolitik med flera politikområden. Intressant att notera är att de svenska kristdemokraterna behandlar författningsfrågor under särskild rubrik, ett ämne som inte är så vanligt bland de övriga svenska partierna, men desto mer framhävt hos det franska systempartiet. Programmet har placerats in såväl i den religiösa som vänster–höger-domänen, med undantag för analysnivån ”Auktoritet” där dokumentet endast placerats i den religiösa domänen.

Nästföljande dokument utgörs av KdS principprogram från 1993 (16 kap, 113 s). Inledningen har betitlats ”Ett kristdemokratiskt idéparti” och rymmer de inledande fundamenten för partiets politik. Principprogrammet är i många avseenden en utveckling av partiprogrammet från 1987, men här har tillkommit den ”kristna personalistiska” människosynen, ett ordval som anknuter till den kontinentala kristdemokratiska idétraditionen. Nyckelbegrepp i de inledande avsnitten av dokumentet är förvaltarskap, ansvar, broderskap och solidaritet. Partiet anger att ”(d)en kristna etiken” är grunden för partiet och framhåller att partiet är ”värdeorienterat” i motsats till andra ideologier som beskrivs som ”systemorienterade”. I dokumentet framhålls att den människosyn på vilken politiken bör utformas bygger på det unika människovärdet, människans ofullkomlighet, familjen som individens naturliga ram samt förvaltarskapstanken och det därav följande personliga ansvaret.

Frågorna om demokrati och författning har i detta dokument lyfts fram, från kapitel 15 i partiprogrammet från 1987 till kapitel två i föreliggande dokument, och först därefter följer de mer traditionella vänster–höger-frågorna så som socialpolitik, familjepolitik, sjukvård, ekonomi m fl områden. Staten som samhällsinstitution finns, liksom i det tidigare dokumentet, endast omdiskuterad i liten utsträckning. Dokumentet har placerats in i såväl den religiösa domänen som i vänster–höger-domänen, med undantag för analysnivån ”Samhällets grundkonstruktion”, där dokumentet placerats i vänster–höger-domänen, framför allt eftersom frågorna om demokrati, deltagande, författning och makt-delning fått en så framträdande roll.

I det tredje dokumentet, valhandboken från 1994, återfinns en annan typ av argumentation än i de tidigare programskrifterna. Valhandboken (102 s) har drygt tiotalet avdelningar, dock denna gång inte indelade efter politikområden utan i mer fri form. Två saker är framträdande här, i förhållande till de två tidigare dokumenten, nämligen ett framhävande av den internationella kristdemokratien och svenska KdS plats i denna, samt ett försök att synliggöra de värden som den svenska demokratin vilar på. Ett av kapitlen (Alf Svenssons inledning) kallas ”Vad vet fisken om vattnet?” vilket syftar på att vi måste inse vikten av att försvara friheten och de värden vi lever med i Sverige och kanske uppfattar som självklara.

Dokumentet är mycket konsekvent avseende auktoritetsgrunderna för partiets politik. Partiet menar att ”(e)tiken måste (...) ha en central plats även inom politiken”.¹⁶⁹ Och framhåller att ”normer måste förmedlas i hem, skola och i den allmänna samhällsdebatten”.¹⁷⁰ De etiska normerna är också en grund för en god demokrati menar partiet och poängterar den kristna etikens betydelse som spelregler för hur vi ska leva med varandra. Samtidigt betonas i andra delar av programmet statens roll som uppsättare av dessa spelregler och det oetiska i att ha en så stor statsskuld som Sverige har.

Samhället beskrivs som bestående av små gemenskaper där

¹⁶⁹ s 85.

¹⁷⁰ s 84.

vars och ens personliga ansvar är avgörande för samhällets bästa. Partiet menar att "(f)ungerar inte familjerna som en bas för samhället, fungerar inte heller samhället" och betonar familjens roll som "överförare av värden och normer till nya generationer".¹⁷¹ Subsidiariteten som samhällelig organisationsprincip förs fram, men ställs inte i motsatsställning till statens auktoritet. Dokumentet har placerats in i den religiösa domänen med undantag för analysnivån "Auktoritet" där dokumentet även placerats i vänster-höger-domänen, på grundval av betoningen av statens roll som garant för etik, principer och moral.

Dokumentet som avslutar den svenska analysen är det minst omfattande av de fyra, ett valmanifest från 1994 som rymmer 19 programmatiska punkter inom ramen av fyra sidor. Valmanifestet uppehåller sig vid aktuella politiska frågor som ungdomsarbetslöshet, pensioner, äldreomsorg och miljöfrågor. Punkterna har formen av politiska förslag och endast i undantagsfall förs en mer argumenterande diskussion, när en sådan finns är den dock vanligen inom den religiösa domänen och berör personligt ansvar samt människans okränkbarhet. Några av förslagen är en ekonomisk reform för att minska statsskulden, extra pengar till äldreomsorg, fortsatta vårdnadsbidrag, skatteväxling för miljön, flyktingmottagning per kontrakt med olika organisationer, kvarterspoliser, rätt att välja skola och kriminalisering av innehav av barnpornografi. Dokumentet har placerats i vänster-höger-domänen med undantag för analysnivån "Människosyn" där dokumentet också placerats inom den religiösa domänen eftersom betoningen av efterlevandet av normen är så stark i den argumentation som förekommer. Resultatet kan åskådliggöras i *figur 4.5*.

Vi kan således konstatera att KdS positionerar sig starkt inom den religiösa domänen med tre av fyra dokument inplacerade på alla nivåer, men ofullständigt inom vänster-höger-domänen. Inom vänster-höger-domänen har KdS mest att säga om samhällets grundkonstruktion (tre dokument) och minst ifråga om människosynen (ett dokument). Liksom i fallet med det franska partiet frågar vi oss nu vilket politiskt innehåll resonemangen har.

¹⁷¹ s 92.

Figur 4.5 Resultat av analys av politiska dokument; KdS, Sverige.

Politisk domän	Vänster–Höger	Religion
ANALYSNIVÅ		
Auktoritet	1994a, 1994b	1987, 1993, 1994a,
Samhällets grundkonstruktion	1987, 1993, 1994b	1987, 1993, 1994a
Människosyn	1987	1987, 1993, 1994a, 1994b

Inom vänster–höger-domänen för KdS på den översta analysnivån – auktoritet – ett resonemang om marknadsekonomins vikt och om staten som garant för rätten till arbete och för spelreglerna i samhället. På den andra analysnivån finns resonemang om demokratis värde, samverkan mellan olika grupper och klasser i samhället, samt om maktindelning som ett viktigt inslag i lösningen av intressekonflikter. På den nedersta nivån återfinns framför allt en diskussion om religionsfrihet, individens oeffergivliga rättigheter samt vikten av att värna om de allra svagaste i samhället.

Inom den religiösa domänen återfinns på den översta analysnivån betoningen av människovärdet, etiken som en absolut norm i samhället, tanken på människan som förvaltare av skapelsen och människans ofullkomlighet. Dessa resonemang återkommer i alla de texter som analyserats här, såväl de franska som svenska partidokument. På den andra nivån kan vi urskilja resonemang om familjen som samhällets grundfundament, samhället som en gemenskap eller harmonisk enhet samt solidaritet och ansvar i förening. Även dessa resonemang återfinns i de allra flesta av de analyserade dokumenten, franska såväl som svenska. På den mest partikulära nivån – människosynen – betonas vikten av normöverföring och fostran, äktenskapet som den prioriterade samlevnadsformen samt också ett absolut nej till alla typer av individuella kränkningar som t ex pornografi och drogmissbruk. Dessa resonemang var dock särpräglade för det svenska KdS och återfanns i mycket liten utsträckning hos det franska systerpartiet.

En metodologisk och teoretisk invändning mot det här använda tillvägagångssättet är att alla partier naturligtvis har en blandning av de båda domänerna. Särskilt tydligt borde det vara

hos konservativa partier, som det svenska Moderata samlingspartiet, men också hos partier som tidigare varit mer kristet präglade som t ex det svenska Folkpartiet liberalerna. Inom ramen för denna studie har därför genomförts ett antal kontrollkodningar av folkpartiets partiprogram (1982 och 1997) samt av moderaternas handlings- och idéprogram (1978 och 1993). I moderaternas fall visar både 1978 och 1993 en kraftig övervikt inom vänster–höger-domänen. I idéprogrammet från 1978 finns vissa resonemang på alla analysnivåerna som skulle kunna hänföras till den religiösa domänen: kopplingen mellan kristen tro och västerländska värden, familjen som samhällets grund och normöverförare samt tonvikten på människovärdet. I 1993 års program nämns explicit kristna värden som en utgångspunkt, vilket faktiskt inte KdS gör, medan övriga resonemang inom den religiösa domänen är mycket vaga.

För folkpartiets del ligger likaledes tonvikten helt och hållet på vänster–höger-domänen. Men i programmet från 1982 finns, framför allt inom den första analysnivån "Auktoritet", resonemang inom den religiösa domänen. Exempel på sådant är betoning av kristen kultur och humanistisk livssyn samt människovärdets okränkbarhet. På de båda andra nivåerna finns resonemang om socialt ansvar, harmonisk balans i samhället, personligt ansvar och nej till droger och prostitution vilka kan hänföras till den religiösa domänen. De båda partierna skiljer sig emellertid på ett mycket tydligt sätt från KdS vars positionering inom den religiösa domänen är betydligt mer helgjutet och konsistent.

Slutsatserna av analysen blir således relativt entydig: det franska partiet positionerar sig i första hand inom vänster–höger-domänen, det svenska partiet i första hand inom den religiösa domänen. Påtagliga likheter i innehåll finns inom den religiösa domänen mellan de båda partierna, dock endast ifråga om synen på auktoritet samt samhällets grundkonstruktion. Människosynen skiljer sig istället åt där det franska partiet betonar trohet, ansvar och är ganska vaga i sitt budskap, medan KdS betonar människans okränkbarhet som individ och vikten av normöverföring mellan individer. Inom vänster–höger-domänen är likheterna färre men rör framförallt betoning av marknadsekonomis vikt, staten som garant för reglerna i samhället, jämlikhet mellan grupper och betoningen av demokrati som konfliktlösare. Även

inom vänster–höger-domänen skiljer sig människosynen helt åt. Där det franska partiet betonar individuellt oberoende och personligt ansvar betonar istället det svenska partiet värnet om de svagaste och individens rättigheter.

Den europeiska kristdemokratins dilemma – sekulära väljare och kristna värden

I detta kapitel har vi problematiserat sekulariseringen både teoretiskt och genom vissa empiriska undersökningar av väljarkåren i Sverige och Frankrike. Utöver den redan väl belagda tesen att allt färre av väljarna går i kyrkan har vi visat att sekularisering också är förbundet med en fragmentisering av kristet livsmönster i meningen att åsikter/beteende och värden frikopplas från varandra. Åsikter i olika moralfrågor associeras inte med vissa kristna värden, givet den definition av sådana värden vi gjort i den här studien. I den svenska protestantiska väljarkåren var denna frikoppling tydlig i den icke-religiösa väljarkåren medan frikopplingen genomsyrade katolska, såväl religiösa som icke-religiösa, franska väljare.

Studien av partiernas ideologiska dokument visade att det svenska partiet lagt sin tyngdpunkt inom den religiösa domänen medan det franska valt att lägga sin inom vänster–höger-domänen. Partierna agerade följaktligen inte alls på samma sätt. Istället visade de förmåga att hantera den omgivning de verkade i. Hur gick det då med de teologiska fundamenten? För det svenska partiet gick det ganska bra, eftersom partiet i första hand placerat sig inom den religiösa domänen. För det franska partiet kan det väl sägas ha gått sämre, då resonemangen kring teologiska fundament var ofullständig. Dock finns det i flera avseenden inom den religiösa domänen stora likheter mellan de bägge partiernas resonemang. Argumentation och tonvikt inom domänen är i allmänhet desamma, med undantag för människosynen där det svenska partiet betonar individens trygghet och rättigheter medan det franska lägger vikten vid egna initiativ och personligt ansvar.

Slutsatsen av studien, i denna del, blir således att de kristde-

mokratiska partierna agerar ideologiskt på den plan de tilldelas i sekulariseringens tidevarv. De två undersökta partierna har inte övergett sina religiösa positioner trots att Europa som helhet är starkt sekulariserat. Partierna agerar inte heller ideologiskt på samma sätt, och är inte oberoende av den nationella religiösa sekulariserade kontexten. Ett katolskt parti tycks kunna ta mer lätt på de teologiska fundamenten genom att de är så uttalade i påvlig auktoritet. Katolicism, i meningen aktiv religion, påverkade inte väljarnas värden i någon större utsträckning. Den franska katolska väljarkåren är också traditionellt borgerlig, vilket homogeniserar den politiskt. I Sverige fanns större skillnader mellan den reellt religiösa protestantiska väljarkåren och den mera av tradition protestantiska befolkningen. En aktiv religiös väljare hade ett livsmönster till vilket ett kristdemokratiskt parti kan relatera sig, medan de sekulariserade väljarna var betydligt mindre orienterade i ett sådant livsmönster.

Eftersom den europeiska övergripande sekulariseringen får olika konsekvenser i väljarkåren beroende på den nationella religiösa kontexten försöker partierna hantera dilemmat mellan teologi och sekulära väljare genom att ta fasta på det nationella i sekulariseringen. Utmaningen för partierna är dock att sekulariseringen tar sig uttryck i en fragmentisering av ett kristet livsmönster. Därmed blir det trots allt svårare för de religiösa partierna att referera till sina teologiska fundament i sin politiska ideologi. Genom att gå i koalition med icke-religiösa partier kan de kristdemokratiska partierna göra en markering av var de hör hemma i den sekulära dimensionen och fortsätta att internt markera sin profil inom den religiösa domänen. Det franska partiet ingår sedan flera år i en borgerlig partigrupp och det svenska partiet har genom regeringssamverkan med de borgerliga partierna markerat sin position. De religiösa partiernas förmåga till strategiskt agerande blir således allt viktigare för deras överlevnad som partier.

5. *Kristdemokratin och de nationella kraven*

Kristdemokratin har övernationella ambitioner, men verkar tillsammans med andra partier i en nationell miljö. I de två föregående kapitlen har vi analyserat samarbetet mellan protestantiska och katolska partier i ett alleuropeiskt parti samt möjligheten att verka som ett religiöst parti i en sekulariserad katolsk och protestantisk miljö. Här är platsen att spegla den europeiska kristdemokratins dilemma, i kläm mellan religion och politik, genom att undersöka hur partierna hanterar dilemmat mellan de teologiska ambitionerna att vara en övernationell rörelse och kraven att verka som ett nationellt politiskt parti med en nationell väljarkår.

Den europeiska integrationen har i stor utsträckning drivits fram gemensamt av kristdemokrater och socialister i Europa. Båda dessa rörelser har internationalistiska ambitioner. De vill verka över nationsgränserna och har internationella samarbetsorganisationer samt ett budskap som riktar sig till alla i en viss grupp oavsett nationella gränser. Samtidigt måste även sådana idealistiska rörelser konfronteras med den nationella politikens alla krav och önskningar. Ett kristdemokratiskt parti i Belgien kan t ex ställas inför valet att gå samman med sina ideologiska fränder i Frankrike, mot sina nationella fränders krav på större inflytande för Belgien i det europeiska samarbetet.

I detta kapitel kommer vi först att problematisera begreppen "nationella krav" och "övernationella ambitioner" för att ge dem en i analysen användbar skärpa.

Nationalism och nationalstat

Att kristdemokratin har ambitioner som går utöver den nationella politiken i de enskilda europeiska staterna har vi diskuterat i *kapitel två* men även i *kapitel ett*. Men vad är ”övernationella ambitioner”? Och vad är ”nationella krav”? Måste de stå i strid med varandra?

I sin numera nästan klassiska studie av nationalism, ”Imagined communities” från 1983, hävdar socialantropologen Benedict Anderson att nationalism uppkommer som en följd av människors föreställningar om en nationell gemenskap, inte som en följd av en faktisk gemenskap. Vi känner nationalitetskänslor gentemot vårt land därför att vi föreställer oss en begränsad, men suverän, gemenskap av människor – gångna, nu levande och kommande generationer – som utgör nationen. Nationalism kan definieras som en ideologi där individens lojalitet och känsla mot nationen överglänser alla andra lojaliteter. Historikern Peter Alter uttrycker i sin bok ”Nationalism” från 1985 det som så att i nationalismen har ”nationen placerats på den allra högsta av piedestaler”. Nationalismen kräver en perfekt likställighet mellan den politiska nationella identiteten och den kulturella. På så sätt skapas nationalstaten. Nationen utan stat är imperfekt och vice versa.¹⁷² Nationella krav förstås i denna studie som krav som härrör ur lojaliteten till nationalstaten, medan övernationella ambitioner innebär ett försök att frigöra lojaliteterna från nationalstaten till förmån för lojaliteter utöver dess territoriella och kulturella gränser.

De övernationella ambitionerna kan i kristdemokratins fall sägas härstamma från tiden före nationalismens födelse på 1800-talet eftersom kyrkan redan under medeltiden menade sig ha en högre auktoritet än de nationella kungarna. I den franska revolutionen och under upplysningstiden bröt individualismen kyr-

¹⁷² Anderson 1993:20ff, Alter 1994:5. Ett annat inom området närmast klassiskt verk är Elie Kedouries ”Nationalism” som först publicerades 1960. Statsvetaren Kedouries arbete är av mer teoretisk-deduktiv natur än Andersons. Kedourie menar att nationalism kan förklaras av ett genomslag för idéerna om självbestämmande och individualism. Hans studie är europeisk och historisk men hans huvudsats är densamma som Andersons, nämligen att nationalism inte är något evigt, ödesbestämt eller fundamentalt i den internationella politiken, se Kedourie 1993.

kans makt i Europa i kontrast till den tidigare hierarkiska samhällsuppfattningen. I kristdemokratin bryts sålunda de stora idéerna mot varandra: nationalism och individualism mot mångnationella imperier och organisk statsuppfattning. Konflikten inom kristdemokratin kan därmed sägas stå mellan en liberal föreställning om en självbestämmande nation och en konservativ föreställning om en organiskt uppbyggd världsvid religiös gemenskap.¹⁷³

Nationalstaten är en modern uppfinning, och en uppfinning som fortfarande har en stark lockelse på en mängd folk och grupper i hela världen. Begreppet självbestämmande är ett nyckelbegrepp i förståelsen av nationalismen liksom begreppet gemenskap. Motsättningen mellan de empiriska fenomen som dessa begrepp denoterar skapar konflikter vilkas konsekvenser vi dagligen kan ta del av i mediernas nyhetsrapportering.

Men i de fall när nation och statsmakt ingått en framgångsrik förening – nationalstaten – organiseras nationen efter medborgarskap och likhet mellan medborgarna, eller efter etniska principer och likhet mellan dessa etniska medborgare. Frankrike har haft medborgarskapslagar som ger alla födda på fransk jord rätt till medborgarskap, medan Israel betraktar alla judar oavsett medborgarskap som potentiella medborgare i Israel. Tyskland har medborgarskapslagar som ger alla med tyskt blod i ådrorna rätt till medborgarskap, medan Kanada välkomnar de flesta som så önskar att bosätta sig och bli medborgare.

Statsmakten kan också befrämja en separat utveckling för olika etniska grupper inom ramen för sitt eget territorium antingen genom federal anordning som i Belgien eller, med helt andra konsekvenser, i apartheidpolitikens Sydafrika. Men i dessa sistnämnda fall är det svårt att tala om en nationalstat. Tänkbart är en federal stat på europeisk nivå, något som debatteras i form av ett europeiskt medborgarskap, vilket skall ge vissa rättigheter i hela EU. Vi talar då om en verkligt multinationell (eller övernationell) stat. För kristdemokratin torde den övernationella gemenskapen ligga ideologiskt bäst till, och de europeiska kristdemokratiska partierna har också varit drivande i utvecklingen

¹⁷³ För en diskussion om religiösa gemenskapsbands betydelse för uppkomsten och lösningen av internationella konflikter, se Johnston och Sampson 1994.

mot en övernationell europeisk enhet. Det etniskt organiserade stamsamhället torde däremot ligga mycket långt ifrån kristdemokratin idéer.

Politiken i de europeiska länderna måste naturligtvis föras i samklang med nationella krav och behov, sådan är nu en gång politikens natur.¹⁷⁴ Men de kristdemokratiska partierna och väljarna borde vara mindre orienterade mot det nationella och mer inriktade på övernationella politiska problem och lösningar, om den kristdemokratiska ideologin fått genomslag hos dem. Visserligen har vi under lång tid sett att många av de europeiska länderna har fått ett allt "rymligare" partisystem. Partisystem med många partier kan ytterligare nationalisera politiken.¹⁷⁵ Inom ramen för det nationella partisystemet kan partier med endast nationella problem på agendan få stort genomslag, samtidigt som de lokala inslagen i politiken lyfts upp till nationell nivå eller försvinner. Den traditionella organiseringsprincipen i Europa, det vill säga specifika sociala baser för vissa bestämda partigrupperingar, löses upp och nya ideologiska riktningar tar plats i de olika nationella partisystemen. Trots dessa trender borde de kristdemokratiska partierna och väljarna ha åsikter av mer övernationell natur än av nationell om ideologin skall sägas ha någon betydelse.

Om de kristdemokratiska väljarna och partierna i olika länder gör olika värderingar i fråga om övernationella ambitioner och nationella krav kan vi hävda att de nationella attributen i varje stat slår igenom hos dessa väljare. Den kristdemokratiska ideologin är följaktligen inte stark nog att utjämna nationella skillnader. Om i stället de kristdemokratiska väljarna och partierna i

¹⁷⁴ För en översikt över demokratiska dilemman i mötet mellan nationell politik och övernationella ambitioner se Jerneck (1994). Jerneck skriver avslutningsvis i sin översikt att "(Ä)ven om de rådande konfliktmönstren delvis kan definieras utifrån partiideologiska och transnationella lojaliteter, är de grundläggande skiljelinjerna fortfarande av övervägande nationell natur", s 246. Se även Heidar och Svåsand 1997.

¹⁷⁵ Korrelationen mellan antalet partier och väljarrörligheten är stark, i Belgien 0.48 under efterkrigstiden, i Frankrike 0.55 under samma period, se Bartolini och Mair 1990:140. En stark väljarrörlighet tenderar att nationalisera politiken då nationella frågor kan få större utrymme, partier med nationella problem på agendan får större genomslag och väljarna överhuvudtaget påverkas starkare av de nationella valkampanjerna. En sådan nationalisering innebär också att politiken blir mindre lokal och mer nationellt homogen, se Caramani 1996:205ff.

olika länder, med olikartad nationell kontext, alla har en mer övernationell ideologi än andra väljare kan vi hävda att de ideologiska attributen hos kristdemokratin är mer utslagsgivande för väljarens uppfattning än den nationella kontexten.

Övernationella ambitioner hos belgiska kristdemokratiska väljare

Kristdemokratiska partier har suttit i Belgiens koalitionsregeringar under hela efterkrigstiden med undantag för åren 1945–47, samt en kort period under 1958. I valet 1995 erhöll det franskspråkiga Parti Social Chrétien (PSC) 7,7 procent av väljarstödet och det flamländska Christelijke Volkspartij (CVP) 17,2 procent och blev därmed största enskilda parti. Belgiens kristdemokrati splittrades 1968 i två partier, ett flamländskt och ett franskt. Det franska kom i skymundan för det flamländska partiet. PSC, det franska partiet, blev i valet 1995 sjunde största parti av elva större partigrupperingar, lika stort som det främlingsfientliga flamländska Vlaams Blok men nästan dubbelt så stort som AGALEV (de gröna).

Om de övernationella ambitionerna hos de kristdemokratiska väljarna skall sägas vara större än de nationella så måste vi hos dem se en prioritering av det övernationella på bekostnad av det nationella. I praktiken innebär det att de belgiska kristdemokratiska väljarna måste sätta Europa före den egna regionen, den europeiska integrationen före nationella frågor och den europeiska identiteten före den belgiska. För de belgiska väljarna, som är djupt splittrade längs språkgränserna, kan en belgisk nationalism – alltså en gemensamhetssyn på det egna landet – vara nog så ”övernationell”, och en antinationell – alltså en separatistisk uppfattning om det egna landet – vara nog så nationalistisk. Nationalism är lojalitet gentemot en kulturell nation likaväl som gentemot en politisk nation. När dessa två enheter inte hänger samman går lojaliteten mot den kulturella nationen först.¹⁷⁶

Det är således mer nationalistiskt att stödja separatistiska krav till förmån för en fransktalande nation än att stödja den

¹⁷⁶ Alter 1994:9.

flerspråkiga staten Belgien. För att de kristdemokratiska väljarna skall sägas vara övernationella i kristdemokratisk mening skall de belgiska kristdemokratiska väljarna *åtminstone* prioritera Belgien före den egna regionen. Om så är fallet kan vi säga att det finns en tendens till övernationalism. Om de belgiska kristdemokratiska väljarna prioriterar Europa före *såväl* den egna regionen som Belgien finns det däremot en klar övernationell ambition. För att hålla de nationella faktorerna konstanta jämför vi med prioriteringen för alla väljare som inte röstar kristdemokratiskt.

Vilka av dessa frågor kan betecknas som uttryck för efter vilka principer nationen skall organiseras? Jo, de frågor som handlar om konflikten mellan statsmakt och etnicitet. Följaktligen skall frågorna om tillhörighet till olika språk, till region – Belgien eller Europa – och frågorna om huruvida regionerna eller Belgien skall bestämma allting, betraktas som operationaliseringar av organiseringsprinciper. Vi kan då se i *tabell 5.1* att de båda kristdemokratiska partierna skiljer sig avsevärt åt! De fransktalande kristdemokraterna uppfattar ”Belgien” som en naturligare organiseringsprincip än sin egen region och sitt eget språk, medan de flamländska kristdemokraterna anser tvärtom.

De flamländska kristdemokraterna är mer etniska än väljare som inte röstar på kristdemokraterna och de vallonska kristdemokraterna är mindre etniska än icke-kristdemokratiska väljare. Synen på Europa skiljer inte mycket, men de flamländska kristdemokraterna placerar Europa något lägre än övriga väljare. Bland de belgiska väljarna i allmänhet är hälften ”belgare”, endast 47 procent tycker att Belgien skall bestämma allting och 52 procent menar sig tillhöra Belgien i första hand.

Vilka av frågorna kan betecknas som uttryck för hur medborgarna skall behandlas? Jo, de frågor som handlar om betydelsen av begreppet nationalism, om att försvara alla belgares intressen, samt om det finns skillnader mellan flamländerna och vallonerna. Även i dessa frågor skiljer sig de båda kristdemokratiska partierna ordentligt åt. De vallonska kristdemokratiska väljarna är mer positiva till begreppet nationalism och till att försvara alla belgares intressen än både de flamländska kristdemokraterna och väljarna i allmänhet. De flamländska kristdemokraterna anser i högre utsträckning än icke-kristdemokratiska väljare att

Tabell 5.1 Belgiska kristdemokratiska och icke-kristdemokratiska väljares uppfattning om Europa, den egna regionen samt staten Belgien (1991, procent).

Instämmer i att:	Parti Social Chrétien (PSC)	Christelijke Volkspartij (CVP)	Övriga
Ordet nationalism betyder mycket för mig	28	17	16
Det är stora skillnader mellan flamländare och valloner	53	42	48
Viktigaste politiska målet att försvara alla belgares intressen	80	71	70
Flandern/Valloniet skall bestämma allting själva *	24	32	36
Belgien skall bestämma allting *	50	51	46
Känner mig närmare belgare med samma språk än andra belgare	48	72	57
Känner mig i första hand tillhörig en viss region	19	39	38
Känner mig i första hand tillhörig Belgien	74	43	50
Europa som tillhörighet kommer först	25	17	23
Europa som tillhörighet kommer mellan regionen och Belgien	19	22	20
Europa som tillhörighet kommer sist	56	60	57

*Kommentar:*¹⁷⁷ Frågorna med asterisk (*) har haft en instämmandeskala mellan 0 och 10. Stegen 0–4 har här betecknats som instämmande i påståendet. Tillhörighet till region och språk är baserat på det språk eller den region som respondenten själv tillhör. Alla vet ej-svar är borträknade.

¹⁷⁷ Undersökningen genomfördes efter parlamentsvalet 1991 av Interuniversitair Steunpunt Politieke-Opinieonderzoek, Leuven, Belgien. Urvalet omfattade 4 800 personer i ett stratifierat urval; 2 500 från Flandern, 1 500 från Valloniet samt 800 från Bryssel varav hälften av varje språkgrupp. Intervjuerna genomfördes hemma hos respondenterna.

det råder skillnader mellan valloner och flamländare, medan de vallonska kristdemokraterna anser det i lägre utsträckning.

Sammantaget visar de vallonska kristdemokratiska väljarna tendenser till en övernationell ideologi där medborgarskap och likhet är viktigare än etnisk tillhörighet, medan de flamländska kristdemokraterna har en närmast etnisk uppfattning om nationen. De vallonska kristdemokratiska väljarna överensstämmer således med den idealtypiska kristdemokratiska nationalitetsuppfattningen, medan den flamländska inte alls gör det. Belgien och de kristdemokratiska belgiska väljarna kan därmed inte sägas omfatta någon klart markerad övernationell ideologi. De belgiska kristdemokratiska partierna torde därmed få avvägningsproblem, både det lilla vallonska – som skall konkurrera på nationell scen där den etniska och regionala tillhörigheten är viktigast – och det stora flamländska – som skall förena en grund av övernationell kristdemokrati med regionala och etniska krav.

Övernationella ambitioner hos svenska och franska kristdemokratiska väljare

Om nu Belgien är ett särskilt svårt test på hypotesen om att den kristdemokratiska ideologin skulle ha effekten att kristdemokratiska väljare är mer övernationella än andra, kan Frankrike och Sverige kanske vara länder där hypotesen har andra förutsättningar. I Frankrike finns en stark nationalism, till skillnad från i Belgien och Sverige. I Sverige finns en protestantisk miljö till skillnad från i Belgien och Frankrike. De tre länderna är således mycket olika varandra i dessa, för teorin, centrala avseenden.

Om de svenska kristdemokratiska väljarna skall anses omfatta en övernationell ideologi bör de vara positiva till den europeiska integrationen, särskilt på bekostnad av den nationella identiteten.

De kristdemokratiska väljarna visade enligt *tabell 5.2* i samband med riksdagsvalet 1994 ingen särskild övernationell ambition. Visserligen var de kristdemokratiska väljarna mer positiva till avtalet mellan Sverige och EU, och ett därpå baserat medlemskap, men att på sikt låta den nationella identiteten försvin-

Tabell 5.2 Svenska kristdemokratiska och icke-kristdemokratiska väljares uppfattning om Europa (1994, procent).

<i>Instämmer i:</i>	<i>Kristdemokraterna (KD)</i>	<i>Alla</i>
Sverige bör vara med i EU och på sikt verka för ett förenande av EU:s medlemsstater till ett Europas förenta stater	0	10
Sverige bör vara med i EU i enlighet med det framförhandlade avtalet mellan Sverige och EU:s medlemsstater	26	15

Källa: Gilljam och Holmberg 1995:155.

na i ett Europas förenta stater tyckte kristdemokratiska väljare inte var en bra idé. Debatten var vid den här tiden mycket stark och kanske kan det ha påverkat väljarna på ett systematiskt sätt. Ställer sig de kristdemokratiska väljarna fortfarande i huvudsak negativa till övernationalitet i form av europeisk integration?

Kristdemokratiska väljare i Sverige tycks inte vara mer övernationala än andra väljare, inte heller 1996. Bland de kristdemokratiska väljarna finns istället ett större motstånd mot EU än

Tabell 5.3 Svenska kristdemokratiska och icke-kristdemokratiska väljares uppfattning om Europa (1996, procent).

<i>Instämmer i:</i>	<i>Kristdemokraterna (KD)</i>	<i>Övriga</i>
Jag är i huvudsak för EU	29	39
Jag är i huvudsak emot EU	71	61
Sverige bör vara medlem i EU även om det betyder inskränkning av den politiska självständigheten	16	20
Sverige bör lämna EU även om det betyder försämrad ekonomi	49	36

Kommentar: Data från SOM-undersökningen 1996. Vet ej-svar exkluderade.

hos andra.¹⁷⁸ Tanken att lämna EU, oavsett ekonomiska konsekvenser, har också fast grund. En övernationell ambition, som skulle varit unik för de kristdemokratiska väljarna, torde istället ha varit att oavsett konsekvenserna föredra den europeiska integrationen på den nationella suveränitetens och ekonomins bekostnad. Likheter med de belgiska flamländska kristdemokratiska väljarna är stora, de egna kraven inom den egna regionen går före övernationellt samarbete. Samtidigt vet vi inget om synen på språk, kultur eller region hos de svenska väljarna.

De franska kristdemokratiska väljarna röstar på Union pour la Démocratie Française (UDF). I denna paraplyorganisation för olika mittenpartier ryms det lilla kristdemokratiska partiet Centre Démocrates Sociaux (CDS), numera under namnet Force Démocrate (FD). I det franska valsyste­met där man röstar på person i majoritetsvalkretsar är det svårt att skilja ut CDS från UDF i samband med val. I en valundersökning från 1988 är det möjligt att se hur just de personer som röstat på CDS – inom UDF – ställer sig till olika politiska frågor. Tyvärr ställdes då mycket få frågor av relevans för den här studien. En av de frågor som kan ha betydelse är dock graden av instämmande i "Jag är stolt över att vara fransman/fransyska". Av de kristdemokratiska väljarna svarade 69 procent instämmande, av alla övriga väljare 70 procent. Således ingen som helst skillnad. Inte heller i andra frågor om politikens väsen skiljde sig de kristdemokratiska väljarna från övriga väljare, de var inte mer missnöjda, politiskt intresserade eller hoppfulla än andra väljare. De franska kristdemokraterna skiljde sig inte heller från övriga UDF-väljare, trots att UDF rymmer flera olika partigrupperingar.

I samband med presidentvalet 1995 genomfördes en valundersökning där det ställdes betydligt fler frågor kring Europa och europeisk integration, dock utan att väljarna fick ange exakt partipreferens. Med tanke på att UDF-väljarna i allmänhet 1988 inte avvek från CDS-väljarna i någon politiskt väsentlig fråga bör vi dock kunna dra mycket försiktiga slutsatser om kristdemokraternas övernationella ambitioner även i Frankrike.

¹⁷⁸ Se även Hagevi 1995 som visar att bibelsyn påverkar attityden hos religiösa väljare till europeisk integration.

Tabell 5.4 *Franska väljares uppfattning om Frankrike och Europa uppdelat på UDF-väljare och övriga väljare (1995, procent).*

Instämmer i:	Union pour la Démocratie Française	Övriga
Jag har många gemensamma intressen med invånare i andra europeiska länder	15	16
Frankrikes plats i världen är den viktigaste politiska frågan*	68	61
Europaintegrationen är den viktigaste politiska frågan*	59	59
Känner mig bara fransk – inte europeisk**	31	29
Attityd till Europa – Mycket positiv***	29	28

*Kommentar:*¹⁷⁹ På de två frågorna med asterisk (*) fick intervjupersonerna gradera förslagens vikt på en skala från 0 till 10. Den här redovisade siffran är andelen som placerat frågan från 6 till 10. På frågan med två asterisker (**) fick intervjupersonerna ta ställning till fem alternativ – bara fransk, mer fransk än europé, lika mycket, mer europé än fransk samt bara europé. Den här redovisade siffran är andelen som svarat ja på det första alternativet. På frågan med tre asterisker (***) fanns fyra alternativ – mycket och ganska positiv samt ganska och mycket negativ. Den här redovisade siffran är andelen som instämde i det första alternativet. Alla vet ej-svar är borträknade.

Vi kan genom *tabell 5.4* dra slutsatsen att ingenting tyder på att de franska kristdemokratiska väljarna är mer övernationella än andra väljare. I en enda fråga skiljde sig de franska UDF-väljarna från övriga väljare, och då i nationalistisk riktning när en något större andel av dem menade att Frankrikes plats i världen var den viktigaste politiska frågan. Bland UDF:s väljare i Frankrike fanns inte större känsla för Europa än bland övriga väljare, och inga som helst tecken till att föredra det europeiska på bekostnad av det franska. De franska kristdemokratiska väljarna tycks i likhet med övriga franska väljare främst betona det franska och tycker sig inte ha mycket gemensamt med övriga europe-

¹⁷⁹ Undersökningen genomfördes av Centre pour études de la vie politique en France (CEVIPOF) efter presidentvalet 1995, som intervjuer med 4 078 personer.

iska länder. Vi vet inte vad de har för uppfattning om organiseringsprinciperna – etnicitet eller statsmakt – därför kan vi inte heller bestämma om de likt belgiska kristdemokratiska väljare föredrar kulturhomogenitet eller snarare nationalstatsprincipen. Således finns varken hos de franska eller svenska väljarna belegg för något genomslag för det övernationella elementet i den kristdemokratiska ideologin.

Har kristdemokratiska väljare övernationella ambitioner?

Kristdemokratin övernationella ambitioner har inte generellt slagit igenom i de kristdemokratiska väljarnas attityder. Den partifamilj som varit en av de drivande parterna i det europeiska samarbetet har misslyckats med att få de övernationella ambitionerna att bli ett ideologiskt fundament hos de egna väljarna. Undantaget är de vallonska kristdemokraterna i Belgien, som visar en betydligt mer positiv attityd till europeisk integration än övriga belgiska väljare samt också har en stark nationell identitet i den belgiska staten, snarare än i den egna regionen.

Om de kristdemokratiska väljarna och partierna i olika länder gör samma värderingar i fråga om övernationella ambitioner kan vi hävda att den kristdemokratiska ideologin är stark nog att utjämna nationella skillnader. Om i stället de kristdemokratiska väljarna och partierna i olika länder, med olikartad nationell kontext, alla gör liknande bedömningar ifråga om de övernationella elementen som andra väljare, kan vi hävda att de ideologiska attributen hos kristdemokratin är mindre utslagsgivande för väljarens uppfattning än det nationella politiska sammanhanget.¹⁸⁰ Slutsatsen blir således att den nationella politiska kontexten i huvudsak är bestämmande för de kristdemokratiska väljarnas ideologiska uppfattning i frågor om nationalism och övernationella ambitioner.

¹⁸⁰ En konsekvens för hanterandet av det överordnade dilemmat mellan teologiska fundament och partistrategi blir att de kristdemokratiska partierna inte har något väljartryck på sig ifråga om övernationella ambitioner. Dessa ideologiska fundament är således, ur väljarstrategisk synvinkel, lättast att kompromissa bort.

De kristdemokratiska partiernas övernationella ambitioner

I föregående avsnitt har vi visat att den nationella kontexten i huvudsak är bestämmande för de kristdemokratiska väljarnas övernationella ambitioner. Alla de undersökta kristdemokratiska väljargrupperna, utom den vallonska, var lika nationalistiska som sina nationella bröder och systrar. Det vallonska partiets sympatisörer var däremot betydligt mer övernationella än sina nationella bröder och systrar. Vi har konstaterat att väljarna inte har ideologiska, abstrakta och grundläggande övernationella ambitioner utan istället mer avgränsade nationella krav och önsningar. Nästa steg är att undersöka partiernas förutsättningar att påverka väljarna till övernationella ambitioner. Vi vill gärna veta om partierna kunnat påverka väljarna till några övernationella ambitioner, även om väljarna inte i allmänhet visade några tecken på att låta sig påverkas av den europeiska kristdemokratins ideologiska kännetecken.¹⁸¹

I traditionell representationsforskning används ofta en åsiktsöverensstämmelsemodell för att undersöka graden av överensstämmelse mellan väljare och valda. Syftet är att förklara de folkvalda representanternas röstbeteende. Modellen lanserades 1963 av Warren Miller och Donald Stokes i deras studie av den amerikanska kongressen.¹⁸² Modellen bygger på att viss samstämmighet bör återfinnas mellan väljare och valda för att vi

¹⁸¹ Graden av samstämmighet mellan väljare och valda har länge varit ett centralt fält för den empiriska väljarforskningen. Studierna har ofta diskuterat partierna och partiernas åsiktsöverensstämmelse med väljarna, dock utan att undersöka dokument, kader eller andra partipolitiska uttryck, istället undersöks partiernas representanter i parlamentet. För en svensk pionjärstudie på området se Holmberg 1974. Här har vi tagit Sören Holmbergs uppmaning ad notam när han skriver att "(S)tatsvetare som studerar attitydmässiga konfliktdimensioner i flerpartisystem bör arbeta med både individ och parti som analysenhet. Den 'amerikanska' metodologin kan inte okritiskt utnyttjas vid undersökningar av europeiska partisystem." Ibid s 33.

¹⁸² Modellerna diskuterades i Wright (1971). Se också Converse och Pierce 1986: 229ff, samt Eulau 1987 som använder och utvärderar Miller–Stokes representationsmodell. Miller–Stokes modell är en representationsmodell där förhållandena mellan politikerns egen åsikt, hans/hennes röstbeteende, hans/hennes uppfattning om sina väljares (eg. sin valkrets) åsikt samt väljarnas faktiska åsikt problematiseras. Modellen lanseras i Miller och Stokes 1963.

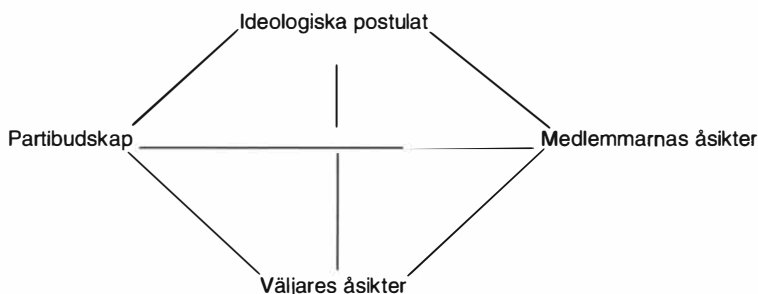
skall tala om en representativ demokrati. Den folkvaldes stöd till politiska förslag och initiativ skall kunna förklaras till så stor del som möjligt av åsikterna hos dem som valt honom/henne. Arbetet med att undersöka demokratin ur ett representativt perspektiv påbörjades på 1960-talet i USA men har sedan dess fått stor spridning.¹⁸³ Modellen som lanserades av Miller och Stokes innehöll sex möjliga relationer av överensstämmelser: 1) mellan politikerns egen åsikt och dennes uppfattning om väljares åsikt, 2) mellan egen åsikt och röstning i parlamentet, 3) mellan egen åsikt och den faktiska åsikten hos väljarna, 4) mellan den faktiska åsikten hos väljarna och politikerns uppfattning om densamma, 5) mellan den faktiska åsikten hos väljarna och politikerns röstning i parlamentet, samt 6) mellan röstning i parlamentet och politikerns uppfattning om väljarnas åsikt. Heinz Eulau har kritiserat modellen för dess naiva uppfattning om demokrati som någon form av automatisk överensstämmelse i åsikter mellan väljare och valda. Allt man kan begära av en representativ demokrati, menar Eulau, är att de valda är känsliga för, och medvetna om, medborgarnas krav och önskningar. Han menar att en alternativ modell för att testa hur, och på vilket sätt, väljarna anpassar sig till, eller svarar på, de valdas olika politiska initiativ vore på sin plats. Eulau menar att samspelet mellan väljare och valda är mycket mer komplicerat än vad som antyds om forskaren menar att god demokrati är att de valdas åsikter till så stor del som möjligt skall gå att förklara med hjälp av väljarnas åsikter.

Representationsforskningens partier utgörs alltid av de valda kandidaterna i parlamenten, en amerikansk influens som lever kvar i de flesta forskningdesigner på området. Politisk representation som grund för en representativ demokrati bygger emellertid också på att väljarnas ideologiska positioner och partiernas har något mått av samstämmighet. Ett system med partier som

¹⁸³ I Sverige inleddes forskningen på detta område av Bo Särilvik, som 1968 startade "representationsundersökningen" vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg. Den första stora studien av svensk representation var Sören Holmbergs doktorsavhandling "Riksdagen representerar svenska folket" från 1974. Representationsundersökningen har också avrapporterats i Per-Anders Roths doktorsavhandling "Riket, valkretsen och hemkommunen" från 1996.

ideologiskt inte representerar väljarna har rimligen inga möjligheter att utgöra grunden för en god demokrati.¹⁸⁴ Med en omdellering av Millers och Stokes modell kan vi undersöka de verkliga partierna – partiorganisationerna – och deras ideologiska budskap och överensstämmelsen mellan dessa och väljarnas ideologiska preferenser. I en sådan modell kan vi ställa upp motsvarande Millers och Stokes modell enligt *figur 5.1*.

Figur 5.1 Överensstämmelsemodell mellan budskap – väljare – medlemmar – ideologi.

Syftet är att fastställa om det finns någon möjlighet att partibudskapet skulle kunna förklara väljarnas åsikter. I denna studie har vi undersökt tre länder – Belgien, Frankrike och Sverige – och haft möjlighet att studera fyra partier – de två belgiska, det franska samt det svenska kristdemokratiska partiet. Särskilt intressant i det här sammanhanget är att de två belgiska partiernas väljare skiljer sig avsevärt åt i frågan om övernationella ambitioner. Skiljer även de båda kristdemokratiska partierna i Belgien sig åt ifråga om övernationella ambitioner?

Våra frågor till partierna och deras program blir således: *A) finns det övernationella ambitioner i partiprogrammen?* samt *B)*

¹⁸⁴ Hos Josef Schumpeter återfinns dock en demokratiuppfattning som skulle kunna tolkas som att värdemässig överensstämmelse inte spelar någon roll för den goda demokratin. Enligt Schumpeter är demokratins kärna att medborgarna kan ersätta en regering med en annan. Frågan är då om "god demokrati" kan förstås som att medborgarna oupphörligen byter ut regeringarna? Även Schumpeter menar dock att regeringens uppgift är att fatta de beslut som är mest tilltalande eller minst obehagliga. En mekanism för att göra detta finns om representanterna och väljarna har en gemensam ideologi. Se vidare Held 1995:197ff.

finns det överensstämmelse mellan väljarna, de ideologiska postulaten och partibudskapet ifråga om de övernationella ambitionerna?

Genom den empiriska studien av partierna kan vi således diskutera den kristdemokratiska övernationella ambitionens faktiska genomslag på såväl partier som väljare, men också få en diskussion om hur partierna hanterat dilemmat mellan nationella krav och övernationella ambitioner i förhållande till väljare och till ideologiska postulat.

Belgien, Frankrike och Sverige – partierna och nationalismen

Inom den flamländska kristdemokratin, CVP, råder motsättningar mellan parlamentarikerna, medlemmarna och de kristdemokratiska ministrarna om vikten av federalism i Belgien.¹⁸⁵ Men genom att partiet varit grundkomponenten i de belgiska regeringarna under så lång tid har partiet ändå tvingats prioritera statens intressen högre än andra partier gjort.

Under tidigare år har CVP menat att flamländarna inte behöver någon federal stat eftersom det räcker att utnyttja sin majoritet i de belgiska institutionerna för att skydda Flanderns intressen. Men under Wilfried Martens tid som premiärminister – april 1979 till oktober 1991, med avbrott 1981 – och under 1970-talet med Martens som partiledare – blev CVP mycket mer federalistiskt. Redan 1976 röstade partiet på sin kongress igenom förslag till reformering av staten i form av genomförd federalism. Och i slutet av 1980-talet var CVP åter villigt att ta det slutgiltiga steget mot en federal stat, något som också blev fallet 1993.

Bland de flamländska partierna har CVP gjort sig känt som det mest Europavänliga och har också en i grunden mycket positiv syn på den europeiska integrationen. Partiet är berett att överföra betydligt mer av den nationella kompetensen till den Europeiska Unionen. I sitt Europaprogram menar CVP sig re-

¹⁸⁵ Eftersom min flamländska inte är vad den borde vara för en innehållsanalys av CVP:s program, bygger diskussionen om CVP, förutom på partiets eget program, på de Winter 1996. Vid en genomgång av programtexterna finner jag inget som ger anledning att tvivla på de Winters analys av partiets idéer.

presentera Flandern i Europa, inte Belgien, vilket dock stärker tolkningen att CVP:s positiva hållning till Europa är ett sätt att låta regionerna få större inflytande på det politiska beslutsfattandet.¹⁸⁶ Trots detta domineras valkampanjerna av federala frågor.¹⁸⁷ Tidigare kom vi fram till att CVP:s väljare var mer intresserade av sin region än av både Belgien och av Europa. CVP:s väljare var också mindre intresserade av Europa än det vallonska kristdemokratiska partiet PSC. Diskussionen om CVP:s hållning till Europa och förekomsten av övernationella ambitioner visar visserligen att partiet har sådana, men de är starkt kopplade till möjligheten för regionen Flandern att få större politiskt inflytande och autonomi. CVP:s väljare kan därmed sägas ha "förstått" meningen med de övernationella ambitionerna hos partiet, nämligen att stärka den egna regionen och försvaga den federala nivån.¹⁸⁸

Vi konstaterade ovan att de franska och svenska kristdemokratiska väljarna var mer nationalistiska än positiva till europeisk integration, medan de fransktalande belgiska kristdemokraterna i PSC var starkt positiva till Europa och integrationen. I en mycket enkel kvantitativ studie har vi genomfört en jämförande undersökning av det svenska, franska och vallonska belgiska kristdemokratiska partiernas program. Alla programmen är vanliga partiprogram som omfattar alla politiska områden, de härstammar från tidpunkter nära de tidpunkter då väljarna tillfrågats och är alla från början av 1990-talet. Genom att räkna antalet tillfällen när Europa, det egna landet eller en region inom det egna landet nämns och dividera tillfällena med antalet skrivna sidor i programmet kan vi få ett index som ger en grov uppskattning av var betoningen läggs hos partierna.¹⁸⁹ Rela-

¹⁸⁶ "Europa in goede handen" Programma Europese Verkiezingen 1994, CVP, s 7.

¹⁸⁷ de Winter 1996:73.

¹⁸⁸ de Winter menar att CVP är särskilt känsligt för den egna opinionen och inte har någon ideologisk uppfattning alls. Han menar också att CVP har en tendens att vara mer opinionstillvänt än övriga flamländska partier och har en minoritet aktiva som när som helst är beredda att "spela ut det flamländska kortet" vilket gör partiet ideologiskt svajigt i dessa nationella frågor. de Winter 1996:71, 73.

¹⁸⁹ Programmen var mycket olika långa, och det totala antalet ord per sida var olika. I det svenska programmet var antalet ord ca 250–300 ord/sida på 106 sidor, i det belgiska ca 550–600/sida på 40 sidor och i det franska programmet 450–500 ord/sida på 15

tionen mellan de tre partiernas index stämmer väl överens med den intuitiva uppfattning om profilen som en genomläsning ger.

Tabell 5.5 Olika områdets plats i kristdemokratiska partiprogram i Belgien, Frankrike och Sverige (index).¹⁹⁰

	Belgien PSC (1991)	Frankrike CDS (1990)	Sverige KdS (1993)
Europa	0,45	3,00	0,52
Det egna landet	0,25	1,34	0,86
Regionen	0,90	0,47	0,28

Kommentar: Indexet visar hur många gånger per jämförbar sida uttryck som denoterar begreppen Europa, det egna landet eller regionen förekommer i programtexten.

Vid en jämförelse inom respektive parti framstår PSC som det mest regionvänliga, Frankrikes CDS som det mest Europavänliga och svenska KdS som det mest "egna landet"-vänliga. Det franska partiet har en avsevärt mer Europabetonad programtext än de övriga, men betonar även det egna landet mycket starkare än övriga partier. Jämförelser mellan länderna blir lätt missvisande. Nivåerna bestäms av den nationella kontexten. Minst viktigt för PSC är det egna landet, för det franska CDS är regionerna minst viktiga liksom de är för KdS i Sverige. Om vi skulle använda denna grova beräkning kan vi konstatera att det svenska partiet är i takt med väljarna; varken parti eller väljare sätter Europa före det egna landet. Det franska partiet sätter Europa avsevärt mycket mer framför Frankrike än vad de egna väljarna

sidor. Det svenska programmets sidor har räknats om till 64 sidor (minus 40 procent av sidorna) för att göra en grov jämförelse mellan länderna möjlig. Fördelningen mellan områden inom det svenska programmet förändras inte av den divisionen.

¹⁹⁰ De program som använts är "Programme electoral du PSC" Elections législatives du 24 novembre 1991 (Belgien), "Principprogram för gemenskap och människovärde" KdS 1993 (Sverige) samt "Cinq fondements pour l'avenir" CDS 1990 (Frankrike).

uppgett sig göra. I det belgiska partiet råder också brist på parallellitet då partiet prioriterar de belgiska regionerna före det egna landet och före Europa, vilket väljarna inte gör.

Övernationell ideologi är utan betydelse för såväl svenska kristdemokratiska väljare som för partiet. Partiets dilemma uppstår i förhållande till de ideologiska postulaten, men inte till väljarna. Valloniens kristdemokrater PSC är inte överens med sina väljare om prioriteringen av övernationella ambitioner. Övernationell ideologi är viktig för väljarna men inte för partiet. Även PSC har således ett dilemma att hantera mellan sina ideologiska postulat och sitt eget budskap. Övernationell ideologi är däremot viktig för CDS men inte för partiets väljare. Inget av partierna har, på något sätt som skiljer dem från andra i det egna landet, lyckats övertyga väljarna om sin övernationella position. Båda partiernas dilemman ligger följaktligen i relationen mellan partibudskap och väljare.

Vad vill partierna med Europa, det egna landet och den regionala nivån?

För att säga något om hur partierna valt att hantera sina dilemman skall vi undersöka *vad* partierna säger i sina program om Europa, det egna landet samt regioner inom landet. Svenska KdS och belgiska PSC har dilemman i förhållande till sina ideologiska postulat, franska CDS och belgiska CVP i förhållande till sina väljare.

På den övernationella nivån talar alla partierna om *Europa*, den europeiska integrationen och europeiskt samarbete inom olika områden. Kristdemokraterna i Sverige menar att den europeiska integrationen är en fråga om fred och säkerhet. ”Ett integrerat och federalt uppbyggt Europa, dvs ett nära samarbete mellan självständiga stater, är det effektivaste sättet att verka för fred och frihet för Europas folk” (s 107), menar KdS i sitt program.¹⁹¹ Vidare anser KdS att Europa befrämjar effektiviteten, eftersom

¹⁹¹ Att KdS här inte uppfattar skillnaden mellan federation och konfederation måste anses ganska anmärkningsvärt då det federala Europa är en av den internationella kristdemokratins absoluta hjärtefrågor.

”gränsöverskridande problem” kräver ”gemensamma lösningar” (s 107). Svenska KdS betonar också att subsidiaritetsprincipen skall gälla i hela den europeiska integrationen, att en europeisk konstitution skall upprättas och att en gemensam europeisk strategi för östutvidgningen samt för tredje världen måste utformas.

I Belgien talar PSC om Europa på ett annat sätt. Eftersom Belgien varit del av den europeiska integrationen sedan dess moderna start på 1950-talet följer naturligt att argumentationen inte tar fasta på legitimering av processen, utan snarare på hur den skall integreras i det nationella arbetet. En sådan integrering kan t ex ske enligt PSC genom att företagsbeskattningen, liksom energiskatter på energislag som förorenar miljön, skall harmoniseras i hela Europa. Europeisk integration nämns ofta i samband med Sovjetunionens fall, ett skeende som PSC menar möjliggör en nystart för europeisk integration. EU blir, efter Sovjetunionens fall, säger PSC ”den enda polen av stabilitet” i Europa (s 38). Säkerhetspolitiska ambitioner hos EU framhålls av PSC. Partiet hoppas att EU skall få en helt igenom gemensam utrikespolitik, också avseende försvarsfrågor. Partiet vill se ett förnyat NATO i vilket Europa, tillsammans med Kanada och USA, utvecklar en egen linje i försvars- och säkerhetspolitiken. EU skall även vara konfliktförebyggande på olika sätt på den europeiska kontinenten.

Belgien skall enligt PSC naturligtvis dra sitt strå till den europeiska stacken. Den belgiska armén, visserligen liten i storlek, skall ingå i den europeiska säkerhetsstrukturen. För detta krävs såväl omorganisering som nya regler och villkor för tjänstgöring. Värnplikt i Belgien skall innefatta en ”tjänst för gemenskapen (EU, förf anm)” (s 39) som skall nyttjas för den globala säkerheten. PSC vill därmed också utöka de humanitära aktioner som den belgiska arméns styrkor är komponenter i.

I det belgiska partiprogrammet förkommer begreppet Europa eller europeisk ofta i sammanhang som t ex främja en ”stark europeisk politik” (s 40), konstruera ett ”fredens Europa” (s 18) eller ”stärka den europeiska gemenskapen” (s 4). EU omtalas genomgående som ”la Communauté européenne” och institutionerna nämns inte vid sina rätta namn annat än vid något tillfälle. Europa framstår således som ett slags högre mål eller vision.

Europa eller EU förväntas inte ställa krav på Belgien, snarare tvärtom. Belgien kan sätta förhoppningar till och krav på EU och den framtida utvecklingen där. Som vi nämnde ovan är ju Belgien ett av grundarländerna i EU och känner säkert därför en större samhörighet med EU än t ex Sverige.

I det franska partiet CDS program torde också finnas utrymme för den typen av hemortskänslor i EU då även Frankrike tillhörde grundarländerna 1957. I programmet menar CDS att EU är dagens uttryck för det "federalistiska ideal" till vilket CDS "helt och fullt" är anhängare (s 5). CDS menar att konstruktionen av EU och integrationen är ett absolut "imperativ" för kristdemokratin (s 5). Hos CDS är den europeiska gemenskapen ett redskap för att hjälpa de nya demokratierna i öst till marknadsekonomi och utvecklandet av en rättsstat. Även hos CDS framstår EU som en "stabilitetspol" i Europa (s 13) i förhållande till utvecklingen i Östeuropa och Ryssland. Däremot är CDS vid den här tidpunkten – 1990 – helt emot en utvidgning av gemenskapen, istället skall nya stater knytas till EU genom "associationsavtal" (s 13). Den europeiska ambitionen hos CDS knyts starkt till Frankrike, vi är européer "eftersom vi har förtroende för fransmännen" (ibid) säger partiet och talar om Europa och en "stor ambition för Frankrike" (ibid) i samma mening.

Hos det franska partiet förekommer Europa och europeisk ofta i sammanhang som "ett enat Europa" (s 13), "det politiska Europa" (s 12), "medborgarnas Europa" (ibid) och "utmaningarnas Europa" (ibid). Europeiska institutioner nämns, till skillnad från hos det belgiska partiet, vid namn. Såväl kommissionen, parlamentet och ministerrådet behandlas i programmet. Den gemensamma valutaunionen, centralbanken och det gemensamma försvaret diskuteras också hos CDS. Europa framstår hos CDS mer som ett politiskt projekt än vad det gjorde hos det belgiska PSC. CDS talar också mer om "Europa" i en geografisk bemärkelse och inte som PSC om den "europeiska gemenskapen". Även hos det franska partiet finns ett visionärt inslag i förhållande till EU, men CDS har betydligt fler konkreta planer och idéer för den europeiska integrationen än PSC. Således återfinns en skillnad mellan två partier som båda verkar inom EU:s grundarländer.

Störst likheter i behandlingen av de övernationella ambitio-

nerna finns mellan partierna i Sverige och Belgien. Både KdS och PSC är Europavisionärer och betonar fred och säkerhet i Europa som mål för integrationen. Det franska CDS laborerar i sitt program med EU:s alla institutioner på ett sätt som vi här tolkar som ett mer konkret engagemang i integrationen än vad som återfinns i de övriga två partiernas program. Det svenska och belgiska partiet befinner sig därmed längre från de genuint övernationella ambitionerna än vad det franska partiet CDS gör.

Om *det egna landet* säger det svenska KdS ganska litet. Begreppet Sverige återkommer egentligen bara som en slags bestämning av typen "Sveriges militära försvar skall..." (s 112), "svenska åtaganden skall främja ..." (s 113), "Den sverigefinska minoriteten bör..." (s 100), samt "Rennäringen är viktig för Sveriges norra inland och..." (s 81). Sverige som land, nation eller gräns mot andra länder framhävs inte. På några ställen i programmet finns dock en diskussion om Sverige i jämförelse med internationella förhållanden. KdS anser att Sverige skall främja den europeiska säkerheten, att Sverige skall bevaka efterlevandet av FN:s konventioner, att Sverige skall verka för en offentlighetsprincip i EU och att Sverige skall vidareutveckla sina kontakter med Baltikum. Nationen framstår i KdS program först och främst som en organisatorisk entitet, inte som ett ideologiskt begrepp eller etniskt definierat territorium.

Det vallonska partiet PSC använder det egna landet Belgien i en jämförelse med Östeuropa och Gulfkriget som ett slags exempel på att också i Belgien har demokratin haft problem. Belgien sägs också nu "uttryckligen engagerat sig" (s 4) i en federal utveckling av staten. Belgien förekommer också som begrepp i samband med diskussion om politisk representation inom regionerna samt i argumentationen för att alla medborgare har rätt till samma sociala skyddsnät. PSC menar mot bakgrund av att Belgien har en lång tradition av att ta emot invandrare så måste arbetet föras vidare genom fördjupad integration av "alla personer boende i Belgien" (s 20).

Belgien som begrepp används också i två utrikespolitiska sammanhang, dels säger PSC att Belgien skall "spela sin roll" (s 39) i den nya atlantisk-europeiska säkerhetsstrukturen, under förutsättning att FN leder aktionerna, dels att "de belgiska myndigheterna" (s 41) genomför en biståndspolitik som bäst tar till vara

regioners och kulturella gemenskapers möjligheter och särskilda kunskaper. Även hos PSC, liksom hos KdS, framstår Belgien som en organisatorisk entitet, ett nationellt sammanhang genom vilket man kan definiera utrikes ärenden och regionala ärenden. Hos PSC förekommer således begreppet Belgien påfallande ofta i sammanhang som berör likheter och skillnader inom landet, mer sällan som en utrikes aktör.

Som vi såg ovan talade det franska CDS mest av alla partierna om det egna landet. CDS är ju också verksamt i det land som åtminstone utåt är känt som det mest nationalistiska av de tre, en fransk nationalism som möjligen påverkat den allmänna frekvensen av omnämmanden. Vi kan dock konstatera att på programmets andra uppslag, vilket behandlar CDS ideologiska grundvalar, nämns inte begreppet Frankrike. Partiet betonar också mer det franska än just Frankrike. CDS menar att "fransmännen inte längre har förtroende för politiker som helt vikt sig åt ekonomismen" (s 6), att staten inte längre kan "låtsats ha fransmännen med sig" (s 7) om man fortsätter att höja skatterna samt frågar om det fortfarande "finns någon ledning av det franska territoriet/området" (s 9).

Frankrike som begrepp förekommer ofta i kombinationer som: "För Frankrike är den verkliga välståndsfaktorn inget annat än hög kompetens" (s 6), "... eftersom vi har en stor ambition för Frankrike" (s 13) eller som i inledningen "Centern, Frankrikes framtid" (s 3). Frankrike är således mycket mer än en organisatorisk entitet. Frankrike och det franska är för CDS en etnisk och nationell markör; utifrån denna identitet bör vissa saker göras t ex i den europeiska integrationen eller för olika grupper inom landet.

Störst likheter mellan partierna avseende synen på det egna landet finns, liksom var fallet i synen på Europa, mellan det svenska och det belgiska partiet. Både PSC och KdS ser på det egna landet som en, i första hand, organisatorisk enhet med vissa territoriella gränser. För det franska partiet CDS är istället Frankrike och det franska en identitetsmarkering från vilket all politisk verksamhet måste utgå. Att benämna något som "franskt" är hos CDS en viktig markör av gemensamhet, medan ett sådant omnämmande hos PSC och KdS fyller en mer praktisk funktion.

Avslutningsvis undersöker vi uppfattningen om *den regionala nivån* hos de tre partierna. Hos svenska KdS finns ett starkt engagemang för det som i Sverige kallas regionalpolitik. Men omnämmandet av regioner och deras betydelse i politiken stannar vid just de sidor som behandlar regionalpolitik. KdS vill ha decentralisering av näringslivet, stimulansåtgärder för sysselsättningen i utsatta regioner, vill kompensera glesbygden för dåliga kommunikationer, utlokalisera statliga myndigheter samt återföra råvaruinkomster till de glesbygdslän där råvarorna hämtas.

Regioner nämns egentligen endast i ett annat sammanhang, nämligen i diskussionen om subsidiaritetsprincipen. Helt kort sägs där att ”principen (har) fundamental betydelse” i synen på maktfördelning mellan ”kommuner, regionala nivåer, statliga och överstatliga nivåer” (s 17). I övrigt handlar subsidiaritet om andra små gemenskaper inom landet, t ex familjen. KdS kopplar således samman sin grundläggande ideologiska subsidiaritetsuppfattning med regionalpolitiken, om än på ett mycket antydande sätt. I övrigt är det traditionell regionalpolitik, utan diskussion om autonomi eller annan form av självbestämmande, som diskuteras.

Regionnivån var mest frekvent av de tre nivåerna i det belgiska PSC:s program (se *tabell 5.5*). Regioner och gemenskaper omnämns växelvis, där det förstnämnda syftar på geografisk-politisk enhet och det andra på kulturell-politisk enhet.¹⁹² Redan på första textsidan säger PSC ”Nej till flamländska diktat! Nej till tunga hot mot vallonska jobb!” och fortsätter med att deklarerat ”Vi är inte rädda! Vi vet vad vi vill: en stark och trovärdig stat och respekterade gemenskaper och regioner” (s 2). Det primära målet med omnämmanden av regioner och gemenskaper, i allmänhet

¹⁹² Belgien har fem kompetensnivåer; fédéral, communautés, régions, provinçial samt communal. Den federala nivån är staten Belgien och den federala regeringen är verkställande organ. Därefter följer de tre ”gemenskaperna” (communautés): flamländsk, fransk och tysk. Först som tredje nivå återfinns de tre regionerna Flandern, Valloniet samt Bryssel. Alla dessa sex har egen regering och fullmäktige. Under senare år har det skett en samordning av kompetensen mellan nivåerna på den flamländska sidan. På den franska sidan har kompetens överförts från den franska gemenskapen till regionen. De övriga två nivåerna är provinser (tio stycken) och kommuner (589 stycken).

och till sina namn, är att garantera såväl statens enhet som alla medborgares lika möjligheter. PSC vill föra samman regioner och gemenskaper till en nivå, för att skapa likhet mellan medborgarna. Bryssel kommer då i en särskild position, ingående i den franska gemenskapen men förlorar sin status som region. PSC menar att Bryssel måste "vara tillförsäkrad handlingsfrihet och möjligheter förenliga med Bryssels viktiga roll som region, huvudstad, europeisk huvudstad, internationell och mångkulturell storstad" (s 4). Även den tyska gemenskapen omnämns som i behov av garantier från PSC:s sida eftersom ett sammanförande av nivåerna lämnar dem utanför.¹⁹³

Gemenskaperna diskuteras hos PSC vid ett flertal tillfällen också i samband med kultur- och mediepolitiken. PSC vill ha mer pengar till icke-kommersiell fransk radio och television och betonar att utbildningen, kulturpolitiken och medierna skall ges stora friheter samtidigt som den icke-kommersiella sektorn förstärks. Bakom det kravet tycks ligga en önskan att stärka gemenskapen och kraften hos den vallonska/frankspråkiga delen av Belgien. I de allra flesta fall används begreppet "region" eller "gemenskap" dock för beskrivningar och bestämmingar.

Vanligt förekommande i PSC:s program är fraser som "på initiativ av PSC, genom regionalfullmäktige i Valloniet" (s 31), "utökning av samarbetsavtalen mellan Vallonietregionen och Brysselregionen" (s 25) och att PSC önskar att "den franska gemenskapen skapar säkerhetszoner" för de farligaste unga brottslingarna (s 5). De inomnationella regionerna utgör för PSC en självklar utgångspunkt, stor möda läggs på att diskutera deras förhållande till varandra och framför allt till den federala nivån. Skillnaden mot svenska KdS är påtaglig, då det belgiska partiet uppfattar, korrekt, regionerna som grundläggande politiska och etniska enheter i det belgiska samhället. Resonemangen hos KdS handlade om statens ansvar för regionerna, hos det belgiska PSC handlar resonemangen snarast om regionernas ansvar för statens fortbestånd och kompetens.

Den regionala frågan har trots, eller tack vare, den franska

¹⁹³ Det är lite oklart om PSC tänker använda regionerna eller gemenskaperna som grund för sin nya nivå. I texten finns dock hela tiden "garantier" för att ingen skall bli fråntagen sitt självbestämmande.

centralismen fått en allt större plats i fransk politik. President Mitterrand genomförde 1982 en decentraliseringsreform som efter lång tid nu på 1990-talet börjar få effekt på den politiska ordningen. Kristdemokraterna i Frankrike har dock inte varit drivande i kraven på ökad makt åt regionerna. CDS menar att regionerna skall ansvara för yrkesutbildning, från verkstadsarbete till ingenjör. Även lärarutbildningen bör decentraliseras menar CDS, men anser att det ska finnas "homogenitet i programmen" ändå (s 9). Hos CDS finns också en regionalpolitisk aspekt då partiet talar om att livet på landsbygden "försvinner" (s 9) samt att det rurala Frankrike måste få mycket större utvecklingsmöjligheter än vad som är fallet nu.

CDS resonerar om den decentraliseringsreform som Mitterrand startade och menar att av alla utvecklade länder är Frankrike "det land som har det största antalet collectivités och administrativa nivåer" (s 10). CDS vill reducera de administrativa nivåerna med utgångspunkt från de tio stora regionerna. I det resonemanget kommer subsidiaritetsprincipen in och skall enligt CDS styra utvecklingen mot ett federalt Frankrike.¹⁹⁴ Lokal demokrati skall stärkas genom att ansvarigheten gentemot väljarna garanteras. Fransk kristdemokrati liknar således det belgiska PSC i strävandena efter effektiv federalism, men partierna kommer s a s från två håll, varför likheten är en chimär. Fransk kristdemokrati liknar också svenska KdS i meningen att man förespråkar en lags regionalpolitik som skall gynna landsbygden och eftersatta delar av territoriet. Men även här haltar jämförelsen något då CDS vill driva politiken mot en federal utveckling, något som KdS inte nämner i sitt program.

Sammanfattningsvis kan vi nu säga att ifråga om Europa och de övernationella ambitionerna har det svenska KdS och det belgiska PSC samma framtidsorienterade hållning, medan det franska CDS tycks mer konkret engagerat i den europeiska integrationens alla institutioner och deras förhållande till varandra. CDS är det mest övernationella av de tre partierna. Både det belgiska PSC och det svenska KdS ser på det egna landet som en

¹⁹⁴ Att ett parti i det starkt etatistiska Frankrike kan föreslå en federal lösning är mycket ovanligt. Förslaget måste betraktas som ett starkt genomslag för de kristdemokratiska idéerna om subsidiaritet.

territoriell och organisatorisk entitet. Hos fransk kristdemokrati finns istället en stark nationell identitet i det egna landet och i beteckningen av det franska. CDS framstår således som det mest nationalistiska av de tre partierna. Regionala frågor har tagit sig mycket olika uttryck i de tre länderna, och de tre partierna intar också väldigt olika ståndpunkter i de frågorna. Störst likheter finns emellertid mellan det franska CDS och det svenska partiet KdS som ser på regionen i första hand som en organisatorisk enhet, medan det vallonska kristdemokratiska partiet PSC mycket starkt betonar regionens etniska och kulturella roll. Belgiens PSC är således det mest subnationalistiska av de tre partierna.

Det svenska och belgiska partiets budskap stod inte i överensstämmelse med de ideologiska postulaten och det dilemmat har partiet möjligen löst genom att skänka sitt Europabudskap just en abstrakt och visionär förpackning. På det sättet återfinns ändå, i PSC:s fall, de ideologiska markörerna där, men i KdS fall kommer det inte i konflikt med väljarna som har en mer nationell uppfattning. PSC betonar de regionala frågorna vid sidan av de övernationella visionerna. CDS i Frankrike är det mest övernationella och nationella av de tre. Det franska partiets dilemma i förhållande till väljarna har lösts genom att ge Frankrike en proportionellt sett stor roll i det övernationella Europaprojektet

Vad säger partierna när de kommer i regeringen?

Kristdemokrater har under senare år suttit, eller sitter, i regeringsställning i alla de tre länderna i studien. I den svenska borgerliga regeringen hade KdS tre ministerposter 1991–1994, i Frankrike satt fyra kristdemokrater i den borgerliga regeringen 1993–1997 på förhållandevis framskjutna poster (dock ej som Europaminister) och i Belgien är 1997 såväl premiärminister Jean-Luc Dehaene som halva koalitionsregeringen kristdemokrater. Syftet i detta avsnitt är att översiktligt undersöka om de regeringar i vilka kristdemokraterna deltagit också fört fram ett starkt övernationellt budskap eller om det är subnationella eller nationella krav som dominerar. Analysen genomförs endast i Bel-

gien och Frankrike eftersom Sverige vid tidpunkten för kristdemokraternas regeringsmedverkan var i ett pre-europeiskt läge, dvs landet var på väg in i EU, med folkomröstningen den 13 november 1994 som kulmen.¹⁹⁵

Många andra partier än kristdemokraterna driver Europafrågan varför möjligheten att säga att det är just kristdemokraternas budskap som tränger igenom i en Europavänlig regering är obefintlig. Kristdemokraterna har emellertid en egen unik vision av det nya Europa, nämligen subsidiaritetsprincipen. Inget annat parti använder begreppet subsidiaritet och ett mycket grovt mått, men med hög validitet, på kristdemokraternas genomslag skulle därför kunna vara om regeringarna i fråga diskuterar Europapolitiken i termer av subsidiaritet. Att partierna säger "vi vill ha subsidiaritet" är emellertid inte så troligt, lika lite troligt som att socialdemokrater säger "vi vill ha socialreformism". Subsidiaritet är istället ett begrepp som måste operationaliseras för att kunna användas som analysinstrument på texterna.

Subsidiaritet är ett begrepp lånat från den katolska kyrkan. Meningen med "subsidiaritetsprincipen" är att alla beslut skall fattas på en för beslutens verkställande riktig nivå. Inga beslut skall fattas på högre nivå än vad som är nödvändigt med tanke på beslutets konsekvenser. Vi har här således ingen vanlig decentralisering eller regionalpolitisk princip. Subsidiaritet är intimt förknippad med kristdemokratins andra grundläggande ideologiska begrepp "personalism". Personalism innebär en individualism utan egoism, individen är viktigare än den gemenskap i vilken individen ingår och gemenskapen är till för att stödja individens utveckling. För att kunna vara stödjande måste emellertid också gemenskapen ha viss auktoritet över individen. Samspelet mellan individ och kollektiv skall ske på subsidiaritetens villkor. Ju högre, starkare och större enheter desto större ansvar har de för de lägre, svagare och mindre.

Ett försök att operationalisera detta sublimes begrepp, dvs göra det användbart för att undersöka vårt material, är att ta fasta på var besluten skall ligga. Om det är så att de två regeringarna i Frankrike och Belgien diskuterar subnationella, nationella och

¹⁹⁵ För en analys av opinionsbildningen kring folkomröstningen, se Gilljam och Holmberg 1996.

övernationella beslut i termer som enligt ovan kan tolkas som inspirerade av subsidiaritet kan vi hävda att kristdemokraterna fått genomslag, om inte måste vi konstatera att ideologin inte varit stark nog att tränga igenom. Den belgiska regeringen leds av kristdemokrater och bör dämed vara närmast till att ha ett kristdemokratiskt påverkat budskap, den franska leddes av ett socialkonservativt nationalistiskt färgat parti – RPR (gaullisterna) – och därmed bör kristdemokraterna ha större svårigheter att sätta avtryck i regeringspolitiken.

I undersökningen har vi valt ett material som skall vara såväl representativt för regeringspolitiken i Europafrågorna som överskådligt. I Frankrike undersöks regeringsdeklarationen från den 23 maj 1995 (ny regering efter presidentvalet), premiärministerns tal den 13 mars 1996 angående IGC-förhandlingarna inom EU, regeringsdeklarationen den 2 oktober 1996 samt två pressmeddelanden från regeringen som en reaktion på en utredning om "Frankrike år 2015". I Belgien undersöks motsvarande dokument, regeringsprogrammet från den 19 juni 1995 (ny regering efter valet 1995), regeringsdeklarationen från 28 juni 1995, premiärministerns tal om EU den 14 november 1996 i Luxemburg, premiärministerns tal om EU vid Europauniversitetet i Liège den 21 mars 1997 samt regeringsdeklarationen i parlamentet den 25 mars 1997. Materialet utgörs sålunda av fem dokument från vardera regeringen under perioden 1995–1997.

I det franska materialet finns egentligen ingenting som talar för att det kristdemokratiska budskapet också återfinns i regeringens budskap. I regeringsdeklarationen från 1995 liksom i meddelandena från CIADT (Comité interministeriel d'aménagement et de développement du territoire) om planen för Frankrike år 2015 talas istället mycket starkt om statens roll. I många avseenden tycks den franska staten få en ännu starkare roll i den integrationsprocess som pågår i Europa. Den betoningen tyder snarast på att det är de socialkonservativa gaullisterna som satt sin prägel på programtalen.

I planen för Frankrike år 2015 säger t ex premiärministern i sitt pressmeddelande av den 10 april 1997 att "CIADT har till yttermera visso beslutat att stödja det interregionala samarbetet". Vikten läggs således vid att den interministeriella kommittén – regeringen – skall stödja det interregionala samarbetet,

staten skall alltså vara drivande även på subnationell nivå. I regeringens pressmeddelande av den 16 april 1997 sägs att ett av de viktigaste målen med planen är att "Försäkra sig om lika möjligheter och den nationella sammanhållningen", vilket innebär att planen skall stärka nationen och staten, inte den lokala nivån.

I diskussionen om den övernationella nivån, dvs Europeiska Unionen, talar premiärminister Juppé den 13 mars 1996 om hur viktigt det är att Europa talar med en röst i utrikespolitiska frågor, bara då kan Europa "tillsammans försvara de gemensamma intressena", menar han. I slutdelen av talet diskuterar han hur Frankrike skall vara den drivande i dessa gemensamma intressen och avslutar med den mycket gaullistiska idén att bara i ett sådant Europa "kan och skall Frankrike ha sin fulla plats". Han upprepar om igen att Frankrike skall vara en av dem som leder integrationen inom EU.

I regeringsdeklarationen från 1995 betonar premiärministern vikten av att staten och de lokala nivåerna finner sina respektive ansvarsområden, men betonar att staten har ansvar för exempelvis polisväsendet, forskningen och kampen mot den sociala utslagningen. I utrikespolitiken talas mest om Frankrike och mindre om EU och att staten antas vara motorn även i försvars- och utrikespolitik, trots den positiva tonen i förhållande till ett gemensamt europeiskt försvar.

I den franska regeringens budskap finns således betydligt mer av gaullistiskt socialkonservativt och nationellt tankegods än av kristdemokratiskt och europeiskt. Ordet subsidiaritet nämns aldrig, vilket inte heller var väntat, och diskussionen om beslutsnivåer koncentreras på den nationella nivån. Det franska kristdemokratiska partiet var också det mest nationalistiska av de undersökta partierna varför förklaringen kan vara att CDS inte har någon avvikande mening i fråga om beslutsnivåer.

I det belgiska materialet finns en språklig skillnad mot det franska. Den belgiska regeringen talar om sig som "regeringen", medan premiärministern och regeringen i Frankrike talar om "staten". Ordvalet indikerar möjligen den skillnad som institutionellt råder mellan det federala Belgien och det centralstyrda Frankrike. Redan i sitt regeringsprogram den 19 juni 1995 efter valet nämner den belgiska koalitionsregeringen faktiskt subsi-

diaritetprincipen som vägledande för utrikespolitiken. Koordineringen mellan regional, federal och europeisk nivå skall ske i enlighet med subsidiaritetprincipen, menar regeringen. Man framhåller också att regionerna i Europa måste få större utrymme och att varje invånare inom EU skall kunna få tala sitt eget modersmål i alla sammanhang. Belgien vill, liksom Frankrike, ha "En aktiv roll ... som framdrivare av den europeiska integrationen".

I regeringsdeklarationen från den 28 juni 1995 betonar regeringen att dess viktigaste uppgift under åren som kommer är att "skapa nya operativa strukturer och särskilt då med regionerna och gemenskaperna (inom Belgien, förf anm)". Den belgiska regeringen uppfattar inte bara den subnationella nivån som faktisk utan också som önskvärd och central för beslutsfattandet på den nationella nivån.

I sitt tal den 14 november 1996 vid mottagandet av "Prix Vision for Europe" i Luxembourg menar premiärminister Dehaene att medborgarna i Europa kommer att se sig som alltmera europeiska när de förutom "lokala och nationella reaktioner också får europeiska reaktioner på sin dagliga verksamhet". Dehaene har ett slags medborgerlig vinkel på Europa som inte alls återfanns i den franske premiärministerns uttalanden. Han vidareutvecklar sina tankar i regeringsdeklarationen den 25 mars 1997 där han menar att medborgarna saknar ett enat Europa och att vi alla har behov av ett Europa som är "mer socialt, mer ekologiskt, ett Europa som inte bara garanterar den fria rörligheten för kapital" utan också säkerhet och demokrati för medborgarna. I sitt tal inför Europauniversitetet i Liège betonar han åter att de gemensamma institutionerna är grunden för Europaintegrationens framgång och att kritiken mot dessa gemensamma institutioner indikerar att de bör bli "mer europeiska, inte mindre (plus d'Europe, et pas moins d'Europe)".

I den belgiska regeringens ideologiska budskap finns betydligt mer av subsidiaritet i de övernationella ambitionerna än i den franska. Den belgiska regeringen laborerar med de tre beslutsnivåerna på ett mycket självklart sätt och tycks uppfatta dem som just kompletterande varandra, sålunda en subsidiaritetstanke. Slutsatsen av denna enkla jämförelse är således att den franska kristdemokratin, som var den mest nationella, återspeglas i sin

regerings budskap och den belgiska kristdemokratin, som var den mest subnationella, också låter detta återspeglas i regeringens budskap. Det europeiska finns lika starkt hos båda, med en nationalistisk touche hos den franska regeringen och en regional dito hos den belgiska.

Den europeiska kristdemokratin dilemma – nationella krav och övernationella ambitioner

Vår huvudsakliga slutsats efter att ha försökt spegla det kristdemokratiska dilemmat mellan religion och politik i termer av nation och integration är att dilemmat är högst påtagligt för alla partierna. De kristdemokratiska väljarna lutar åt de nationella kraven, partierna är kluvna, men försöker att vara europeiska. I regeringsställning är det svårt att avväga mellan det nationella och det övernationella.

Om vi gör en schematisk tablå över våra resultat från de tre länderna ser vi att något gemensamt mönster inte finns.

Figur 5.3 Övervägande övernationella ambitioner hos kristdemokratiska väljare, partier och regeringar.

	Väljare	Partibudskap	Regeringsbudskap
Belgien			
PSC	Ja	Nej	Ja
CVP	Nej	–	Ja
Frankrike			
CDS	Nej	Ja	Nej
Sverige			
KdS	Nej	Nej	–

De nationella kraven återfinns starkast hos väljarna men även hos de partier som inte förmår hålla de övernationella ambitionerna levande på ett konkret plan. Överensstämmelsen mellan

väljare och partibudskap är inte stor. Partibudskapet kan inte rimligen anses ligga bakom väljarnas åsikter.

Franska CDS avviker från de övriga genom att komma med konkreta förslag och diskutera integrationen mera som ett politiskt projekt än som en vision. Det egna landet utgör en självklar enhet för alla partierna, men även här avviker det franska CDS genom att också – eller framför allt – se på det nationella som en etnisk markör, en identitet och inte bara en organisatorisk enhet. Regioner utgör enheter hos alla partier, men här avviker det belgiska PSC genom att betona regionerna som en form av etnisk identitetsmarkör, inte bara en administrativ nivå.

På regeringsnivå finns i Frankrike en stark hängivenhet för Europa och integrationen, men nationen och staten utgör ändå den självklara första prioriteten och utgångspunkten. I Belgien har regionerna rollen av grund för integrationen. Även här finns en stark hängivenhet för Europa men i mer konkreta politiska termer än i Frankrike. Integrationen uppfattas med mer självklarhet hos den belgiska regeringen som också betonar subsidiaritetsprincipen som grund för det fortsatta arbetet.

Dilemmat mellan religion och politik blir i konflikten mellan det övernationella och nationella ett nationellt politiskt problem för de kristdemokratiska partierna. Väljarna tenderar att prioritera det nationella, partierna skall å ena sidan appellera till väljarna och å andra sidan föra fram Europavisionen som en viktig del av sitt budskap. Regeringarna är kluvna men försöker använda Europa i den nationella kontexten. Den belgiska regeringen betonar hur viktig regionen är i integrationen och den franska regeringen betonar att det är Frankrike som har kallelsen att driva integrationen framåt.

Partierna lever under korstryck, de skall tala om för väljarna varför Europa och integrationen är bra samtidigt som de skall få så stort nationellt inflytande som möjligt i EU. Partierna försöker då hitta nationella lösningar på dilemmat. Den övernationella ideologin får bli en abstrakt legitimitetsgrund för ett budskap som fungerar såväl i relation till nationellt sinnade väljare som till europeiskt sinnade partifränder i andra länder.

6. *Religion och politik – den europeiska kristdemokratins dilemma*

Europeiska religiösa partier har mindre gemensamt än vad den religiösa grunden ger vid handen. Gemensamt för dem alla är emellertid dilemman mellan religion och politik; att vara ett nationellt parti och ha övernationella visioner, att vara ett religiöst parti bland sekulariserade väljare och att vara ett religiöst parti i samarbete med religiösa partier med annan teologisk grund eller sekulära partier.

Vi talade i bokens första kapitel om att religion fyller en politisk funktion som inspiratör, normgivare och skapar förståelse. Vi diskuterade också religionens förmåga att påverka det politiska systemet – religionens politiska kraft – i termer av dess legitimering av politiskt handlande, förmågan att kommunicera kollektiva värden samt dess anspråk på att ordna samhället. När de kristdemokratiska partierna uppstod var de oftast protester mot den rådande borgerliga ordningen. Partierna hade anspråk både på samhällsordningen och individens liv. Partierna tillkom inte sällan som ett försvar för en kyrklig sfär dit statens borgerliga makt inte skulle nå. Statens makt och kyrkans/religionens makt kom i konflikt och enskilda individer mobiliserades av partierna som artikulerade och aggregerade deras intressen. Partierna skulle försvara ett "vi" inom en kyrklig sfär mot ett "dom" som utgjordes av den moderna, borgerliga staten. Partiernas funktion var främst normgivarens och partierna var uttryck för religionens samhällsanspråk.

I den studie vi genomfört av dagens europeiska kristdemokrati framträder snarast partier för vilka religionen är en inspiratör och skapar förståelse. Religionens förmåga att påverka det politiska systemet, kanaliserad genom de kristdemokratiska partier-

na, är således genom en legitimering av det kollektiva politiska handlandet och genom att kommunicera kollektiva värden. Normgivning och samhällsanspråk har kristdemokratien lämnat bakom sig. I studien av partiorganisationernas samarbete såg vi att partierna hade lämnat normgivningen för att istället samarbeta på grundval av den europeiska integrationen. I studien av den sekulariserade väljarkåren såg vi att partierna inte längre kan appellera till kristna livsmönster utan måste nöja sig med allmänna humanistiska värden och tvingas placera sig även inom andra politiska domäner än den religiösa. I den avslutande studien om de övernationella ambitionerna hade dessa i flera fall fått vika för en mer nationellt inriktad politik som var anpassad till det egna landets förhållanden avseende regioner, nationer och integration.

En sådan utveckling skapar en annan möjlig väljarbas för partierna, långt utanför de religiösa väljarnas led, samtidigt som den kräver att de värden som religionen uttrycker också återfinns i någon grad hos väljarna.¹⁹⁶ Samarbete blir också mera troligt mellan religiösa partier med en sådan utveckling eftersom den gudomliga normgivningen inte är det centrala. Samtidigt blir motsättningen mellan de övernationella religiösa visionerna och behovet av nationell legitimitet tydligare eftersom de kollektiva värden som skall kommuniceras, åtminstone för ett väljarorienterat parti, bör ha nationella förtecken.

Att hantera den ekumeniska frågan

Trots att religiösa partier funnits i Europa sedan 1800-talet har de sällan ägnats något större intresse just som specifik partityp. Vi menar här att religiösa nationella partier har vissa specifika drag som sammanfattats i begreppet "gemenskapsparti". Ett gemenskapsparti har gemensamma drag med masspartiet i den

¹⁹⁶ 1970- och 1980-talen kan i många avseende beskrivas som en tid av upplösning av gamla partiband i väljarkåren. För de religiösa partierna, särskilt de nyare protestantiska, kan en sådan "dealignment" vara av godo genom att ge möjlighet till en "realignment" i nya mönster, under förutsättning att partierna kan behålla sina kärnväljare. Se vidare Särllvik och Crewe 1983, Oskarson 1994 samt Listhaug 1997.

meningen att det är integrativt och har en bred potentiell väljarbas. Men gemenskapspartiet har också gemensamma drag med elit- eller cellorganiserade partier genom att gemenskapspartiet erbjuder anslutning till en idévärld och till ett socialt liv inom partiets ramar samtidigt som ledarskapets roll är stark. Ett sådant parti kan inte förväntas vara pragmatiskt avseende ideologiska positioner. Graden av konfessionalitet, här andelen religiösa väljare i den egna väljarkåren och av den religiösa väljarkåren som helhet, varierade emellertid mellan de religiösa gemenskapspartierna, vilket gjorde att graden av pragmatism tillika varierade. Konfessionella partier var det svenska KdS samt det belgiska CVP. Belgiens vallonska kristdemokrati PSC och det franska CDS var icke-konfessionella partier, medan det europeiska partiet EPP betecknades som substitutionellt.

Emellertid visar sig graden av konfessionalitet inte alls kunna förklara attityden till europeiskt partisamarbete. Väljarkårens religiösa profil var inte avgörande för om och hur samarbetet mellan olika partier utformades. Alla partierna, utom KdS, tycks ta medlemskapet i EPP som en självklarhet och betonar inte särskilt samarbetets betydelse. Det protestantiska KdS var emellertid noga med att betona sin tillhörighet till EPP.

Däremot har det uppstått avsevärda ideologiska svårigheter, såväl ifråga om ledarskapet av partierna som ifråga om institutionella förutsättningar i integrationsarbetet, med att forma den allians av konservativa och kristdemokratiska partier som EPP numera utgör.¹⁹⁷ Forandet av ett europeiskt partisamarbete kan enligt statsvetaren Karl-Magnus Johansson främst förklaras av integrationsarbetets snabba frammarsch efter 1985–86 års enhetsakt. Partierna behövde en samsamarbetsorganisation som främjade integrationen vilket är det övergripande målet för de kristdemokratiska partierna i EU. Johanssons resultat stärker våra, nämligen att EPP:s organisationsmodell och verksamhet är vald med tanke på integrationsarbetets effektivitet och banden till EU:s institutioner.

Inom EPP är nämligen närmast en annan partiorganisations-

¹⁹⁷ För en förklaring till hur EPP bildades och vilka faktorer som var pådrivande respektive bromsande se den ambitiösa studien om framför allt brittiska Tories inträde i EPP av Johansson 1997 särskilt kapitel 6. Se också Hix och Lord 1997.

modell än gemenskapspartiets tillämplig. EPP kan beskrivas som ett "kartellparti". Statsvetarna Richard Katz och Peter Mair har beskrivit kartellpartiet som en ny partityp där banden är starka till staten och där partierna snarare konkurrerar med varandra om att vara bäst på att styra, än om väljarna. EPP är starkt knutet till, och hängivet, integrationsprocessen och syftet är att styra integrationen på bästa sätt. Det europeiska kristdemokratiska partiet konkurrerar med socialister och gröna partier såväl som med liberala och nationalistiska partier om vem som bäst kan tillgodose Europas intressen i integrationsprocessen. Partierna är också starkt bundna till "EU:s statsorgan", parlamentet och kommissionen, genom att aldrig i egenskap av partiorganisation möta väljarna, något som endast de nationella partierna gör i Europaparlamentsvalen.

Det parti som starkast betonar samhörigheten med det europeiska partiet EPP är det svenska KdS. En förklaring är att partiets väljarkår nationellt är så starkt präglad av sin sena tillkomst och en tidigare förankring i frikyrkligheten i Sverige, att tillhörigheten till en större politisk gemenskap är en viktig identitetsmarkör för potentiella väljare på den nationella scenen. Övriga undersökta partier lyfter inte fram sitt engagemang i EPP på samma sätt som KdS, något som kan förklaras av dessa betydligt äldre partiers självklara och långvariga engagemang i det europeiska integrationsarbetet.

Motsättningarna inom EPP borde teoretiskt gå såväl mellan katoliker och protestanter som mellan "vanliga" konservativa partier och kristdemokrater. EPP har emellertid lyckats balansera dessa motsättningar och hantera dilemmat mellan religion och politik. EPP har skjutit de teologiska postulaten i bakgrunden och lyfter i allt större utsträckning fram de politiska sakfrågorna. Partiet håller isär sina teologiska inspirationskällor och sina sakfrågor och lyckas ena alla partierna kring integrationsproblematiken. Partiet låter teologin styra vissa politiska domäner medan mera sekulära frågor blir framträdande inom andra domäner.

Att hantera en sekulariserad väljarkår

Vi har visat att det kristna livsmönstret är fragmentiserat såväl i det katolska Frankrike som i det protestantiska Sverige. Emellertid finns ett undantag, kyrkobesökare i Sverige har ett kristet livsmönster. De kristdemokratiska partierna i de båda länderna har också orienterat sig olika, det franska CDS inom den sekulära domänen med företrädesvis vänster–höger-frågor i programmen och det svenska KdS inom den religiösa domänen.

Hos svenska religiösa väljare, kyrkfolket, återfinns en större betoning på kristna värden än hos andra väljare. Hos dessa religiösa väljare påverkar också en betoning av kristna värden åsikterna i "kristen" riktning. Hos de franska religiösa väljarna återfinns kristna åsikter i större utsträckning än hos övriga väljare, men en betoning av kristna värden påverkar inte åsikterna i "kristen" riktning. Ett religiöst beteende tycks således vara grunden för att individen också skall inta åsikter som kan kallas kristna. Kristna värden tycks däremot vara mera frikopplade från åsikter och beteende. För partierna blir ett sådant mönster en utmaning då ingen "ideologi" finns att tillgå som kan utgöra förståelse – eller karta – för väljarna.

De båda partierna är lika inom såväl sekulär som religiös domän vad gäller synen på auktoritet och på samhällets grundkonstruktion. Men människosynen skiljer dem åt. Det franska CDS betonar inom den religiösa domänen trohet och ansvar, medan det svenska KdS betonar individens okränkbarhet och behovet av normöverföring. Inom den sekulära domänen betonar CDS individens oberoende och personliga ansvar, medan KdS lägger tonvikten vid att värna de svaga och individens rättigheter. Möjligheten finns att vi här ser skillnader som har med katolsk och protestantisk miljö att göra. I det katolska Frankrike är ansvaret, lojaliteten och troheten mot den gudomliga auktoriteten viktig för ett religiöst inspirerat parti, medan i det protestantiska Sverige är individens rättigheter och en betoning av religiös fosteran grundvalar för ett religiöst parti.

Studien av Frankrike och Sverige har visat att de religiösa partierna kan agera ideologiskt trots sekulariseringen, partierna försöker möta väljarkåren på dess egna villkor. Men eftersom sekularisering också inneburit ett fragmentiserat kristet livsmön-

ter måste partiernas svar vara olika i olika nationella kontexter. Strategiska bedömningar blir därmed allt viktigare även för de religiösa partierna.

Ett sätt som de religiösa partierna i Frankrike och Sverige valt är att samarbeta, eller gå i nära partikoalition med andra borgerliga partier. Genom en sådan tydlig positionering inom vänster–höger-domänen inför hela väljarkåren kan en religiös profilering komplettera partiets profil för att hålla kvar de egna religiösa väljarna. I Frankrike röstar nästan alla aktiva katoliker på borgerliga partier och det franska CDS har också gått upp i en av de borgerliga partigrupperna. I Sverige är bilden av den religiösa väljarkårens ideologiska hemvist mera splittrad och det svenska KdS har ett lösare samarbete med de övriga borgerliga partierna.

Sekulariseringen är ett hot mot religiösa partier. Sekulariseringen tvingar fram strategiska övervägande hos dessa partier. Sekulariseringens konsekvens – ett fragmentiserat kristet livsmönster – gör religiösa partiers koalitionssökande med t ex borgerliga partier nödvändigt. Koalitionen blir ett sätt att hantera dilemmat mellan religion och politik genom att den ger en ideologisk markering åt hela väljarkåren samtidigt som partiet kan behålla större delen av sitt religiösa ideologiska bagage för att behålla trovärdighet inför de egna väljarna.

Att hantera övernationella ambitioner och nationella krav

I den kristdemokratiska ideologin är de övernationella visionerna ett gemensamt och viktigt inslag. Ett av de allra främsta uttrycken för dessa övernationella ambitioner har sedan 1950-talet varit stödet till den europeiska integrationen. Ingen av de nationella väljarbaserna för partierna – utom det vallonska PSC – har dock någon övernationell ambition. Inget av partierna – utom det franska CDS – försöker i sitt budskap förmedla de kristdemokratiska övernationella ambitionerna. Trots allt visar sig det vallonska PSC vara det mest subnationella av partierna och det franska CDS är såväl mest nationellt som europeiskt.

Resultaten visar att den nationella kontexten är avgörande för väljarna, partierna och regeringarna. Partierna måste i sina försök att föra fram kristdemokratins övernationella vision anpassa den nationellt. Hos de belgiska partierna blir Europaintegrationen ett sätt att ge regionerna inflytande, hos det franska partiet att ge Frankrike en ledande roll och hos det svenska partiet har europeisk integration rollen som markör av den egna ideologiska hemvist. KdS kan hävda att man tillhör en europeisk rörelse med relevans utanför Sveriges gränser och att partiet tar ett internationellt ansvar. De övernationella visionerna blir på så vis en grund för att driva nationella frågor inför väljarna, samtidigt som det blir en ideologisk grund för samsyn och samarbete på partibasis i Europa.

Dilemmat är att förklara för EU-skeptiska väljare – egna och potentiella – att det övernationella Europa med federal struktur är det politiska målet. Endast ett av de undersökta partierna (det belgiska PSC) hade en övernationellt orienterad väljarkår. Partierna väljer att utifrån den övernationella ambitionen driva nationella frågor, men här finns en gräns när väljarna och medlemmarna inte längre följer med. Valen till Europaparlamentet utkämpas på den nationella scenen och där får nationella frågor större betydelse än europeiska.

Om de kristdemokratiska partierna skall kunna fortsätta sin teologiskt grundade övernationella linje måste antingen de potentiella väljarna – religiösa och icke-religiösa – bli mer positiva till EU eller partierna slå av på takten i integrationsarbetet. Ett större ideologiskt gap än vad som nu råder mellan väljare och medlemmar å ena sidan och partiledningar och EPP å den andra kommer inte att kunna överbryggas med aldrig så många nationella frågor i valkampanjerna som relateras till behovet av fortsatt integration. Dilemmat mellan övernationella ambitioner och nationella mål är i grunden fortfarande olöst.

Religion eller politik?

Dilemmat mellan religion och politik har hanterats på ett likartat sätt för de flesta kristdemokratiska partierna. De flesta av de religiösa politiska partierna i Västeuropa har gått in i koalitioner

och partisamarbete. Det europeiska partiet EPP med samarbete mellan konservativa och religiösa partier är ett sätt, borgerliga koalitionsregeringar är ett annat sätt och att uppgå i en parti-gruppering är ett tredje sätt att göra sin position på den slagkraftiga vänster-höger-skalan klar. Nästan alla Västeuropas kristdemokratiska partier ingår i ett – borgerligt – nationellt partisamarbete eller är lojala koalitionspartner i borgerliga regeringar.¹⁹⁸ En sådan positionering är allt viktigare för de religiösa partierna eftersom väljarna i allmänhet inte har ett konsistent kristet livsmönster klart för sig, samtidigt som de kristna värdena är såväl det religiösa partiets som de religiösa väljarnas politiska legitimitet. Att de väljare som röstar på religiösa partier inte i allmänhet omfattar de kristdemokratiska övernationella ambitionerna gör ett europeiskt partisamarbete ovanför de nationella väljararenorna mer viktigt som ideologisk markör än som reell politik.

De religiösa partierna i Västeuropa måste balansera väljarstrategiska mål mot teologiskt grundade ideologiska mål. Att övergå från religion som normgivare till att låta religion vara legitimitet för partiernas agerande samt utgöra förståelsegrunden för partiernas väljare blir ett sätt att hantera detta dilemma. För väljarna blir existensen av religiösa partier en möjlighet att kommunicera de kollektiva värden som många, religiösa och icke-religiösa väljare, omfattar. Religionens förmåga att påverka det politiska systemet i detta avseende är dock på väg att försvagas i takt med sekulariseringens konsekvenser. Ett kristet livsmönster som får allt mindre relevans för allt färre människor på allt färre livsområden gör denna del av religionens politiska kraft allt svagare. Partierna "äger" dock den religiösa frågan och för de väljare som anser religiösa värden väsentliga finns således ett partialalternativ som vid sidan av andra frågor särskilt betonar religiösa värden.¹⁹⁹

¹⁹⁸ De kristdemokratiska partierna i Schweiz ingår per definition i den federala regeringen, varför de faller utanför koalitioner och samarbete i partipolitisk mening.

¹⁹⁹ Partier konkurrerar med varandra under vissa klara begränsningar, däribland trovärdigheten. Men behovet av trovärdighet ger också vissa särskilda möjligheter i konkurrensen, t ex genom att betona en politisk fråga som partiet traditionellt förknippas med. Se vidare Budge och Farlie 1985:271 men även Klingemann et al 1994, Oscarsson (kommande) samt Robertson 1976.

Dilemmat mellan makt och rätt hanterar de kristdemokratiska partierna i våra tre studier genom att de religiösa anspråken tonas ned och partisamarbete sker på grundval av gemensamma sakpolitiska ambitioner. Partierna försöker att ideologiskt, och parlamentariskt, placera sig inom ramen för vänster–högerdomänen samtidigt som partierna fortsätter att betona religiösa värden i sitt partibudskap. Den övernationella visionen, gemensam för den europeiska kristdemokratien, anpassas till nationella förhållanden och får utgöra legitimitetsgrund för nationella politiska krav. Religionens förmåga att påverka det politiska systemet – religionens politiska kraft – i de europeiska kristdemokratiska partierna består således inte i partiernas religiöst grundade samhällsanspråk, utan i att religion fortfarande är en stark legitimitetsgrund för sakpolitiskt agerande, och ger en, dock avtagande, förmåga att kommunicera kollektiva värden mellan väljare och valda. Partierna är i första hand politiska organisationer och agerar strategiskt för att tillvinna sig inflytande, i den mån det är möjligt med hjälp av sina religiösa förtecken. Sålunda har den religiösa normgivningen fått ge vika, medan religiös inspiration och religiös förståelse utgör grunden för religionens politiska kraft – eller förmågan att påverka det politiska systemet – i dagens europeiska kristdemokrati.

Religion och demokrati – kan vi acceptera religiösa partier?

Dilemmat mellan makt och rätt aktualiserades i den här bokens första kapitel genom Machiavellis beskrivning av den gode fursten. Fursten borde vara gudfruktig, men kunde inte alltid vara det, menade Machiavelli. I den religiösa politiska historien strider sekulära och kyrkliga auktoriteter med varandra om lösningen på dilemmat mellan makt och rätt. Inte förrän vid reformationen kom dock den enskilde individen i fokus för den religiösa normgivningen. Hos reformatörerna stod människan öga mot öga med den evige. Hos Luther räddades vi av nåden, hos Calvin fanns bara hårt arbete mellan oss och Gud. Och ur den individualism som kanske föddes i Wittenberg växte både

mänskliga rättigheter och skyldigheter fram. I den franska revolutionen gjordes därefter individualismen till politisk princip; "Frihet, Jämlikhet och Broderskap" gällde inte grupper eller institutioner utan individen. Slagorden blev grund för de mänskliga rättigheter som den 26 augusti 1789 skrevs under i Paris, rättigheter vilka var ett angrepp på privilegiesamhället, dvs det samhälle som framhävde grupptillhörighet som grund för rättigheter, och istället förfäktade en lagstyrd demokrati. Individuell äganderätt till egendom ansågs där vara basen för social och politisk ordning.

Idag utgör inte egendom utan medborgarskap grunden för demokratin. Rösträttens utvidgande till att gälla alla medborgare i ett samhälle, utvidgandet av "demos" har ytterligare individualiserat demokratin i västvärlden och i nyligen demokratiserade stater.²⁰⁰ Det senaste steget i demokratins individualisering är betoningen av varje medborgares autonomi, ovillkorliga rätt till oberoende. David Held, professor i statsvetenskap vid Open University i Storbritannien, formulerar autonomiprincipen som en dogm om att individer skall vara fria och jämlika att bestämma sina egna livsprojekt, så länge de inte inverkar på andras livsprojekt. Held ser autonomiprincipen som utgångspunkt för en verklig demokrati och formulerar en modell av den ideala liberala demokratin. En demokrati där varje individ skall ha samma rättigheter och skyldigheter, vara fria att välja sina liv och jämlika i sina möjligheter att göra det är en demokratiprincip som, i enlighet med Held, kan tillskrivas de flesta teoretiker i ämnet. Västerlandets politiska institutioner är också uppbyggda enligt dessa idéer med såväl allmän rösträtt som pension.

Men är det möjligt att förena en ideal liberal demokratis institutioner med religiösa partiers anspråk på normgivning och maktutövande? Vi har sett att kristdemokratin i Europa gått ifrån religion som normgivning och bort från samhällsanspråken

²⁰⁰ Norberto Bobbio, professor i politisk filosofi i Turin, menar att rättigheter och jämlikhet förutsätter varandra. De individer som tillerkänns rättigheter måste vara jämlika med varann. Han pekar på den nya politiska vägen av kamp för djurens rättigheter och menar att detta kan vara "de första tecknen på en möjlig utvidgning av jämlikhetsprincipen bortom den mänskliga rasens gränser, grundad på ett medvetande om att djuren är jämlika med människan åtminstone ifråga om förmåga att känna lidande". Bobbio 1996:86.

till att uppfatta religion som inspiratör och möjlighet till kommunikation av kollektiva värden. Genom att diskutera tre frågor om religiösa värdenas bestämmande natur skall vi försöka besvara den övergripande frågan om möjligheten av att förena makt och rätt i en demokrati: 1) *Har politiken gjort religionen ofarlig genom tvånget att kompromissa?* 2) *Är inte religiösa värden så normgivande att de inte kan vara grund för politisk pluralism?* 3) *Hur skall religiösa värden begränsas av individualismen?*

Har då politiken gjort religionen ofarlig genom tvånget att kompromissa med andra skiljelinjer och framför allt med den grundläggande vänster–höger-skiljelinjen? Stein Rokkan hävdade 1970 att den nuvarande politiska sfärens konflikter och frågor härrör från fyra grundläggande konflikter i det västerländska samhället; arbete/kapital, centrum/periferi, land/stad samt kyrka/stat.²⁰¹ I tidens längd har skiljelinjen mellan arbete och kapital blivit den grundläggande i alla västeuropeiska samhällen och de övriga tre skiljelinjerna har blivit något av andrahandskonflikter. Partier som uppstår genom mobilisering utefter någon av de övriga tre skiljelinjerna tvingas att positionera sig också ifråga om skiljelinjen mellan arbete och kapital.

Men knytningen av vänster–höger till skiljelinjen arbete och kapital är enligt Norberto Bobbio, professor i politisk filosofi i Turin, felaktig eftersom vänster och höger är begrepp som har en djupare innebörd och som har relevans långt innan konflikten mellan arbete och kapital blev avgörande. Bobbio vill polemisera mot den trend som efter kalla krigets slut 1989–1991 hävdade att vänstern för evigt är misslyckad och att beteckningen ”vänster” liksom ”höger” är överspelad med Berlinmurens fall. Syftet med Bobbios bok, som kom på italienska 1994, är att argumentera för att vänster och höger är en skiljelinje med politisk relevans helt vid sidan av de aktuella konflikterna i 1900-talets Europa.

Att såväl religiösa partier som regionala partier eller bondepartier tvingas bestämma sin position i förhållande till vänster och höger är därmed inte lika egendomligt som om den positionen hade varit avhängig skiljelinjen mellan arbete och kapital. I enlighet med Bobbios teser är vänster och höger en politisk distinktion som är relativ och som kan knytas till begreppet ”jämlighet”.

²⁰¹ Rokkan 1970.

Att vara vänster är sålunda att fördöma strävan efter social ojämlikhet i namn av den naturliga jämlikheten mellan människor, medan högerpositionen följaktligen blir att fördöma strävan efter social jämlikhet i namn av den naturliga ojämlikheten.²⁰² Religiösa partier har samma rätt och skyldighet att relatera sig till vänster–höger-distinktionen som andra partier. Nästan alla religiösa partier i Västeuropa har valt att placera sig till höger, men det finns också en religiös vänster. Den katolska fackföreningsrörelsen i Frankrike och Broderskapsrörelsen inom den svenska socialdemokratin är exempel på religiösa politiska organisationer som ställt sig till vänster.

Om vi accepterar Bobbios resonemang kring vänster och höger och därmed förutsätter att dessa begrepp föregått Rokkans skiljelinjer är det inte egendomligt alls att religiösa partier måste sätta religionen i andra hand, efter positionering på vänster–höger-skalan. Det som skiljer religiösa partier från andra är rimligen graden av svårighet i dilemmat, eftersom de ideologiska postulaten uppfattats som gudomliga. Sett ur det perspektivet har politiken gjort religionen ofarlig genom att tvinga de religiösa partierna att underordna sig distinktionen mellan vänster och höger. Genom den positioneringen kommer religiösa väljare att splittras och grunden för att hävda partiets budskap som det enda ”kristna” faller. Religiösa partier lever följaktligen i spänningsfältet mellan gudomlig ordning och politisk ordning.

Är då religiösa värden så normgivande att de inte kan vara grunden för pluralism? Ur ett fundamentalistiskt perspektiv är svaret naturligtvis ja. Religiösa värden gör anspåk på hela människan och kan därmed inte inskränkas till att gälla mer här och mindre där. I ett fundamentalistiskt parti kan normerna gälla utan att man behöver kompromissa, men då blir det politiska inflytandet lidande. Men som vi sett i de empiriska delarna av boken är religiösa värden föränderliga. Om vi dessutom går utanför vårt eget kristna värdesystem i Europa och funderar kring vilka religiösa värden som återfinns i den ortodoxa sfären, inom islam eller shintoismen framträder en annan bild än den kristet konfessionella. Om vi därutöver rör oss i tiden kan vi likaledes se att religiösa värden betytt olika saker i olika tidsepoker. Religiösa

²⁰² Bobbio 1996:68–69.

värden är visserligen i sig själva och för den som omfattar dem bestämmande, men det är inte klart vad de bestämmer. Därmed blir det en politisk – eller empirisk – fråga när och om de kan utgöra grunden för en pluralism.

Kan då dessa bestämmande religiösa värden begränsas av individualismen? En sådan fråga kan endast formuleras i ett så individualiserat samhälle som det västerländska. Det är först i vår moderna tid, i meningen att individen fått ett självständigt värde i förhållande till de kollektiv hon ingår i, som tanken att individens grundläggande värderingar kan begränsas till att gälla enbart individen uppstår. Inte ens i den tidiga kristenheten fanns en tanke på att individen själv fick avgöra vad värdena hade för konsekvenser för det individuella beteendet. I Nya testamentet omtalas en man som omvände sig och lät döpa sig ”med allt sitt husfolk”, dvs barn, hustrur och tjänstefolk.²⁰³ Tanken på att var och en av dessa skulle haft värden vilka var bestämmande för deras individuella agerande är ganska främmande.

Religiösa värden har genom sekulariseringen dock blivit mer individuella. I västvärlden idag kan religiösa värden vara bestämmande på individnivå, men inte i familjen, gruppen, företaget eller i andra kollektiv. Frågan ovan är således frukten av en individualistisk människoupfattning och måste i den västerländska kulturen besvaras med ett ja. Tanken på att religiösa värden skulle vara bestämmande för hela grupper av människor och bestämma agerandet i viss riktning är inte förenlig med den demokratiska liberala modellen i Europa.

Resonemanget ovan leder osökt in på den övergripande och, för de religiösa partiernas existens, avgörande frågan: Kan den liberala demokratin acceptera att religiösa partier använder religion som norm och sätter samhällsanspråken först? I en demokrati sätts individen främst (rösträtten är t ex individuell), systemet är pluralistiskt (många partier konkurrerar om väljarna och medborgarna deltar i ett vitt förgrenat organisationsliv) och förhandlingar och kompromisser är politikens livsluft (koalitionsregeringar, pragmatism och ”paketlösningar”). Att i den politiska miljön acceptera ett politiskt parti som har en religiös legitimitetsgrund och som därför kräver en samhällsförändring i religiös

²⁰³ Apostlagärningarna 16:33, 1917 års övers.

riktning är inte möjligt om det partiet inte också accepterar individualismen, pluralismen och kompromissen.

De kristdemokratiska partierna i Europa uppstod i ett system som redan börjat utvecklas mot en pluralism, de tvingades mobilisera väljare i ett redan politiserat samhälle och de kunde därför acceptera pluralismen. Individualismen accepterades när partierna släppte det traditionellt konfessionella draget, när präster slutade tala om från predikstolen vad en kristen väljare skulle tycka och göra. Kompromissen har blivit något av kristdemokratiens livsluft under efterkrigstiden, partierna har verkat som partner i en mängd koalitionsregeringar och partisamarbeten. Religion har således blivit en inspiration till politiskt handlande och en legitimitet för att föra fram vissa kollektiva värden för de moderna kristdemokratiska partierna, men inte en normuppfattning.

Om nya religiösa partier skulle uppstå i de europeiska länderna måste också de acceptera pluralism, individualism och kompromiss som grund för politiskt arbete.²⁰⁴ Om inte, så kan de religiösa partierna inte tolereras i en demokrati. När nya religiösa partier uppstår i länder utan pluralism, individualism och kompromisskultur ställs dilemmat mellan religion och politik på sin spets. Kan religiösa partier bidra till pluralism, individualism och kompromiss, dvs kan nya religiösa partier vara en del i demokratiseringsprocessen i icke-demokratiska länder? Svaret på den frågan kommer vi att få när demokratiseringen i tidigare icke-demokratiska länder som Algeriet, Nigeria, Saudiarabien, Ryssland och Kina tar verklig fart.

²⁰⁴ Extrema religiösa partier som inte är beredda att acceptera denna grund kan uppstå även i demokratiska system, Israel är ett sådant exempel. Effekten kan då bli vad Giovanni Sartori kallade polariserad pluralism. Ett sådant partisystem är negativt för demokratin och kan till och med resultera i sammanbrott för det demokratiska systemet. Se Sartori 1976:kapitel 6.

Referenser

Påvliga rundskrivelser:

- "Rerum novarum" (sv övers 1925), Leo XIII:s rundskrivelse om Arbetarefrågan 15 maj 1891, Birgittaföreningen, Uppsala.
- "Quadragesimo anno", (sv övers 1940) Pius XI:s rundskrivelse om den sociala frågan, 15 maj 1931.
- "Mater et Magistra" (sv övers 1963), Johannes XXIII:s rundskrivelse om samhällslivet, 15 maj 1961, Katolsk Tidskrift, Uppsala.
- "Centesimus Annus" (1991) Johannes Paulus II:s rundskrivelse 1 maj 1991, ur "*Människans Välfärd*", Katolsk Dokumentation 8, Katolska Bokförlaget, Uppsala.

Partimaterial:

Frankrike / CDS / FD:

- "L'Autre solution" 1977.
- "Remettre la France en Marche" 1985.
- "Le Centre – l'Avenir de la France. Cinq fondement pour l'Avenir" Convention Nationale de Saint-Malo 1990.
- Centre des Démocrates Sociaux, Informationsskrift 1991.
- "Democratie Moderne; La nouvelle donne sociale & La nouvelle donne européenne" X Congrès Rouen 1994.

Belgien / PSC:

- Parti Social Chrétien, Informationsskrift 1976.
- "Programme electoral du PSC" Elections législatives du 24 novembre 1991, Valprogram.
- Texte de programme politique pour les relations Internationales ayant servi de base au chapitre "Relations Internationales" du programme electoral du PSC; Législatives, novembre 1991, Förarbete till partiprogram.
- "Les projets du PSC" Elections du 21 mai 1995, Valprogram.

Belgien / CVP:

- "Europa in goede handen" Programma Europese Verkiezingen 1994, Valprogram Europaparlamentsvalen 1994.

Referenser

Sverige/KdS/KdS/KD:

- "Partiprogram för kristdemokratiska samhällspartiet" 1987.
- "Europapolitiskt handlingsprogram från kristdemokraterna" 1991.
- "Principprogram för gemenskap och människovärde" 1993.
- "Europapolitiskt handlingsprogram från kristdemokraterna" 1994.
- "Valhandbok Kristdemokraterna" 1994a.
- "Valmanifest från Kristdemokraterna 1994–1998" 1994b.
- "Ett tryggt Europa för våra barns skull", Valmanifest för EU-valet 1995.

Europa/EPP:

- Det Europeiska Folkpartiets program, Bryssel 6–7 mars 1978 (översättn).
- Programme d'action 1989–1994 "Aux cotés des citoyens" Documentation 8, VIIème Congrès du PPE, Luxembourg 1988.
- Principprogram för EPP, "Kristdemokraterna i Europa", Antaget av EPP:s IX:e kongress Aten 11–13 nov 1992 (översättn).
- Programme d'action 1994–1999 du Parti Populaire Européen adopté par le Xe Congrès du PPE à Bruxelles, 8–10 décembre 1993 "Europe 2000: L'Unité dans la diversité".
- Manifeste 1994 EPP, pour les Elections Européennes 1994.
- Statuts du Parti Populaire Européen, februari 1994.

Regeringsdokument:

Frankrike:

<http://www.premier-ministre.gouv.fr/discours>, letgvt och presse

- Declaration de politique générale, Assemblée Nationale 23 mai 1995.
- Intervention lors du débat sur la Conférence intergouvernementale, Assemblée Nationale 13 mars 1996.
- Declaration de politique générale, Assemblée Nationale 2 oktober 1996.
- La Lettre du Gouvernement no 26; 2 april 1997.
- Premier Ministre service de presse "Comité interministériel d'aménagement et de développement du territoire" 10 april 1997.
- La Lettre du Gouvernement no 27; 16 april 1997.

Belgien:

<http://belgium.fgov.be/Frans/217>

- Lignes de force du programme de gouvernement fédéral, 19 juni 1995.
- Déclaration gouvernementale, 28 juni 1995.

- "L'union européenne à l'aube du 21ème siècle – un nouvel élan", Conférence de M. Jean-Luc Dehaene, Premier Ministre de Belgique, 14 november 1996.
- "Les défis Européens à l'aube du 21ème siècle" Discours de M. Jean-Luc Dehaene, Premier Ministre de Belgique, 21 mars 1997.
- Communication du Gouvernement à la Chambre de Représentants, 25 mars 1997.

Övrigt material:

Bibeln, 1917 års översättning.

Katolska Kyrkans katekes, Bokförlaget Catholica samt Libreria Editrice Vaticana, Malmö 1996.

Statistisk Årsbok 1996, SCB.

Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst, SSD:

Eurobarometern 1989 pre-election survey May–June 1989; Datamängd.

Eurobarometern 1993 Social Exclusion October–November 1993; Datamängd.

Eurobarometern 1994 pre-election survey May–June 1994; **Datamängd.**

Statsvetenskapliga institutionen:

Riks-SOM 1988; Datamängd.

Riks-SOM 1993; Datamängd.

Riks-SOM 1995; Datamängd.

Riks-SOM 1996; Datamängd.

Valundersökningen 1985; Datamängd.

Valundersökningen 1988; Datamängd.

Valundersökningen 1991 ; Datamängd.

Valundersökningen 1994; Datamängd

Banque de données socio-politiques, Grenoble, France:

French election study 1988; Datamängd.

French election study 1995; Datamängd.

*Point d'Appui Interuniversitaire sur l'Opinion Publique et la Politique,
Lowain, Belgique:*

1991 General Election Study Belgium; Datamängd.

Litteratur

- Algotsson, Karl-Göran (1975), *Från katekestvång till religionsfrihet. Debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet*, Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, Rabén & Sjögren.
- Allum, Percy (1997), "From two into one: The faces of the Italian Christian Democratic Party", ur *Party Politics*, vol 3, no 1, s 23–52.
- Alter, Peter (1994) *Nationalism*, Edward Arnold, London (2:a uppl, tyskt original 1985).
- Anderson, Benedict (1991), *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*, Verso, New York (2:a uppl.).
- Andersson, Christian och Rutger Lindahl (1994), *Europaparlamentet. EG:s demokratiska ansikte*, SNS Förlag, Stockholm.
- Arböl, Nils (1992), *Kristdemokraterna visar vägen till ett nytt Europa*, Samhällsgemenskaps Förlag AB, Stockholm.
- Aronson, Torbjörn (1990), *Konservatism och demokrati. En rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner*, Norstedts, Stockholm.
- Badie, Bernard (1989), "L'analyse des partis politiques en monde musulman: la crise des paradigmes universels", ur Mény, Yves (red.), *Ideologies, partis politiques et groupes sociaux. Etudes réunies pour Georges Lavau*, Presses de la FNSP, Paris.
- Bardie, Luciano (1992), "Transnational party federations in the European Community", ur Katz, Richard S. och Peter Mair (red.), *Party Organizations: A data handbook*, Sage Publications, London.
- Beatty, Kathleen Murphy och Oliver Walter (1984), "Religious preference and practice: Reevaluating their impact on political tolerance", ur *Public Opinion Quarterly*, vol 48, no 2, s 318–329.
- Bennulf, Martin (1994), *Miljöopinionen i Sverige*, Dialogos, Lund.
- Beskow, Per, Jan Arvid Hellström och Nils-Henrik Nilsson (1995), *Den kristna kyrkan. Från apostlarna till renässansen*, Natur och Kultur, Stockholm.
- Beyer, Peter (1994), *Religion and globalization*, Sage Publications, London.
- Bjereld, Ulf (1991), "Israel – David eller Goliat? Palestinakonflikten och den kristna opinionen" ur Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red.), *Trendbrott? SOM-rapport 8*, Göteborgs universitet, Göteborg.
- Bjereld, Ulf och Mikael Gilljam (1991), "Vad vill de kristna väljarna? Religionens betydelse för människors åsikter i politiska sakfrågor", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, no 2 1991.
- Bobbio, Norberto (1996), *Left and Right. The significance of a political distinction*, Polity Press, Cambridge (2:a utökade uppl.).
- Boy, Daniel och Nonna Mayer (1990), *L'Électeur français en questions*, Presses de la FNSP, Paris.
- Brechon, Pierre (1987), "Les catholiques français dans l'action politique et sociale" *Uppsats för ECPR Joint Sessions*, Amsterdam 10–15/4 1987.
- Brechon, Pierre (1997), "Is there a religious vote in France?" *Uppsats för ECPR, Joint Sessions*, Bern 27/2–4/3 1997.

- Broughton, David (1988), "The Social Basis of Western European Conservative Parties" ur Girvin, Brian (red.), *The Transformation of Contemporary Conservatism*, Sage Publications, London.
- Broughton, David (1994), "The CDU-CSU in Germany: is there any alternative?" ur Hanley, David (red.), *Christian Democracy in Europe. A Comparative perspective*, Pinter Publishers, London.
- Bruce, Steve (red.) (1992), *Religion and modernization. Sociologists and historians debate the secularization thesis*, Clarendon Press, Oxford.
- Buchanan, Tom och Martin Conway (red.) (1996), *Political Catholicism in Europe 1918–1965*, Clarendon Press, Oxford.
- Budge, Ian och Dennis Farlie (1985), "Party Competition—Selective emphasis or direct confrontation? An alternative view with data", ur Daalder, Hans och Peter Mair (red.), *Western European Party Systems. Continuity and Change*, Sage Publications, London och Bristol (andra tryckningen).
- Budge, Ian och Hans Keman (1990), *Parties and democracy. Coalition formation and government functioning in twenty states*, Oxford University Press, Oxford.
- Burgess, Michael (1993), "The European Tradition of Federalism: Christian Democracy and Federalism" ur Burgess, Michael och Alain-G. Gagnon, (red.) *Comparative Federalism and Federation. Competing traditions and future directions*, Harvester Wheatsheaf, London.
- Capdevielle, Jacques, Elisabeth Dupoirier, Gérard Grunberg, Etienne Schweisgut och Colette Ysmal (1981), *France de gauche, Vote a droite*, Presses de la FNSP, Paris.
- Caramani, Daniele (1996), "The Nationalisation of Electoral Politics: A conceptual reconstruction and review of the literature" *West European Politics*, vol 19, no 2 april 1996, s 205–224.
- Carlsnaes, Walter (1986), *Ideology and foreign policy. Problems of comparative conceptualization*, Basil Blackwell, Oxford.
- Cary, Noel D. (1996), *The path to Christian Democracy. German Catholics and the Party system from Windthorst to Adenauer*, Harvard University Press, Cambridge och London.
- Connor, Ian, D. (1991), "Social change and Electoral Support: The case of the CDU/CSU, 1949–1987" ur Kolinsky, Eva (red.), *The Federal Republic of Germany. The End of an Era*, Berg, Oxford.
- Converse, Philip E. och Roy Pierce (1986), *Political representation in France*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, USA.
- Dalton, Russel J. (1988), *Citizen politics in western democracies. Public opinion and political parties in the United States, Great Britain, West Germany and France*, Chatham House Publishers, Chatham.
- Davie, Grace (1994), *Religion in Britain since 1945. Believing without Belonging*, Blackwell, Oxford.
- Demker, Marie (1993), *I nationens intresse? Gaullismens partiideologi 1947–1990*, Nerenius & Santérus Förlag, Stockholm.

Referenser

- Demker, Marie (1996), *Från Bastiljen till Maastricht. En introduktion till modern fransk politik*, Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Downs, Anthony (1957), *An economic theory of democracy*, Harper & Row, New York.
- Dreyfus, François-Georges (1988), *Histoire de la démocratie chrétienne en France. De Chateaubriand à Raymond Barre*, Albin Michel, Paris.
- Durkheim, Emile (1915/1985), "The elementary forms of religious life" ur Robert Bocock och Kenneth Thompson (red.), (The Open University), *Religion and ideology*, Manchester University Press, Manchester 1985.
- Duverger, Maurice (1951/1976), *Les partis politiques*, Collection Points, Serie politique 114, Armand Colin, Paris (originalutgåva 1951).
- Engels, Friedrich (1878/1985), "Anti-Dühring", ur Robert Bocock och Kenneth Thompson (The Open University), *Religion and ideology*, Manchester University Press, Manchester 1985.
- Eulau, Heinz (1987), "The congruence model revisited", *Legislative Studies Quarterly*, vol XII, no 2, maj 1987.
- Fitzmaurice, John (1988), *The politics of Belgium. Crisis and compromise in a plural society*, C Hurst & Co, London (2:a utökade upplagan).
- Fogarty, Michael P. (1957), *Christian Democracy in Western Europe 1820–1953*, University of Notre Dame Press, London och Beccles.
- Geertz, Clifford (1973), *The interpretation of cultures*, Basic books, Inc Publishers, New York.
- Gidlund, Gullan (1992), *Partiernas Europa*, Natur och Kultur, Stockholm.
- Gilljam, Mikael och Sören Holmberg (1995), *Väljarnas val*, Norstedts Juridik, Stockholm.
- Gilljam, Mikael och Sören Holmberg (1996), *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*, Norstedts Juridik, Stockholm.
- Girvin, Brian (1994), *The Right in the Twentieth Century. Conservatism and democracy*, Pinter Publishers, London.
- Girvin, Brian (1997), "The secularisation of politics in Europe? Comparison, interpretation and theories", *Uppsats för ECPR workshop "Religion and mass electoral behaviour in Europe"*, Bern, Schweiz den 27 februari–4 mars 1997.
- Goldstein, Judith och Robert O. Keohane (red.) (1993), *Ideas & Foreign Policy. Beliefs, Institutions and Political Change*, Cornell University Press, Ithaca och London.
- Gustafsson, Göran (1981), *Religionen i Sverige. Ett sociologiskt perspektiv*, Esselte Studium, Stockholm.
- Gustafsson, Göran, Curt Dahlgren, Thorleif Pettersson, Karl Geyer och Ove Wikström (1994), "Konsten att gå i kyrkan. Fyra rapporter från ett religionssociologiskt projekt i Göteborg", *Tro och Tanke 1994:4*, Svenska Kyrkans forskningsråd, Uppsala.
- Hadenius, Axel (1981), *Spelet om skatten. En rationalistisk analys av politiskt beslutsfattande*, Norstedts, Stockholm.

- Hagevi, Magnus (1995), "EU – Himmel eller Helvete?", ur Holmberg, Sören och Lennart Weibull (red.), *Det gamla riket, SOM-rapport nr 13*, SOM-institutet, Göteborgs universitet, Göteborg.
- Hanley, David (red.) (1994a), *Christian Democracy in Europe. A Comparative perspective*, Pinter Publishers, London.
- Hanley, David (1994b), "The Europeans People's Party: towards a new party form?" ur Hanley, David (red.), *Christian Democracy in Europe. A Comparative perspective*, Pinter Publishers, London.
- Heidar, Knut och Lars Svåsand (red.) (1997), *Partier uten grenser?* Tano-Aschehoug, Otta.
- Held, David (1995), *Demokratimodeller. Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*, Daidalos, Göteborg.
- Hellström, Jan Arvid (1996), *Vägar till Sveriges kristnande*, Atlantis, Stockholm.
- Hermansson, Jörgen (1993), *Politik som intressekamp. Parlamentariskt beslutsfattande och organiserade intressen i Sverige*, Norstedts Juridik, Stockholm.
- Hinnfors, Jonas (1992), *Familjepolitik. Samhällsförändringar och partistrategier 1960–1990*, Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- Hinnfors, Jonas (1997), "Still the Politics of Compromise? Agenda Setting Strategy in Sweden", *Scandinavian Political Studies* vol 20, nr 2, s 159–177.
- Hix, Simon och Christopher Lord (1997), *Political Parties in the European Union*, Macmillan Press Ltd, London.
- Hjärpe, Jan (1980), *Politisk Islam*, Berlings, Lund.
- Holmberg, Sören (1974), *Riksdagen representerar svenska folket. Studier i representativ demokrati*, Studentlitteratur, Lund.
- Holmberg, Sören (1981), *Svenska väljare*, Publica, Stockholm.
- Holte, Ragnar (1984), *Människa, Livstolkning, Gudstro. Teorier och metoder inom tros- och livsåskådningsvetenskapen*, Doxa, Lund.
- Hägglund, Bengt (1990), *Teologins historia. En dogmhistorisk översikt*, Liber, Malmö, 2:a uppl.
- Irving, R. E. M. (1973), *Christian democracy in France*, Allen and Unwin, London.
- Irving, R. E. M. (1979), *The Christian democratic parties in western Europe*, Royal Institute of International Affaires, London.
- Jerneck, Magnus (1994), "Demokrati och internationalisering" ur Sannerstedt, Anders och Magnus Jerneck (red.), *Den moderna demokratins problem*, Studentlitteratur, Lund.
- Johansson, Karl-Magnus (1997), *Transnational party alliances. Analysing the hardwon alliance between Conservatives and Christian democrats in the European parliament*, Lund University Press, Lund.
- Johnston, Douglas och Cynthia Sampson (1994), *Religion, the missing dimension of statecraft*, Oxford University Press, Oxford.

Referenser

- Kaase, Max och Hans-Dieter Klingemann (red.) (1990), *Wahlen und Wähler. Analysen aus Anlass des Bundestagswahl 1987*, Westdeutscher Verlag, Opladen.
- Katz, Richard S. och Peter Mair (red.) (1994), *How Parties Organize. Change and Adaption in Party Organizations in Western Democracies*, Sage Publications, London.
- Katz, Richard S. och Peter Mair (1995), "Changing Models of Party Organization and Party Democracy. The Emergence of the Cartel Party", *Party Politics*, vol 1, no 1 1995.
- Kedourie, Elie (1993), *Nationalism*, Blackwell, London (4:e utökade upplagan).
- Kellstedt, Lyman A. (1993), "Religion, the Neglected Variable: An agenda for future research on religion and political behaviour", ur Kellstedt, Lyman A. och Legee, David C. (red.), *Rediscovering the Religious factor in American politics*, M. E. Sharp, New York.
- Kirchheimer, Otto (1966), "The transformation of the Western European party systems", ur la Palombara, Joseph och Myron Weiner *Political parties and political development*, Princeton University Press, Princeton.
- Klingemann, Hans-Dieter, Richard I. Hofferbert och Ian Budge (1994), *Parties, policies and democracy*, Westview Press, Boulder.
- Knutsen, Oddbjörn (1994), "Value Orientations and Party Choice: A comparative study of the impact of old politics and new politics value orientations on voting intentions", *Uppsats för "XVIIth World Congress of the International Political Science Association, August 21–25 1994*, Berlin.
- Knutsen, Oddbjörn (1995), "Party Choice" ur van Deth, Jan W. och Elinor Scarbrough, *The impact of values, Beliefs in Government*; vol 4, Oxford University Press, Oxford.
- Lasswell, Harold och A. Kaplan (1950), *Power and Society. A framework for political inquiry*, Yale University Press, New Haven.
- Layman, Geoffrey C. (1997), "Religion and Political Behavior in the United States. The impact of beliefs, affiliations and commitment from 1980 to 1994", ur *Public Opinion Quarterly*, vol 61, no 2, s 288–316.
- Leege, David C. (1993), "Religion and Politics in Theoretical Perspective" ur Kellstedt, Lyman A. och David C. Legee (red.), *Rediscovering the Religious Factor in American Politics*, M. E. Sharp, New York.
- Leege, David C. och Lyman A. Kellstedt (1993), *Rediscovering the Religious Factor in American Politics*, M. E. Sharp, New York.
- Leege, David, C., Kenneth D. Wald och Lyman A. Kellstedt (1993), "The public dimension of private devotionism", ur Kellstedt, Lyman A. och David Legee, C. (red.), *Rediscovering the Religious Factor in American Politics*, M. E. Sharp, New York.
- Lewin, Leif (1984), *Ideologi och strategi. Svensk politik under 100 år*, Norstedts, Stockholm.
- Lijphart, Arend (1971), "Class voting and religious voting in the European democracies", *Acta Politica* 1971, vol 6.

- Linnér, Sture (1994), *Bysantisk kulturhistoria*, Norstedts, Stockholm.
- Listhaug, Ola (1997), "The decline of class voting", ur Ström, Kaare och Lars Svåsand (red.), *Challenges to political parties. The case of Norway*, The University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Lucardie, Paul och Hans-Martien ten Apel (1994), "Between confessionism and liberal conservatism: The Christian Democratic parties of Belgium and the Netherlands", ur Hanley, David (red.), *Christian Democracy in Europe. A Comparative Perspective*, Pinter Publishers, London.
- Luckman, Thomas (1967), *The invisible religion: the problem of religion in modern society*, Macmillan Co, New York.
- Lögstrup, Knud Ejler (1956/1992), *Det etiska kravet*, Daidalos, Göteborg (dansk original 1956).
- Machiavelli, Niccolò (1513/1987), *Fursten*, Natur och Kultur, Arlöv (original 1513).
- Mair, Peter (red.) (1990), *The West European Party System*, Oxford University Press, Oxford.
- Mair, Peter (1993), "Myths of electoral change and the survival of traditional parties" ur *European Journal of Political Research*, vol 24, s 121–133.
- Manning D.J. och T.J. Robinson (1985), *The place of ideology in political life*, Croom Helm, London.
- Marx, Karl (1867/1985), "Kapitalet. Bok 1", ur Robert Bocoock och Kenneth Thompson (The Open University), (red.), *Religion and ideology*, Manchester University Press, Manchester 1985.
- Miller, Warren och Donald Stokes (1963), "Constituency influence in congress", *American Political Science Review*, vol 57, no 1.
- Miller, A. H. och M. P. Wattenberg (1984), "Politics from the pulpit: Religiosity and the 1980s elections" *Public Opinion Quarterly* vol, 48, s 301–317.
- Moe, Sverre (1994), *Sociologisk teori*, Studentlitteratur, Lund.
- Monde, le (1988), *Les élections législatives; Une majorité à inventer*, Le Monde Dossiers et Documents, juin 1988, Paris.
- Müller, Wolfgang och Steininger, Barbara (1994), "Christian democracy in Austria: The Austrian peoples party", ur Hanley, David (red.), *Christian Democracy in Europe. A Comparative Perspective*, Pinter Publishers, London.
- Neumann, Sigmund (1956), "The party of democratic integration", ur Mair, Peter (red.), *The West European Party System*, Oxford readings in Politics and Government, Oxford University Press, Oxford.
- Olsson, Gunnar (1947), *Stat och kyrka i Sverige vid medeltidens slut*, Elanders Boktryckeri Aktiebolag, Göteborg.
- Oscarsson, Henrik (kommande), *Den svenska partirymden. Väljarnas uppfattningar av partiaavstånd och konfliktstruktur i partisystemet 1956–1996*, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborg (akademisk avhandling).
- Oskarson, Maria (1994), *Klassröstning i Sverige. Rationalitet, lojalitet eller bara slentrian*, Nerenius & Santérus, Stockholm.

Referenser

- Panebianco, Angelo (1988), *Political parties: Organization & Power*, Cambridge studies in modern political economies, Cambridge University Press, Worcester.
- Parsons, Talcott (1977), *The Evolution of Societies*, Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Pettersson, Thorleif och Ole Riis (1994), *Scandinavian Values. Religion and morality in the Nordic countries*, Psychologia et Sociologia Religionum 10, Acta Universitatis Upsaliensis, Stockholm.
- Pierce, Roy (1968), *French politics and political institutions*, Harper & Row, New York.
- Pridham, Geoffrey (1977), *Christian democracy in Western Germany*, Croom Helm, London.
- Ravitch, Norman (1990), *The Catholic church and the French nation 1589–1989*, Routledge, London.
- Riis, Ole (1996), "Religionen og det europeiske fælleskab" ur *Norsk Statsvitenskapelig tidskrift*, no 2 1996, 12:e årgång, s 95–112.
- Robertson, David (1976), *A theory of party competition*, John Wiley and sons, London.
- Rokkan, Stein (1967) "Geography, religion and social class: Crosscutting cleavages in Norwegian Politics", ur Lipset, Seymour Martin och Stein Rokkan *Party Systems and Voter alignments. Crossnational perspectives*, The Free Press, New York.
- Rokkan, Stein (1970) "Nation-building, cleavage formation and the structuring of mass politics" ur Rokkan, Stein *Citizens, elections, parties*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Rose, Richard och Ian McAllister (1990), *The loyalties of voters. A lifetime learning model*, Sage Publications, London.
- Roth, Per-Anders (1996), *Riket, valkretsen och hemkommunen. Lokal och regional representation i den svenska riksdagens andra kammare 1969*, Göteborgs universitet, Göteborg.
- Rudebeck, Lars (1967), *Party and people. A study of political change in Tunisia*, C. Hurst & Company, London.
- Sartori, Giovanni (1976), *Parties and party systems. A framework for analysis*, Cambridge University Press, New York.
- Schmandt, Henry J. (1965), *De politiska idéernas historia*, Aldus/Bonniers, Stockholm.
- Seiler, Daniel-Louis (1986), *De la comparasion des partis politiques*, Collection Politique Comparée, Economica, Paris.
- Sjöblom, Gunnar (1968), *Party strategies in a multiparty system*, Studentlitteratur, Lund.
- Ström, Kaare och Lars Svåsand (red.) (1997), *Challenges to political parties. The case of Norway*, The University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Särilvik, Bo (1969), "Socioeconomic determinants of voting behavior in the Swedish electorate" *Comparative Political Studies*, Vol II, no 1 april, s 100–135.

- Särilvik, Bo (1970a), *Electoral behavior in the Swedish multiparty system*, Statsvetenskapliga institutionen, stencil (akademisk avhandling).
- Särilvik, Bo (1970b), "Socioeconomic position, religious behavior and voting in the Swedish electorate", *Quality and Quantity*, vol IV, no 1, s 95–116.
- Särilvik, Bo och Ivor Crewe (1983), *Decade of dealignment. The Conservative victory of 1979 and electoral trends in the 1970s*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Särilvik, Bo (1994), "Valsystemet i Storbritannien", *Statsvetenskaplig Tidsskrift*, vol 97, nr 3, s 225–240.
- Tergel, Alf (1989), *Från Jesus till moder Teresa*, Verbum, Stockholm 5:e uppl.
- Therborn, Göran (1995), *European modernity and beyond. The trajectory of European societies 1945–2000*, Sage Publications, London.
- Tingsten, Herbert (1933), *Demokratins seger och kris*, Bonniers, Stockholm.
- Todd, Emmanuel (1990), *L'invention de l'Europe*, Editions de Seuil, Paris.
- Wald, Kenneth D. och Corvin E. Smidt, (1993), "Measurement strategies in the study of religion and politics", ur Kellstedt, Lyman A. och David C. Leege (red.), *Rediscovering the Religious Factor in American Politics*, M. E. Sharp, New York.
- Ware, Alan (1996), *Political parties and party systems*, Oxford University Press, Oxford.
- Weber, Max (1934/1978), *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*, Argos, Lund (tyskt original 1934).
- Whyte, John H. (1981), *Catholics in western democracy. A study in political behaviour*, Gill and Macmillan, Dublin.
- Winter, Lieven de (1996), "Le CVP: Entre gestion et conviction", ur Delwit, Pascal och Jean-Michel de Waele (red.), *Les partis politiques en Belgique*, Editions de l'Université de Bruxelles, Bryssel.
- Wright, William, E. (1971), "Comparative party models: Rational-efficient and Party-democracy", ur Wright, William E. (red.), *A comparative study of party organizations*, Columbus Press, New York.
- Yin, Robert K! (1994), *Case study research. Design and methods*, Sage Publications, Thousand Oaks, 2:a uppl.

Hur har europeiska kristdemokratiska partier utvecklats? Vad har de gemensamt och vad skiljer dem åt? Hur hantarer de spänningsfältet mellan religion och politik?

I boken analyserar författaren ingående bl.a. hur religion kan fylla en politisk funktion. Religionens förmåga att påverka det politiska systemet diskuteras i termer av dess legitimering av politiskt handlande, förmågan att kommunicera kollektiva värden samt dess anspråk på att ordna samhället.

Sekularisering är ett hot mot religiösa partier. Koalition blir ett sätt att hantera dilemmat mellan religion och politik. I den kristdemokratiska ideologin är dock de övernationella visionerna ett gemensamt och viktigt inslag, samtidigt som de måste anpassas nationellt.

Den övergripande och avgörande frågan för de religiösa partiernas existens lyder, enligt Marie Demker: Kan den liberala demokratin acceptera att religiösa partier sätter religionens samhällsanspråk framför individen? Om nya religiösa partier skulle uppstå i de västeuropeiska länderna måste de acceptera den rådande pluralismen, individualismen och kompromissandan som grund för politiskt arbete. Om nya religiösa partier uppstår i länder utan pluralism, individualism och kompromisskultur ställs dilemmat mellan religion och politik däremot på sin spets.

Boken vänder sig till alla som är intresserade av frågor kring politik, religion och demokrati i Europa.

Marie Demker är docent i statsvetenskap vid Göteborgs universitet och har tidigare skrivit böcker om politiska partier och om svensk utrikespolitik.

ISBN 91-7150-697-7

9 789171 506979